

14. teljes - 4. d.

SZABOLCSI SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ: SZÓHOR PÁL
SZERKESZTŐK:
BELOHORSZKY FERENC
JÁKVÁRY KÁLMÁN
VÁCZ ELEMÉR

A BESSENYEI-TÁRSASÁG KIADVÁNYA
NYIREGYHÁZA

IX. évfolyam

1942.

1—2. szám.

Ára: 2 pengő

TARTALOM:

<i>Turóczy Zoltán: Bessenyei György</i>	1
<i>Vietórisz József verse</i>	6
<i>Szohor Pál: A szabolcsi kard útja</i>	7
<i>Belohorszky Ferenc: Az élő Bessenyei</i>	10
<i>Nyárády Mihály: Szabolcsi községnevek eredete</i>	14
<i>Bakos József: Soproni városkép</i>	43
<i>Az első út (A Bessenyei Társaság első évi jelentése)</i>	46
MAGYAR NÉZŐ:	
<i>Vác Elemér: Tessedik Sámuel</i>	57
<i>Belohorszky Ferenc: A magyar közösségi eszme</i>	59
<i>Holmi</i>	62

A Szabolcsi Szemle a Bessenyei-Társaság hivatalos lapja. A társaság tagjai a Szabolcsi Szemlét, amennyiben tagdíjkötelezettségüknek eleget tettek, illetményképpen kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak 8 pengő.

A Szabolcsi Szemle évenként 10—12 ív terjedelemben jelenik meg.

Szerkesztőbizottság tagjai: Ambrózy Géza, Aradvári Béla, Farkas László, Gábos Kálmán, Korányi Aladár, Margócsy Emilné, dr. Merényi Oszkár, dr. Nyárády Mihály, Papp György, Porzsolts István, Rezessy Zoltán, Scharbert Ármin, Szalay Pál, Szesztay András, Turi Sándor (Paszab), Vietórisz József, Vikár Sándor.

A bizottság elnöke: Porzsolts István, irod. szoszt. elnök.

Kiadó: Bata Sándor, az Ujságbolt tulajdonosa, Nyíregyháza.

Kéziratokat a következő címekre kell küldeni: verseket, novellákat, szépirodalmi írásokat, irodalmi tanulmányokat, egyéb vonatkozású írásokat és megemlékezéseket, könyvismertetések és bírálatokat: Belohorszky Ferenc, Nyíregyháza, Szent István-utca 16., vagy Jákváry Kálmán, Nyíregyháza, Megyeháza. A táj- és népkutatás körébe vágó mindenfajta írást, (tanulmány, adatközlés, bírálatok) s történeti jellegű írásműveket: Vác Elemér, Nyíregyháza, Megyeháza. Kéziratokat vissza nem adunk. A Szemlét megrendelni a kiadónál lehet.

A Bessenyei-éremet rajzolta: Szalay Pál, a címlapot tervezte: Tóth I. Lajos.

Jelen számunk cikkeinek szerzői: Turóczy Zoltán ev. püspök, Nyíregyháza. — Vietórisz József ny. gimn. igazgató, a Kisfaludy Társaság tagja, Nyíregyháza. — Bakos József dr. tanár, Érsekújvár. — Belohorszky Ferenc, Szohor Pál, Vác Elemér I. az előző számokat.

Bessenyei György

(A Bessenyei Társaság 1942. február 28-iki közgyűlésén elmondott emlékbeszéd.)

Sokszor idézett igazság: nem az az ember, akinek látszik, hanem az aki. Bizonyos, hogy sokszor más a látszat és más a valóság. Ennél a megállapításnál azonban egy lépéssel tovább is kell mennünk. Valójában nem az az ember, aki, hanem az, aki szeretne lenni. Vágyaiban és álmaiban adja igazában az ember azt, ami lényege. Ezen változtathatnak a külső adottságok. Színeit is szürkíthetik, szárnyait lenyesegethetik, izzását lehűthetik, céltudatosságát útból eltéríthetik, ez azonban már mind kívülről formálja az embert. Az ember maga az, akinek ezektől a külső megkötöttségektől függetlenül álmodja magát. A vágyak mindig jellemzőbbek tehát az emberre, mint a cselekedetek s a célok is, mint létrejött valóságok. — Az élet iskolájában sok keserű tapasztalaton keresztülment ember rendszerint rejtegetni szokta vágyait — mások előtt és maga előtt is. Az ifjú azonban kamaszos őszinteségi rohammal, szégyenkezés nélkül szokta napvilágra hozni. Ezért olyan rendkívül jellemzők az emberekre a megindulás életmegnyilvánulásai. Sokszor beigazolódik az, hogy az ember lényegében nem az, akivé lett, hanem az, akinek indult.

Pár napja volt 131 esztendeje annak, hogy Berettyókovácsiban megástak egy sírt s abba beletemettek minden szertartás nélkül egy 64 éves, Istenével, a világgal s önmagával is meghasonlott embert. Koporsójára talán ráírták, hogy ez Bessenyei György. Ez azonban csak látszat szerint volt igaz. Ez a megkeseredett, rideg filozófus nem Bessenyei György volt. Ezzé az élet tette. Bessenyei György lényegében az volt, aminek daliás testőrkorában gyakor elindult, lángoló lelkű magyar hazafi.

Tizennyolc éves korában kerül fel a magyar parlagra az osztrák fővárosba, a táblabírák patriarchalis világából a császári udvar csillogásába. Felkerül, mint félbemaradt iskolázottságú fiatalember, Bécs kultúrközpontjába. Mi sem volna természetesebb, mint az, hogy hátamögé veti egész magyar múltját a díszes testőri ruha, a fény, csillogás, kultúra, emberibb élet, elfelejtetik vele azt is, hogy valamikor magyar volt. Mária Terézia sok asszonyi ügyeskedéssel kimesterkélt németesítő politikája mindenestre ezt szeretne volna elérni. Ő azonban nem tudta elfelejteni azt, hogy magyar, sőt arra törekszik, hogy mások se felejtsek ezt el. Az egyszerű testőr felveszi a harcot az osztrák főváros és a bécsi udvar minden vonzásával.

Húsz éves korában már készen van első irodalmi munkája. Hunyadi László taragédiája. Ha később is írja hozzá az ajánló levelet

Beleznay Miklósnéhez, világosan leszögezi benne célkitűzését: nemzete dicsőségének előmozdítására igyekszik. — Magának a tragédiának a végén pedig a gerinctelen király s az ármánykodó udvar áldozatául eső Hunyadi Lászlóval Mátyásnak ezt mondatja:

„Mátyás a Hazádnak igaz faja maradj,
 És ditsőségéért hívségesen fáradj.
 A'melly gyermek hiv, 's jó Atyja ellen lármáz,
 Az a természetnek szentségével tsatáz.
 S úgy a'ki Hazája romlását akarja,
 Az a pokol tüzét Lelkére zavarja.
 Hiven szolgálhatod mindég királyjodat,
 Őrizvén az alatt egy részül Hazádat.
 Királyjod Hazádtul veszi ditsőségét,
 A Magyarság kapja ilyen nyereségét,
 Emeld nemzetedet! ez legyen törvényed,
 S mint igaz Hazafi kövessed reményed.“

Ezekben a szavakban saját maga életcélját tűzi ki, vágyait ölti költői formába. Ha végigtekintünk életén, világosan látjuk, Bessenyei György a maga lényegében nem az volt, akiként sírjába aláhanyatlott, hanem az, aki 20 esztendő korában fogalmazta meg élete törvényét: „Emeld nemzetedet! ez legyen törvényed.“

Próbáljuk megrajzolni egy pár vonással, hogy a hazaszeretet hatalmas fénycsóvjának színekében milyen árnyalatot képvisel Bessenyei György.

Ha elemezzük a hazaszeretet gazdag színekét, akkor azt látjuk, hogy annak legszembeötlőbb és legszínesebb szakasza az, amelyen a romantikus hazaszeretet helyezkedik el. Ez a hazaszeretet érzelmi alapon épül fel s uralkodó is benne az érzelmi jelleg. Az otthon, a szülőföld, az édes gyermekkor megszentelt emlékeiből tevődik össze a tartalma. Magától értetődik, hogy a hazaszereteten mindezeknek nagy jelentősége van. Az is érthető, hogy érzelmi jellegénél fogva ez a legszínesebb s minden emberhez legkönnyebben hozzáférhető hazaszeretet, valamint az is magától értetődő, hogy a hazaszeretet lírája legtöbbször ebből táplálkozik.

Megvan azonban ennek a romantikus hazaszeretetenek a maga veszedelme is.

Mint minden romantika, ez sem rendelkezik kellő valóságérzékkel. Öntudatlanul hamisít akkor, mikor távlatba állít és ezzel megszépít. — Nemcsak a szülőföld-szemléletnél jelentkezik ez, hanem a nemzet történelménél is. Ebből születik a romantikus történetírás, mely hősi arcképcsarnokká és emberi eszményképek sorozatává akarja tenni a nemzet történelmét.

Ennek az álmodozó lelki beállítottságnak az eredménye az, hogy az ilyen hazaszeretet legtöbbször meddő. Érzelgős passzivitás. Mutatja ezt az is, hogy legerősebben a honvágy formájában jelentkezik azoknál, akik egyidőre elveszítették hazájukat s akik a föl-földobott kő örök törvénye szerint érzik, hogy nem nyughatnak meg más földön, csak amelyből vétettek.

Ha nem meddő vágy a romantikus hazaszeretet, akkor még több veszedelmet rejthet magában vagy partikularizmussá válik az által, hogy a szülőföld romantikus szerelménél fogva vakká válik a haza egységének és szétszakíthatatlan összetartozandóságának a meglátása iránt, vagy pedig, ha a haza nem részesíti őt olyan szeretetben és dédelgetésben, mint amilyennek ő romantikus elképzelésében azt elképze-
li, akkor csalódott érzelmeinek jogán fájdalmasan fordít hátat hazájának és nemzetének s még arra is hajlandó, hogy megtagadja azt, hogy valamikor is magyar volt.

Ha a hazaszeretet színpéjében a romantikus hazaszeretet a passzivitást képviseli, akkor annál dinamikusabban képviseli az aktivitást az az árnyalat, melyet virtuskodó hazaszeretethez lehet nevezni.

Ez a hazaszeretet akarati alapon épül fel s ez egész jellegében uralkodó. Erthető, hogy ez a fajtája a hazaszeretethez ép a magyarságban domborodik ki oly erősen, hiszen Isten ennek a népnek lakóhelyét a veszélyes övezetben jelölte ki. Világok ütközőpontján s népek malomkövei között morzsolódva lehet-e csodálkozni, hogy verekedő néppé vált a magyar. Földjét és otthonát mindig védeni kellett. Élettere nem hullt az ölébe, úgy kellett minden talpalatnyit vérrel megszerezni belőle. Ebből a hazaszeretettől nőttek ki minden korban a kalandos vitézek.

Szép és dicső dolog, hogy a magyar ilyen katona-nemzet, de a hazaszeretet ezen fajtájának is megvannak a maga veszedelmei. A kényelmes polgári élethez szokott Európa hamar észrevette, hogy Európa fenegyerekei, a virtuskodó magyarok, milyen jók végvári vitézeknek s engedték, hogy hulljon a drága magyar vér s pusztuljon az áldott magyar föld, míg ők az Európa rajvonalává vált Magyarországra háta mögött békén élnek és fejlődnek.

Ez a virtuskodás vitte bele a magyart sokszor megfontolatlan kalandokba, melyből véresen s gyászmagyarkák módjára kellett visszajönniök

Ennek a virtuskodásnak szürke volt a hétköznapi, unalmas a polgári munka s eseménytelen a béke. — Ezért csinált sokszor beháborút akkor, mikor külső ellenség békén hagyta.

Ha a virtuskodó hazaszeretet meggondolatlan, akkor annál meggondoltabb a hazaszeretethez az az árnyalat, amelyet politikus hazaszeretethez nevezünk.

A magyar nemcsak katona-nemzet, hanem született jogász-nemzet is. Előtte mindig szent a jog. Tudja, hogy maga alkotta, de azt is tudja, hogy alkotása a megszületése pillanatában föléje került. Ura volt, míg törvény nem lett belőle, de ura lett, mihelyt törvény lett belőle. — Nincs fölötte többé hatalma. Ma az uralkodó világfelfogás megváltoztatta a jog értelmét s a jogot az élet dinamikus medrének tekinti, melynek nem az a feladata, hogy megkötözze az életet, hanem az, hogy biztosítsa az életszükségleteket. Ennek a felfogásnak képviselői sokszor álmétkodva néznek, mint régi világ ittmaradt ereklyéire, a régi jogfelfogás keretei között gondolkodó magyarságra, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy mi jogász-nemzet vagyunk.

Az a helyzet, amelyben a magyarság életét évszázadokon keresztül élte, megérteti velünk azt, hogy a magyar politika miért evezett annyira individuális és liberális jogi vizeken. Az a nép, amely jóformán állandó elnyomatásban volt s melynek az élet legelemibb megnyilatkozásaihoz való jogát is úgy kellett kiharcolnia, természetes, hogy ilyen irányú politikában látta életszükségleteinek biztosítását.

Ne becsüljük le azokat az embereket, akik a közéletben a politikai hazaszeretet tőgájában jártak s nem elhelyezkedést kerestek a politika révén, vagy anyagi romlásból való szabadulást, avagy dicsőséget, hanem a nemzeti függetlenség kiharcolásában kellemetlenségeket vállaltak magukra. Hazaszeretet ez is a maga módja szerint, de ennek is megvan a maga veszedelme. Politikai harcok megalkotta §-ok között sokszor veszett el és vész el ma is maga az élet és lesz ismételen nyilvánvalóvá a régi igazság: a legteljesebb jog a legteljesebb igazságtalanság.

Ha a politikus hazaszeretet ellen az a kifogásunk, hogy nincs eléggé életközelségben, annál nagyobb életközelségben van a hazaszeretetenek az a fajtája, amelyet birtokszeretetenek lehet nevezni.

Minden nagy érzés konkretizálódásra törekszik. Minden elv testet akar öltetni. Nem szabad tehát megütköznünk azon, hogy van egy egész sereg ember, aki hazaszeretetében csak azt a földet s azt a darab kenyeret látja, amely számára megélhetést biztosít. Ez a szeretet kimondhatatlanul szereti a földet. Hajlandó koplalni és rongyoskodni azért, hogy egy barázdával megszaportsa. Vele együtt él. Öröme öröm számára, a rajta végigzúgó csapást a saját testén suhogónak érzi. — Hajlandó érette hadba is vonulni s vérét is ontani. Sokszor kellett azonban látnunk, hogy ebben a földszeretetenben több az önzés, mint az önzetlenség. Több a haszonhoz, mint az eszmékhez való ragaszkodás. Sokszor kellett megdöbbenve látnunk, hogy ennek a hazaszeretetenek a számára mennyire csak az a fontos, hogy a földem az enyém legyen és nekem teremjen, és milyen sokszor mellékes az, hogy ki az úr a magyar haza fölött.

A hazaszeretet eddig felsorolt árnyalataival szemben Bessenyei György a dolgozó és áldozó hazaszeretetet képviselte. Érdekes, hogy a dolgozó hazaszeretetet olyan ember képviseli benne, aki egész gyermekkorát s ifjúságának egyrészt is jóformán tétlenségben töltötte el. S hogy a hétköznapi hazaszeretetének ezt a formáját éppolyan valaki tárja elbénk az ő személyében, akinek természetén a testőrök fényes egyenruhája, tehát katonaruha csillog. Megértjük azonban ezt a furcsaságot, mihelyt megrajzoljuk azokat az összetevőket, amelyekből az ilyen hazaszeretet megszületik.

Ez a hazaszeretet mindig magyar fájdalomból születik meg. Sohasem kelhet ki olyan szívnek a talaján, amelyiknek még soha nem fájt, hogy magyar. Gondoljuk el, mit érezhetett az a 18 éves fiatalember, akit Szabolcs vármegye ajánlására felvettek a testőrségbe, mikor megállott a császári udvar légkörében. Gondoljuk meg, hogy tulajdonképpen csak 4 évi sárospataki s egy évi otthoni, összesen tehát 5 évi iskolázottság van a hátamögött. — Mennyire szégyelhetette elmaradottságát s mennyire fájhatott neki, hogy vele együtt a magyarság hatalmas rétegei micsoda mélységben és sötétségben élnek.

Ez a magyar fájdalom azonban nem vált a szívében magyar lenézéssé. Úgy látszik, sokszor kellett találkoznia olyanokkal, akik megvetették fajtájukat. Ezért írja első művének ajánló levelében, hogy sok vetélkedő hazafinak ez a keserű törvénye: „Mindíg hibát keresnek, maguk pedig henyélésnél egyebet nem tesznek“. Őt a magyar fájdalom más törvényre tanította meg: „Emeld nemzetedet: ez legyen törvényed“. Nekifekszik a tanuláshoz. Mérföldes lépésekkel akarja behozni mindazt, amit eddig elmulasztott. Egyszerre tanult nyelveket, bölcsészetet, történelmet, irodalmat, bibliát. Nemcsak azért tanult, hogy saját elmaradottságát behozza. A nemzet számára is tanul. Nevelni akarja nemzetét, baráti kört létesít, mely ha irodalmi területen marad is, tulajdonképpen nemzetnevelő kultúrmunkát akar végezni.

Ezért a munkáért minden áldozatra is hajlandó. Az az egyszerű tény, hogy nem egészen tíz év alatt, mintegy 24 munkája jelenik meg nyomtatásban, kellőképpen igazolja, hogy milyen áldozatra hajlandó ő azért, hogy a lenézett és elmaradt magyarság ráébredjen elmaradottságának bűnére, de fajtájának értékére is, és meginduljon a magyar kultúra útján egy dicsőbb jövő felé.

A történelem mérlegén ma már látjuk Bessenyei György hazafiságának fogyatkozásait. Mikor nemzetét emelni akarja, azt gondolja, hogy hűséges és áldozatos kultúrmunkával nemzetét lehet odaemelni, ahová szeretné. Ő még hitt a felvilágosodás új életet teremtő erejében, mi már világosabban látjuk, hogy erre egyedül az a hit képes, melynek értékét ő még, mint korának gyermeke, nem látta elég világosan.

Ma már azt is látjuk, hogy abban a kultúrmunkában is, melyet

Más lap Bécsben a világpolgárt

nemzete emeléséért olyan bámulatraméltó szorgalommal végzett, meg volt a maga tévedése. Mikor Bécsben találkozik benne egymással a magyar és az európai, valószínűleg felébred benne a magyar elmara-
dottság fölött érzett minden fájdalom dacára is a magyar fajta érté-
kének meglátása, hiszen ezért kezdi művelni a magyar nyelvet s ezért
fordul irodalmi munkáiban többször magyar tárgyakhoz. Végül azon-
ban mégis úgy érzi, hogy a magyarnak európaivá kell lenni, hogy
felemelkedhessék. Ez az akkori Bécs számára azt jelentette, hogy a
magyarnak a francia műveltséget kell elsajátítania. Ezért nagyobb-
részt átdolgozások a művei s ezért látja irodalmi behozatalban a ma-
gyar nemzet emelkedésének útját. Így keveredik benne a magyar- és
a világpolgár s ebben a sajátságos keverékben erősebb a világpolgár,
mint a magyar, mert abban látja azt az eszményt, ahová népét emelni
szeretné.

x

Ma már világosan látjuk, hogy a magyar felemelkedés útja az
öncélú magyarság kiépítése és az ősi népi televénybe való alászállás
és ott való megerősödés. Ez az az út, amelyet Isten Ezsaiás proféta
által az ő népe számára így jelölt ki: A nép „amely megszabadult, gyö-
k-eret ver alul és gyümölcsöt terem felül“. Alá kell bocsátanunk a nem-
zeti élet gyökereit az ősi népiségbe s az meg fogja teremni a magyar
felemelkedés dicsőséges gyümölcseit.

A nyíregyházi temetőben porladó Bessenyei a nagy magyar sors-
forduló idején ezt üzeni nekünk:

„Emeld nemzetedet: ez legyen törvényed!”

Turóczy Zoltán.

Ének a Nyírségről

Szeretem az erdőt,
A nyírségi erdőt
Dalos madarával;
Szeretem a rétet,
A szabolcsi rétet
Tarka virágával.

Szép akácvirágunk
Illatosabb nálunk,
Mint egyéb vidéken;
Ez a menta, zsálya,
Kakukfű hazája
Az én menedékem.

Van itt rossz is, jó is,
Gáncsolni való is
Éppen úgy, mint máshol;
Drágább nekem mégis,
Kacag itt az ég is
Virágfakadáskor.

Rám vár a tölgy lombja,
Búgó vadgalambja,
Zengő csalogánya;
Engem hív a mező
Vigan örvendező
Kedves pacsirtája.

Itt van a Sóstónak,
A meggyógyítónak
Remek foglalatja;
Vadvizeknek lappját,
Homok-buckák hátát
Eke hasogatja.

Homokunk törvénye
Lendül itt érvényre:
Ha nem csurran, cseppen;
Nem igen csodálják,
De dolgos gazdáját
Sohse hagyja cserben.

Acélos búzáunkkal,
Mosolygó almánkkal
Versenybe is kezdünk;
Fiaink épségén,
Lányaink szépségén
Nem kell szégyenkeznünk

Szöke Tiszánk mentén
Egy-egy naplementén
Tombolnak a színek;
Magyar kebelekből
Tűznél melegebben
Dobognak a szívek.

Itt áll a költőnek,
A nagy ébresztőnek
Bogárhátú háza,
Ki e föld ugarját
S e haza magyarját
Mostan is felrázza.

Dicső volt a multunk,
Belőle tanultunk
Építeni jövőndőt;
Megértük magunk is,
Hogy már minálunk is
Mozdulnak az erdők.

Két karom kitárom:
Éltető világom
Ez az Éden-kertje;
Nem kívánok szebbet,
Jobbat, kedvesebbet:
Ez az Úr kedveltje!

Minden enyém itten,
Amit a jó Isten
Kedvében teremtett;
Én érzem legjobban,
Ami benne dobban:
A teremtő lelket!

Vietórisz József.

A szabolcsi kard útja

(Előadás a magyar rádióban 1942. július 14-én.)

Szabolcs földjét ezer esztendő óta víz, vér és verejtek öntözi. A honfoglaló vezér kardja a vérrel osztotta meg a hatalmat. „A Tisza-völgy baja az, — írja Széchenyi Eszmetöredékeiben, — hogy néha annyira meggyült benne a víz, miszerint úgy jár, mint a messzelyes palack, melybe egy pintnyit öntenek, kitör tudniillik partjain.” Az

áradó vizek közötti partokon épültek az első földvárak: Szabolcs sok vihart látott erődítményei. A földsáncok egyúttal védtöltések is voltak. Így öntözte azokat felváltva víz és vér.

Mert sokféle idegen fegyveres nép tapodta Szabolcs földjét. Kazár, bessenyő, kun, tatár, török, német, orosz és oláh. De mindig, pusztulásában is magyar maradt, tartósan nem tudtak diadalt aratni felette hódító fegyverek. Védekező népe pedig ezerezstendős iskoláját járta a fegyverforgatás tudományának: a nyiltól a gépfegyverig.

Az első összecsapás Mén Marót kazár-törzseivel történt, akiket Anonymus bolgároknak nevez. Kemény volt a harc, mint a cél: honfoglalás. A Tisza és a Bodrog egyesülésével szemben pihent meg a diadalmas Szabolcs vezér, ahol a meghódított néppel földvárat emeltetett.

Alig pihenték ki a honfoglalás fáradalmait, máris bessenyők száguldoztak a nyíri térségben. Lovaik azonban megszelídültek a dús legelőkön s Thonuz-Aba vezérlete alatt csakhamar határőrök lettek az északkeletről fenyegető támadások ellenében. Emléküket őrzik ma is Bessenyőd, Laskod, Eőr-Ladány, Lövő-Petri községi helynevek. Itt jelentkezik először a szabolcsi föld csodálatos felszívó ereje, mely kohójában magábaolvastja a bevándorlót. A trónjavesztett Salamon mégegyszer vezetett bessenyő hadakat Szabolcs földjére s ezeken aratott diadalt Geszteréden — a nyíri föld fejedelme — Szent-László király, ki győzelme emlékére Kisvárdán templomot építtetett.

Közben kunok száguldoztak zsákmányéhesen. E rablóhadaktól Géza és László vezérek mentették meg népünket.

Azután kétszáz esztendő múlva, a gyászos sajómenti ütközet után, Batu khán tatár hadai özönlötték el az áldott földet. Másfél esztendeig a mocsaras rengetegekben rejtőzött Szabolcs megkínzott népe. A víz és vér mellé most odaszegődött pusztítani a tűz. Úszkös tanyák és megcsonkított holttestek voltak jelzőkövei a tatárdulás országútjának.

Majd újra két évszázad telt el és 1475-ben jelentek meg az első portyázó török csapatok. Szorgalmas vendégek lettek ezután. Felégetik Pazonyt, szorongatják Kállót, melyet az 1574. évi V. t.-c. a török elleni védelem céljából végvárrá emelt. Biztatásukra még újra tatárok is jönnek Máramaros felől s ezúttal 1599-ben Nyíregyháza is a lángok martaléka lett. Az elpusztult lakosság helyébe a szerte kóborló hajdúkat telepítették le, így Nagykálló és Nyíregyháza is hajdúvárosokká lettek. Előörsük Harangod volt, ahol harangszóval jelezték a martalóc török hadak közeledtét.

Azután császári hadvezérek vezényeltek véres hadgyakorlatokat Szabolcs földjén. Az ellenség eleinte török volt, később — mikor az kifogyott — magyar. A szatmári békekötésig ilyen neveket tanított meg velünk a kard éle, mint Belgiojoso, Montecuccoli, Cobb Farkas,

Ampringen János Gáspár, Herbeville, Glöcksbergi Detrich Henrik. Mire a neveket megtanultuk, — nehezen tört bele a nyelvünk, — a falvak nagyrésze eltűnt Szabolcs földjéről. Nyíregyházát a kis-majtényi fegyverletétel már nem érdekelte, akkorára már csak üszkös romok jelezték az egykori virágzó hajdúváros helyét.

Mégis újra feltámadt: a város és a vitézség is. 1848. szeptemberében 1200 főnyi legénységgel áll a szabolcsi zászlóalj Kálló piacán és Rakovszky Sámuel őrnagy vezénylete alatt dicsőséges haditetteket ír bele a szabadságharc történetébe. A harcok eleinte eltávolodnak Szabolcstól. Először Stájerországban szuronnyal veri ki Burics osztrák tábornok seregeit Fridauból. Később a móri és isaszegi csatában, majd Budavár bevételénél találjuk a híressé vált 48-ik honvéd zászlóaljat. Görgey Artur fővezér ezt írja 1849. július 4-én kelt napiparancsában: „Rakovszky vitéz őrnagynak vezérlete alatt álló 48-ik zászlóalj fényes bajnoki tette kiérdemli minden vitéznek méltánylatát.“ A kitüntetést Győr város piacán tűzi Klapka tábornok Rakovszky mellére és a honvédzászlóra, ilyen szavak kíséretében: „Ez a legdicsőségesebb zászló. Ha a sors meg akarja tagadni a győzelmedet, kivívja azt a 48-ik zászlóalj.“

De kelet felől már özönlött az orosz veszedelem. Annyi sok fegyveres idegen nép után 1849. június 29-én kozák századok száguldanak be Nyíregyházára. Nyomukban Cseodajeff tábornok 60.000 emberével szállja meg a várost és környékét. Elpusztítanak mindent, megeszik az élelmet, elhajtják az állatokat és a feljegyzések szerint egyetlen kerítés se marad meg Nyíregyházán, minden darab deszka máglyára kerül, melynek tűzénél utcahosszat kozákok melegszenek. A kívánt előfogatókat nem tudja a város előteremteni, miért is Báthy Károly polgármestert a vezénylő kozák tiszt lófarkára akarja kötöztetni s megremítésül végighurcoltatni az utcákon.

De Szabolcs népét nem lehet megtörni. Ahogy Mária Terézia uralkodása idején szabolcsi nemes ifjú ragadja kezébe a tollat, hogy profétája legyen a magyar szellemi újjászületésnek, úgy a szabadságharc lelkesítő dalát, a híres Kossuth-nótát is, melyért annyian szenvedtek Kufstein nyirkos börtöneiben, szintén szabolcsi író: Balkányi Szabó Lajos ajándékozta a magyar honvédnek.

Utoljára oláh lovak patkói csattogtak Szabolcs földjén. Átkozottul furcsa helyzet volt, mert nem repülhetett ki hüvelyéből kardunk, hiszen felszabadítóként érkeztek ide. De öreg emberek, akik emlékeztek még az orosz sanyarúságra, nem tudtak különbséget tenni a két vendég között.

Igy öntözte Szabolcs földjét a víz, a vér és a verejték. Száguldott térségén kazár, bessenyő, kun, tatár, török, német, orosz és oláh. Nem-

zedékek pusztultak el és apák tanították fiaikat fegyverforgatásra. Pusztá létünket is ezer esztendőn át karddal kellett kiharcolni. A szabolcsi honvéd azért mindig megállta helyét. Örökölte apáitól a vitézséget.

Most Voronyezs felől jönnek a zöld tábori levelezőlapok, kusza sorai között tele elszántsággal és reménységgel. Mikor a keleti hadszíntérről hazatért lovásdandár felett Nyíregyházán múlt évi november 17-én csapatszemlét tartott legfelsőbb hadurunk, így szólt a szabolcsi huszárokhoz: „Ti a motorizált hadseregek korszakában lóháton vágattatok sokszor ezer kilométeres utakon, azokon az utakon, amelyeken őseink érkeztek a Kárpátok alá. Újra fényt szereztetek a magyar lovasságnak és új megbecsülést a lónak is.“

A szabolcsi kard becsületének útját jártuk most végig a szabolcsi földvártól Kiew térségéig.

Szohor Pál.

Az élő Bessenyei

Előadás a rádióban 1942. július 14-én.

Nemzetünk élete bővelkedik nagy fiakban, áldozatos szellemű magyar emberekben, akik életük egész folyamán mindig jól ismerték kötelességeiket a nemzet egyetemességével szemben, s egész életüket a nemzetért való öntudatos és áldozatkész munkának szentelték. Bár a magyar ember mindig szerette a magányt, sőt magánykedvelése erősen személyes beállottságúvá is tette, kétségtelen, hogy nemzeti történetünk nagy egyéniségei, akik történelmet alakítottak, kifejeztek és formáltak, mindig túlléptek a magábavonulás szűk körén, s olyan életeszmények szolgálatában állottak, amelyek a magyarság szellemi életében követendő példákat állítottak a mindenkori magyarság elé. Elegendő Széchenyinkre mutatni, erre a magányában mindig tépelődő magyar főúrra, aki már száz év előtt is látta, mennyire magunkra vagyunk utalva sorskérdéseinkkel, de azt is jól látta, hogy ebből a magunkrautaltságból csak lelki felemelkedéssel, lelki megtisztulásunkkal, nagy kérdéseink őszinte meglátásával és megoldásával juthatunk el a szebb magyar jövődökhöz. Ebben a lelki vergödésben és lázas munkában önmagát is feláldozza a nemzetnek, s ha ez az áldozat akkor a közösség értetlenségben el is enyészik, termékenységet és örökéletűségét mi sem igazolja jobban, mint az, hogy ma időszerűbb Széchenyink, mint valaha.

S hány ily sorsot, küzdelmes, eszményekért lelkesülő, áldozatkész, egész életét a nemzetnek ajándékozó nagy lelket ismer szellemi és politikai történetünk, akiknek egész élete, munkássága világító fáklyakép hat élettörténetünkben. Ebből a széles folyamból ragadunk ki most egyet, szabolcsi nemzetséget, az ősi magyar szabolcsi föld neveltjét, szellemi életünk egyik legérdekesebb alakját: Bessenyei Györgyöt, nemcsak az érdekesség kedvéért, nemcsak azért, mert hivatásunk és minden célkitűzésünk feléje irányul itt a szabolcsi kultúra munkálásában, hanem azért, mert benne olyan mérhetetlenül szép és igaz példával szolgáló tulajdonokat ismerhetünk fel, amelyek a mai sorsdöntő nehéz időknek legbiztosabb talizmánjai lehetnek. S hogy ez valóban így is van: igazolja az a legmagasabb helyről elhangzott hitvallás is, amikor most a magyar miniszterelnök is Bessenyei szellemének megmutatásával, munkálásával, felelősségvállalásával keresi meg a jövőbe vezető utat.

Bessenyei György 18 éves korában kerül Szabolcsmegye ajánlatára Mária Terézia testőrségébe, abból a környezetből, mely saját bevallása szerint az álmoság, tespedtség, állandó pereskedés, holnapra nem gondolás, egyedül a mának élés jellemző vonásait viselte magán. Sárospatak kollégiuma adta neki saját szavai szerint az erkölcsi erőt és önt lelkébe mélyeséges földszeretetet, itt szerzi meg azt a fundamentumot, mely egész életét irányítja. Ebből a környezetből, ezzel az adottsággal a forróvérű Bécsbe kerül, ahol az első pillanatra meglátja, minő mérhetetlen ellentét van a bécsi élet és körülmények és a szabolcsi falu élete közt mindenféle szempontból. Látja és érzi, hogy mi mindent kell neki tenni, ha azt akarja, hogy elhívását teljesítse. Mert Bessenyei azonnal tisztában van azzal is, hogy neki itt Bécsben nem önmagát, nem is a császárnőt kell hiven szolgálnia, hanem küldetése elhívás, segíteni a magyarságon, felemelni a magyar népet, hogy új századokra készítse elő a nemzetet. De helyesen látja azt is, hogy mély önmagábatekintéssel, a kérdéseknek önmagában való megoldásával kell a nehéz feladatot elkezdni. S lelkiismeretében kérdés kérdésre halmozódik: Mit ér az egész bécsi tartózkodása, ha nem tud azokhoz felemelkedni, akik körülötte vannak? Mit ér magyarsága, ha nem tudja megszólaltatni nemzete ügyét mások előtt, s nem képes értelmessé tenni a magyar kérdést ebben az idegen nagy városban? Minek van itt, ha hivatását nem tudja egy lépéssel sem előbbre vinni, s nemzetéért nem képes cselekedni? S ez az önmagában nézés tetteket követel. Ezek nem is késnek. Rövid idő alatt megtanul saját erejéből németül, franciául, olvassa a legmodernebb francia írók munkáit, s éjt nappallá téve fordít, átdolgoz, ír, szervez és tárgyal, mert tudja, hogy a jövő pirkadása csak önzetlen és áldozatkész tevékenységből fakadhat. Írásaiban a magyarságot ébresztgeti, gondo-

lataival, érzelmeivel munkára serkenti, hitet önt beléjük, felvillantja a jövő lehetőségeit, s akaratlanul is egy mérhetetlen szellemi forradalom vezetőjévé válik. Eevilágít múltba, jelenbe, felfedi a jövőendő képét, új eszmék felé viszi népét, s azt akarja, sőt hiszi is, hogy a maga ültette kis magból sudár fa fog nőni, olyan, mely beárnyékolja az egész magyar földet. Tíz év alatt 27 munkát ad ki, amelyek közt drámák, versek, tanulmányok, történeti munkák, elmélkedések, röpiratok, fordítások, átdolgozások hirdetik az új eszmét s építik a magyar jövőt. Micsoda példátlan lelkiereőről és rendíthetetlen akaraterőről tanúskodik mindez egymagában, mert hisz abban az időben sajátmagának kellett nemcsak a megírásról gondoskodni, de még a kiadás anyagi feltételeit is előteremteni. A tevékeny, munkás, fáradhatatlan egyéniség minden jellegzetes vonása benne lüktet ebben a szabolcsi fiúban, aki bátor harciosa lesz egy új szellem meggyökereztetésének. Ez az új szellem pedig minden előítélettől mentes magyar életharcot követel. Épen ezért jól ismeri azt az írói törvényt, amelyet előtte és utána is de sokszor cserbenhagytak: a magyar író nem szórakoztatni akar, nem pusztá kedvtelésből ír, nem kellemes órákat akar szerezni, hanem amint maga mondja: „vonz valami az íráshoz, ami kívülem esik, ami mégis bennem van.“ Lehet békés és problémaatlan időszakok feladata talán, ha a nemzeti közösség feladatait mind megoldotta, hogy a művészetért öncélúan alkot, de nem lehet annak a népnek a feladata, mely vajúdo korban él s keresi a maga igazi életének kialakulását. Ilyenkor minden fegyverre szükség van, a társadalom minden tényezőjének egy cél szolgálatába kell állnia. Minden munkában ott leselkedik a gondolat: minden írásom, minden tettem a nemzetért, a nemzet ügyéért való, minden írásom csak egyetlen cél érdekében való: a nemzet lelki megújulását szolgálja. S valóban ő az első, aki meglátja, hogy a nemzet akkor lesz igazán nagygyá, ha minden fiát emberi méltóságra emeli. Ezért a méltóságért küzd a toll fegyverével. Olyan hit és akaraterő áll e mögött, hogy később, amikor a világtól elvonultan, magával meghasonlottan él pusztakovácsii birtokán, ez a hit és lelkesedés íratja meg vele munkáinak egész sorát a nemzet ügyéért való cselekvés szolgálatában.

Aki tisztában van szellemi életünk fejlődésével, tudja, hogy Bessenyei hatása milyen sziklamozdító erő volt s milyen kiteljesülések következtek be éppen szellemi munkásságával. De ebben a szellemben mégis az a rendíthetetlen akaraterő és az a páratlan önfeláldozó hit volt az igazi formálóerő, ami jövőendő évtizedeket állított határozott és biztos célpontok felé. Ez az akaraterő és lángoló hit tette Széchenyink korát termékennyé, ez a hit fokozta fel benne és kortársaiban a magyar öncélúság eszméjét, ez a kettősség tette állóképessé a nemzetet a szabadságharc, az elnyomatás időszakában, s ez

fokozta benne a hitet és reményt a múlt század végének elsatnyuló és letargiába süllyedő világban, hogy Ady Endrénkben olyan magyart állítson elénk, aki a Széchenyi lelkiismerettel eltöltve keresi és találja meg a magyarság legnehezebb kérdéseit. Ez a rendíthetetlen akaraterő hozza meg a vajúdo korban a nemzeti szellem kiteljesülését, ez a lelkesedés önt tüzet a kishitűekbe is, ez a nemzeti öncélúságba vetett hit formálja a jogot a további évtizedekre. S amit Bessenyeitől tanulva és Bessenyei szelleméből táplálkozva a múlt századunk nagyjai modern gondolatokkal kiépítettek, azt a világháború magyar katonái példás áldozatkészséggel, határtalan akaraterővel megvalósításhoz is juttattak akkor, amikor fél Európa hadaival kellett szembeszállniok. S borulhatott ránk Trianon, jöhettek kétségbeesett órák és évek, ez a sorsvállalás és kötelességteljesítés, ez a fékezhetetlen akaraterő tölti el millió magyar szívek minden cseppjét határon innen és túl a jövő hitében. Erdély, Felvidék és Délvidékünk azóta már visszatért magyarsága igazolja azt a hűséget, akaraterőt és hitet, mely 22 év alatt sem tudta őket tönkretenni.

S ma, amikor egész Európa és egész Magyarország egy szívvel és lélekkel áll szemben azzal a feneketlen mélységű, csak eszményeinket megcsúfoló és eltipró kolosszussal szemben, melynek Szovjetbirodalom a neve, s mikor élet-halálharcunkról van szó, akkor a Bessenyei lélek rendíthetetlen akaraterőjére minden magyarnak még nagyobb szüksége van, mint valaha. Mert csak ezzel az akaraterővel lehet végrehajtani mindazt, ami egy új magyar élet kialakulását követeli, azzal az akaraterővel, melyben az önzetlenség, önfeláldozás és állandó tevékenység a legnagyobb hatalom. De szüksége van minden magyarnak arra a hitre s lelkesedésre is, mely Bessenyeinket egész munkásságában eltöltötte a jövőndőért. Enélkül az önmagunk jelene, mégkevésbé a jövője sem lehet biztos. Hitre, mely az öncélú magyarság eszmevilágában határozódik meg, s magábaforrasztja a magyarság múltját, jelenét, jövőjét egyaránt.

A magyar katona Oroszországban múltjához méltóan teljesíti feladatát. Ott áll a vártán s minden pillanatban kész a legnagyobb áldozatra is. Öntudatos cselekedetében, tudja milyen tét forog a kockán. Anyák, apák, fiúk, leányok, ifjak s öregek, akik a magyar katoná önfeláldozása és rendíthetetlen akaraterője, hite folytán jól tudjátok, hogy nyugodtan hajthatjátok fejeteket álmra, egy kötelességetek van: önzetlen, áldozatkész, tűró és szenvedő, de mindig segítő kézzel egyesüljétek abban az akaratban, mely nemzetünk jövőjét dönti el. Ezt követeli jövőnk, s ezt követeli mindnyájunktól Bessenyei szelleme is.

Dr. Belohorszky Ferenc.

A szabolcsi községnevek eredete

Biri: Neve az 1332.—1337. években *Bir* és *Byr* (Bír), — az 1358. évben *Biri*, — az 1414-ben *Beer* (Bér), — az 1470-ben pedig *Byri* (Bíri) alakban fordul elő.¹

Számtalan példát idézhetnénk arra nézve, hogy bizonyos ősi szavaknál a legcsekélyebb ételemváltozás sem jön létre akkor, amikor azokban az ajakhangzó *ü* jegy helyébe a nem ajakhangzó *i* kerül. Így van ez a *bükk* és *bikk*, — a *fűz* és *fiz*, — az *ül* és *il*, — az *üt* és *it* — stb. stb, szavakban is.² E tekintetben a község megfelelő jeggyel bíró ősi névformái sem kivételek. Ezért azoknak a Bír alakját a *bűr*, — a Birit pedig a *bürü*-szóval azonos jelentésűnek is fogjuk mondani.

Amennyiben azonban az utolsó helyen említett szónak, — a *bürü*-nek — végső jegyében, — az *ü*-ben, — olyan nyújtó hangot kell látnunk, mint a *dűh* szó *székelyföld*-i változatánál, — a *dühü*-nél — mutatkozik, — a *bürü* szónak magának, — az előtte említett *bürrel* együtt, — a *bőr* értelmét kell tulajdonítanunk.³

Ugyanezt a község második helyen említett névalakjáról a *Beer*-ről, — vagyis *Bérről* — is elmondhatjuk.⁴

Kézenfekvő dolog, hogy az itt felsorolt névváltozatokat a község valamilyen tárgytól, — esetleg építménytől — kapta.

Egy ilyen nevű ősi *építmény*-t találunk is, ami nem más, mint a *hid*-nak, — *pons*-nak — mondott *bürü*.

A magyar nyelvtörténeti szótár e szó értelmének a megvilágítására, *hidacskác*, *pallóc*, *baeruek* és *gyalog hidac* példát is idézi.⁵

Ez a példa egyúttal arra is bizonyíték, hogy a *bürü*-nek, a vele együtt említett *hidaktól* különböznie kellett.

Hogy miben különbözött ezektől, azt csak a szó fejtegetése által tudjuk eldönteni.

Előbbiekben mondtuk már, hogy a *bürü* szónak a *bőrrel* azonos jelentésű *bűr* a töszava.

Ha ezt a szót, — akár változott formában is, — egy építményre, — vagy a legegyszerűbb tárgyra is — alkalmazzuk, ennek az épít-

¹ A nevek közül a harmadik és negyedik helyen állót a helység ősi birto-
kosainak a nevéből vontuk el (Lásd különben az egészet a Zichy-okmt., III. k.,
131. l. és V. k., 104. l., — továbbá Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza
a Hunyadiak korában c. könyvében, I. k., 511 l.)

² A Magyar Oklevél-szótár 98., 286., 1039. és 1042. hasábjain.

³ V. ö. ezt a Simonyi Zsigmond által az Elvonás c. könyvben — a 44. és
66. lapon — mondottakkal.

⁴ A M. oklevél-szótár 93. h. 8. pontjában.

⁵ Az előtte álló bekezdésben levő adattal együtt az I. k., 334. l.-in található.

ménynek, — vagy tárgynak — valamiben, — és pedig nem a leglényegtelenebb dologban, — bármily rövid időre is, — a bőrhöz hasonló szerepet kell, — vagy kellett — betöltenie: Valamit olyanformán kell, — vagy kellett — takarnia, hogy azzal a lehető legteljesebb érintkezésben is lett légyen.

Igy volt bőr a neve a vizet nemcsak fedő, — de azzal teljes érintkezésben is levő — ősi *láp*-nak. Így *bőr* — egyes helyeken még ma is, — a forralt tej hártájá. Stb. stb.¹ Ezért a híd jelentésű *bürüt* nem is tudjuk másképpen elképzelni, mint a vele áthidalt vízzel, vagy földdel való teljes érintkezésben.

Az ilyen híd pedig nem tartozik a képzelet világába! *Györffy István* Nagykunsági krónikájában a következőkben emlékezik meg egy ilyen alkotmányról: *Ahol a tisztavízű erek állottak az emberek útjába, oda lefektetett nádkévékből bürüt, vagy bőrhidat raktak. A jól guzsult bőrhidon a náddal, szénával megrakott szekér, sőt a ménes, gulya is átkelt.*²

Véleményünk szerint tehát ilyen, — és csakis ilyen — lehetett a *bürü*. Ha tetszik híd, — ha tetszik *gát*. Így tudjuk megmagyarázni azt, hogy a *túl a duna-i*, — *somogy-i* — *Jut*-ról a *börgát* név is csak felmerült: E község alatt, — a *Sió*-n, — tudvalevőleg egy ilyen alkotmány vezetett át.³

A *Kállay*-család-ból kiváló *Birii* (de *Biri*), — vagy *Biri* (de *Byr*) nevezetű birtokosoknak új otthonukból, — *Biri* községből — egy többé-kevésbé vizes területen át kellett ősi lakóhelyükre, — *Nagukálló*-ba járniok.⁴

Igy természetesnek fogjuk látni azt, hogy erre az útra *bőrhidat*, — vagy *börgátat* — is készítettek, — nemkülönben azt is, hogy a községet magát ez építményről nevezték el.

¹ V. ö. a szerző Kék község történelmi földrajzában mondottakkal. (36. l.)

² 34. l.

³ Magyar nyelv XXVI. évf., 147. l. Innen még a következőkről is tudomást szerzünk: A Föld és ember IX. évf., 6. sz.-ban apróbb közlemények sorában, — Kogutovicz Károly két bőr előtagú összetétel eredete iránt érdekiődött. Ezek ugyancsak a *börgát* és a *bőrhíd* voltak. Utóbbi alkotmány — sajátságosan — nem *nádból*, — hanem *deszkából* való volt. A kunszentmiklósi Bakéren átvezető padlóhidat nevezték így. — A Magyar nyelv történelmi szótárából vett idézet alapján kétségtelennek kell mondanunk azt, hogy a *bürü* nevezetű hidnak különböznie kellett a padlóhídtól. Ha az utóbbi építményt valahol ma mégis csak azon a néven nevezik, azt egyedül annak lehet tulajdonítani, hogy a régi *bürü* helyére, — az ősi építési anyagnak — a *nádnak*, — a pusztulásával, — egy időközben közönségessé váló anyagból, — a *deszkából* készítettek hidat, s a régi hídnevet az új alkotmányra is átvitték.

⁴ Nagy I.: Magyarország családai. VI. k., 27. l.

Demecser: Ősi névalakjai közül az 1270.—1272. évek közt felvetődő és az 1333. évben ismétlődő *Kemen deuecher-t*,¹ — az 1333. évben jelentkező *Deuecher-t* (Devecser),² — az 1405. évben felbukkanó *Dewecher-t* (Düecsert, esetleg Döecser)³ — valamint az ezutáni idők *Devecser-ét*⁴ ismerjük. Jelenlegi nevét már egy 1775. évben kelt földesúri gyűlési meghívóban is láttuk.⁵

Az ősi formák legfontosabbját, a valamennyi névben jelenlevő Devecsert, — különös hangzása ellenére sem tekinthetjük *egyetlen*-nek a maga nemében. Egy *Veszprém vármegyé*-ben fekvő község-et ma is így neveznek.⁶ Egy *dunántúli* eredetű család nevének pedig, — ugyanaz, — az 1348. évben is része volt.⁷ Az ősi névformát, — ezen kívül, — még *egyetlen egy személy*, — már Péter király idejében is — a sajátjának mondhatta. Devecsernek nevezték ugyanis azt az árulót, aki *Szár László fia*-nak a párthíveit, az 1045. évben akasztó-fára juttatta.⁸

E név értelmének a teljes kifejtését egy ismerősen hangzó, — de kevesek által megértett — szóból fogjuk megkísérelni.

Ez a *dövöl* ige.

Az ige, maga a *döföl* szó változata. S azt akkor szokták használni, amikor valaki hangszeren, — pl. hegedűn — hamis hangokat húz, — tehát mintegy csak *döföl* rajta.⁹

Gyermekkorunkban, — egy *demecservidék*-i kis községben, *Ramocsaházá*-n, — magunk is hallottunk egy ilyenféle szót, — egy rövid versben:

„Düvő. Düvő.

Lyukas fedő...”¹⁰

Ha a *dövöl* és *düvő* szó *döv-* és *düv-*tövét vizsgálat alá vesszük, lehetetlen, hogy az utóbbit az előbbi elváltozásának ne tekintsük.

¹ Zichy-okmt. I. k., 414. és 415. l. — Az első, kettős évszámot, kiegészítőleg, az említett okmt. 6. l.-ről közöltük.

² Zichy-okmt. I. k. 412. l.

³ Zichy-okmt. V. k. 410. l.

⁴ Így még az 1720. évben is. — Szabolcs vm. lt.: Liber Sub Numero Romano XI. Registrat. etc.

⁵ Nyárády-család levéltára (Magyar Nemzeti Múzeumban), 242. sz.

⁶ Helységnévtár. (1913.)

⁷ Nevét a Zichy-okmt.-ban de Deuecher alakbat találjuk. (III. k. 227. és 228. l.)

⁸ Révai nagy lexikona. (V. k. 492. l.) A név eredeti leírási módját nem közölték benne.

⁹ A *dövöl* szó leírt értelmezése Czuczor Gergely és Fogarasi János művében, A magyar nyelv szótárában található. (I. k. 1294. h.)

¹⁰ Ugyanezt a verset Hódmezővásárhelyen is hallották.

(Vessük össze velük a *döf* és *düf* igéket, — nemkülönben a demecser-vidéki *pöfő* és *püfő* tőzegneveket!)¹

Ezen az alapon a *düvő* szót a *düvöl* igéből *ö* képzővel alkotott melléknévi igenévnek, — s végeredményben a *dövöl* igéből ugyanazon módon képezett *dövő*-vel azonos értelműnek is — tekinthetjük.

Így mind a kettőnek a *döfő* jelentést is tulajdoníthatjuk.

A további *dövő* alaknak a valószínűvé tételére jó példának látjuk az egykorú *kék*-i *Keteleukuz* (Ketelőköz) és *Kechelukuz* (Kecselőköz) helynevek leírasi módját.²

A Devecser név alkatelemeinek az összehozásában következő formánk az ősi *cs* kicsinyítő képző felhasználásával képezett, — *döfőcske* jelentésű — *dövöcs* szó.

Hogy aztán az ebben a szóban található ajakhangzók, — az *ö* jegyek nem-ajakhangzó *e* jegyekké is átalakulhatnak, — s hogy így a szó, a *devecs* formát is felveheti, azt számtalan példával igazolhatjuk. (Igy a *döng* és *deng*, — *dög* és *deg*, — *tömlöc* és *temlec*, — *tönköly* és *tenkely* stb. stb. szavakban is.)³

Amennyiben pedig a Devecser községnevet olyannak látjuk, amelyben a végső két jegy, — az *e* és *r*, — mint kötőjegy és kicsinyítő képző — pusztán annak a kifejezésére szolgál, hogy a hely, — névadása alkalmával nem nagy területű volt, — következőkben már csak a *devecs*, *dövöcs* és *düvöcs* szóalakok értelemadására fordítunk gondot.

Közismert dolog, hogy a szóeleji *d*-t sok esetben az, ugyancsak pillanatnyi hangzású *t*-vel szokták felcserélni. (V. ö. a *dúr* és *túr*, — *döm* és *töm*, — *dobzás* és *tobzás* stb. stb. szavak megfelelő jegyeinek az elváltozásával.)⁴

A *t* jegynek az előbb említett *devecs*, *dövöcs* és *düvöcs* szavakba való behelyettesítése által meglepő eredményhez juthatunk. Az így nyert *tevecs*, *tövöcs* és *tüvöcs* szavaknak a *döfés*re alkalmas, — és a különböző időkben és helyeken feljegyzett — *tévis*, *tivés*, *tövés*, *tövis*, *tyüvis*, *tevisk*, *tövisk*, *tövicsek*, *tüvicsek* és *tüicsk* szavakhoz való

¹ Az első szópár a Magyar Tájszótárban található. (I. k. 418. h.) Az utolsót lásd szerző Gazdálkodás a szabolcsi tőzegtalajon c. tanulmányában. (Megtalál a Vármegyei szociográfiák Szabolcs vármegye c. kötetében, 65. l.)

² A hely a Demecserrel szomszédos Kék területén fekszik. (Lásd a szerző Kék község tört. földrajza c. könyvében. 24. l.)

³ A képzőkről különösebben lásd a Magyar nyelv c. folyóiratban. A példaként idézett szavak, a leírt sorrendben, a Magyar oklevélszótár 160., 159., 1007. és 1008. h.-jain találhatóak.

⁴ Leírt sorrendben a tájszótár 318., 784. és 409. h.-jain lelhetők meg.

hasonlóságukat, — s egyszersmind a jelentésazonosságukat is — megállapíthatjuk.¹

A két szócsoport tagjai, formailag semmiesetre sem állnak távolabb egymástól, mint a XIII. század első negyedéből, — tehát későbbi időből — származó — *Halotti beszéd*-ben található — *ysa, vogmuc, terünteve* stb. stb. szavak és megfelelő mai alakjaik. (El ne feledjük, hogy a Devecser szót — ha személynévként is, — már az 1045. évről feljegyezték!)

Nagyobb bizonyosságra, az általunk idézett szóalakok egyike mellett, akár a helységnév legrégebb formájánál, — a *kemény* jelzöt is ott találhatjuk. (Kemeen toeviscből koetoet korona.)

Aki, — legalább egyetlen egyszer, — valamilyen *tövisk*-es fát, — *galagonyá*-t, *kökényfát*, stb.-t, — közelről alaposan megvizsgált, az előtt már nem lehet kétséges, hogy az ilyen fának a tövise élő állapotban — de még levágás után is, — jó ideig hajlós marad.

Így bizonyosnak fogja látni, hogy a Devecsernek nevet adó tövis nem lehetett élő állapotban. S épen ezért, azt is tagadni fogja, hogy a név a helység tövisbokros helyen való fekvésének lett volna a következménye. Egyesegyedül azt fogja mondani, hogy a helységet, — a mellette lerakott — és pedig védelmi okokból lerakott — száraz tövissek, — helyesebben tövises fák — juttatták a Devecser névhez.

Annál inkább bizonyosnak mondható ez, mert a mi községünk ősi nevén nevezett, — veszprémmegyei-Devecser mellett fekvő *Tuskevár* község nevéből ugyancsak a tövises fákkal való erődítési mód ősi alkalmazásának — és helynévben való kifejezésre juttatásának a lehetősége tűnik ki.²

Teljesség kedvéért, — beszélünk kell a Devecser személynévként való felhasználásáról is.

Néprajzíróink szerint a keresztleetlen gyermeket, a kereszteliség általában nem szólítják az elhatározott nevén, nehogy a gonosz addig tudomást vegyen róla.³ A név felcserélése is előfordul nálunk magyaroknál. Ezzel valami bajt, — esetleg betegséget törekednek elhárítani. A feltevés az, hogy amint más lesz a neve valakinek, úgy ő maga is mássá lesz. A betegséget okozó szellemek pedig csak a *régi*, — előbbi — nevű embert keresik.⁴

Még *Györffy István*-tól hallottuk ennek egy ősi szép példáját.

¹ Az 1., 3., 7., 8. és 10. szóformák a nyelvtörténeti szótárban, — a III. k. 774., 1074., 774., 774., 772 és 774 hasábjain, — a 2. és 5. szóalak az oklevélszótárban, — a 989. és 1074. hasábokon, — a 4., 6., 11., 12. és 13. szóváltozat egytől-egyig a tájszótárban, — a II. k. 800. hasábján található.

² Helységnévtár (1913).

³ IV. k. 161. l. Szendrey Zs.: Szokások c. cikkéből. (A Magyarság néprajza.)

⁴ IV. k. 374. l. — Solymossy Zs.: Hitvilág c. cikkéből. (Előbbi mű.)

E szerint a *túl a duna-i Becsei-család*-nak egy 1332. évben élő tagját, — *Tamás-t*, — *Tövisses*-nek ugyanezért nevezték el.¹ S érdekesen, — aztán, — magunk is rájöttünk, hogy családunk, — nem nagy messzeségben, — az *ung-i Nyárád-on*, — lakó — *János* nevű tagjának, — az 1407. évben *Thisges* (Tüskés) volt a *másik*, — a *ráfogott* — neve²

A Devecser személynév utolsó két jegyében csak annak a bizonyítékát látjuk, hogy birtokosa már gyermekkorában hozzájutott e névhez.

A község legújabb keletű névalakja, — a Demecser közelében fekvő *Kemecse* nevével való gyakori együttemlítése révén — jött létre.

Hogy a környék lakosságát a két név hasonló hangzása valóban foglalkoztatta, annak beszédes bizonyága a következő monda: Demecser vidéke a honfoglalás korában egy vezérnek a birtokába jutott. Ennek pedig két fia volt: *Keme* és *Deme*. Amikor ezek a fiúk atyjuk örökén megosztottak, a Kemének jutó részt *Kemecsé*-nek, a Deméét pedig *Demecser*-nek nevezték el.

Ör: Az 1416 évben *Evr*³ alakban fordul elő. Ez a név a helynek a magyarság legősibb védelmi rendszerébe való bekapcsolására emlékeztet bennünket.

Vencsellő: Nevét az 1067. év körüli időben *Wensellew* (Vencsellő)⁴ — 1407-ben pedig *Wenchellew* (Vencsellő)⁵ alakban írták.

Mivel az első helyen álló névformával együtt, bizonyos, — *Timár*-ral szomszédos — *Wense* nevű föld nevét is említették, a községnév magyarozatánál erre a helynévre is tekintettel kell lennünk.

Az oklevélszótár szerint a *venz* és *wenz* (üensz, — ünsz, — v. vensz), — továbbá a *wenyz* (üenisz, — ünisz, — v. venisz) szavaknak *ostrya éshopfenbuche* a jelentése. Az általánosan nem ismert növény teljes neve a Komlós venic (*Ostrya carpinifolia*).⁶ Nem más pedig ez, — mint a *Tisza* folyó szabolcs-i belső árterület-einek, — így Vencsellőnek is — az egykori *vincfá*-ja.

Ezt a fát kiváló *gúzsanyag*-nak tartották, számtalan esetben is használták.

Ilyen módon való felhasználására különben még a fa mai helyi nevéből is következtethetünk. Hiszen, ha ennek a kezdő *v* jegyétől eltekintünk, — s erre az eljárásra magunkat az *Igor* = *Vigor* stb. példák után feljogosítva érezzük, — akkor a maradék nevet, — az *inc*-et, — semmi esetre sem fogjuk másként értelmezni, — mint az *inacéska* szóval.

¹ Zichy-okmt. I. k. 398. l.

² Nyárády-család levéltárából. — A 383. k. 101. pontja.

³ Zichy-okmt. VI. k. 395. l.

⁴ A Magyarország vármegyéi és városai c. munka Szabolcs vármegye kötetéből, a 409. lapról.

⁵ Csánki id. m. I. k. 518. l.

⁶ M. oklevél-szótár 1079. h.

Mivel, — a már hivatkozott, — Wense név végső *e* jegyét kicsinyítő képzőnek mondhatjuk, — a helynevet, — egy nem nagy területű, — mégis nevezetes — vincfás rész neveként is foghatjuk fel.

A Wensellev községnevében, — e magyarázasi módtól eltérőleg — a második *e*-t a gyakorlatos *l* igeképző kötőjegyének, — az *ő*-t pedig melléknévi igeképzőnek tartjuk. Így a névnek, — magának, — már a *vincező*, — vagy az *inacskázó*, — vagy, — ha tetszik, — a *gúzs-kötő* jelentést tulajdonítjuk. E szavak által csakis annak adtak kifejezést, hogy a községnek, — Vencsellőnek — a lakosai az ősi soron rendkívül fontossággal bíró gúzsanyag kitermelésével és kötésre való felhasználásával foglalkoztak. E feltevésünket indokoltá teszi a községnek az egykori *szabolcsi földvár* közelében való fekvése.

Meg kell itt jegyeznünk még azt, hogy a Wense és Wensellev nem ugyanazon terület nevei voltak. [V. ö. az *erdélyi Ecellő* község ősi *Tykylev* (Tikilő = Tikirlő = Tekergető) névváltozatával, — valamint az ugyancsak erdélyi *vencsel*, *vencserlő* és *vencsöllő* szavak *malomkerék módjára forgó kis fonáltekerő gép* jelentésével.]¹

Ramocsaháza: Az 1308. évben *villa Ramacha* (v. Ramacs), — az 1332—1337. években *Ramachahaza* (Ramacsaháza) és *Bamachchaza* [! (Bamacsháza)], — 1568-ban *Ramochahaza* (Ramocsaháza), — az 1720-ban pedig *Ramotsaháza* (Ramocsaháza) alakban fordul elő². A név *Bamachchahaza* formájának az első, — *B* — jegye nyilván a hibás másolás következménye. Hiszen az *R* és *B*. feltűnően hasonlítanak egymáshoz.

Az említett névváltozatok két részre bonthatók. Így egyrészt a *Ramacha* (Ramacs) és *Bamach* (helyesen) *Ramacs*, — továbbá a *Ramocha* és *Ramotsa* (Ramocsa), — másrészt a *haza* (háza), *chaza* (háza), — s egy esetben az ezekről szerfölött eltérő, — *falv* jelentésű — latin — *villa* — szavak állanak előttünk.

Az első helyen említett *Ramacha*, *Bamach* (Ramach), *Ramocha* és *Ramotsa* szavak kétségtelen a községet alapító, — egyszer *Ramach*-nak, — máskor *Ramachahazai*-nak [De *Ramachahaza* (!)], — aztán *Ramotsaházi Ramocsá*-nak, — végül *Ramocsaházi Ramocsaházy*-nak — mondott család legősibb névformájából kerültek.³

¹ Elsőt Ortvy T.: Magyarország egyházi földleírása, stb. c. könyvében (I. fél. 125. l. és II. f. 634. l.), — a másodikat a M. tájszótárban (II. k. 948—9. l.) találjuk.

² Az első és második névformát Csánki id. mű (I. k. 524. l.), — a harmadikat Ortvy id. m. (I. f. 349. l.), — a negyediket és ötödiket Szabolcs vm. lt.-ából (Proth. III. fol. 89—90., illetve Liber Sub Numero Romano XI. Regestrat. etc.) idézzük.

³ Utóbbi névforma legkülönösebben a Nyárády-cs. levéltárabeli okiratban található.

A pápai tizedjegyzékekben egy másik község névváltozatai közt a Ramacha név mellett ott találjuk annak a *Ramatha* változatát is.¹

Így a Ramacsa és Ramocsa névformákat a latin *eremita* szóból származtatjuk.

Az ugyanabból a szóból képzett *Remethe* (= remete) szót család-névként ugyancsak használták. (Így már 1382. évben is.)²

A Ramocsaházy-családdal azonos eredetűnek tartott *Zeretvai Ramocha-család*-nál a Ramocsa bebizonyíthatóan keresztnév is volt.³

Amennyiben Ramocsaháza területén, — a *Karászi-út* mentén, — egy *Kápolna* nevű hely található, — kézenfekvő, — hogy a község nevével kapcsolatos személynév kezdetben ugyancsak keresztnév volt.⁴

A *Ramatha* — *Remethe* keresztnévpár lehetőségét különben a *magyar-magyar* nemzetnévpárral, — ennek az általános használatával — teljes hitelűvé is tehetjük.

A községnév végén levő *haza* és *chaza* szavakat a *haus* jelentésű *ház* szó egyes 3. személyű birtokos személyragos alakjának kell mondanunk. S használatát bizonyoságnak tartjuk arra nézve, hogy a *falu* (villa) az izig-vérig magyar Ramocsa-család lakóháza körüli ősmagyar település volt.

Tiszaszentmárton: Az 1067. év körül *capella Sancti Martini* (= Szent Márton kápolnája), — az 1389. évben *Zenthmarton* (Szentmárton), 1339-ben *Tisza-Szent-Márton* néven említették.⁵

A Tisza folyó mellett való fekvését tehát egész későn juttatták a névben kifejezésre. Bizonyos, hogy az 1720. évben még nem volt meg benne.

(Teljes tájékozódás végett már itt megjegyezzük, hogy az utóbb mondott esztendőben azt, — Szabolcsban, — még csak az egyetlen *Dob* neve mellett találjuk. Az 1839. évben is mindössze 5 községben,

¹ Ortway id. m. (II. f. 634. l.).

² Oklevél-szótár: 805. h.

³ A leleszi konvent lt. egyik okiratában a család egyik tagját, Pétert pl. Zeretvai (Szeretvai) Ramocha fiának mondják, — ugyanakkor a vele bajoskodó rokonát — Lászlót — Zeretvai Gergely fiának. (El. Act. 1223.—1430. R. 10. Act. No 23. 1377.) Utóbbi Gergely azonban maga is egy Ramochanak volt a fia. (El. Act. 1223.—1430. R. 3. Act. No 15. 1364.) Z. Pétert azonban az 1400. évben már Zeretvai Ramocha Péternek írják. (El. Act. 1223.—1430. R. 39. Act. 12.) A név ilyen módon való kialakulása mellett azonban már tagadjuk is a szabolcsi családdal való rokonságukat.

⁴ Nyárády lt.-i az 1724. évben is említették. (399. sz. 10. p.) — A Zeretvaiaknál különben maguknak is volt egy *Remete* nevű birtokuk. [leleszi konv. lt. (El. Act. 1223.—1430. R. 39.—B. 122. Act. 1. 1404.)]

⁵ Az első névformát Magyarorsz. várm. és v. Szabolcs vm. k.-ben, — a 406. l.-n, — a következőt Csánki id. művében, — az I. k. 526. l.-n, — a harmadikat Fényes E.: Magyarországnak... mostani állapotja... — III. k. 225. l.-n, — találjuk.

— és pedig a már említett Dobéban és Szentmártonéban, továbbá *Ladány*-ében, *Eszlár*-ében és *Lök*-ében — leljük meg. Az 1900. évig hozzájuk csatlakoztak még *Büd*, *Dada* és *Polgár*. Az 1908. évben pedig még *Bercel*, *Bezdéd*, *Kanyár*, *Mogyorós*, *Nagyfalu*, *Rád* és *Tardos* sorakoztak melléjük. Ugyanakkor azonban *Polgár*-nak, — egymagá-nak, — le kellett mondania erről az érdekes névkiegészítésről.)

Tiszarád: Az 1445. évben *Raad* (Rád), — 1839-ben *Rád*, — az 1908. év után pedig *Tiszarád* formában írták a nevét.¹

Ha a pápai tizedjegyzék helyneveit tüzetesen átvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az ősi *rév* szónak a *raw* (ráv) alakja is használatos volt.² Ezen az alapon a *Rétközben* fekvő község ősi, — *Raad* — névformáját olyannak kell tekintenünk, amelyet a *raw* (ráv) szóból a *d* kicsinyítőképzővel, a kötőjegy hozzáadásával — képezték. Egy így nyert *Rawad* alakon át lett, — a *w* (v) jegy kiesése után, — *Raad* a község neve. (V. ö. a *Provod*.—*Pród* névalakulással.)

Ezt a névmagyarozatot teljes hitelűvé teszi *Boros Károly*-nak, — a *Tiszaráddal* szomszédos *Nagyhalász* község főbírájának az a közlése, hogy a most említett két község között a vízmentesítés előtti időkben csolnakkal közlekedtek.³

Csobaj: Az 1449. évben *Chabay* (Csabaly), — az 1450. évben pedig *Chobay* (Csobaly) néven említették.⁴

Ezeket a névváltozásokat a *chaba* (csaba) és *choba* (csoba) szótövekre és az *y* (*ly*) kicsinyítő képzőre bonthatjuk.

A Magyar tájszótárban a szótövekkel kapcsolatos következő szavakat találjuk: 1. *Csá!* (Marhaterelő szó.): *Jobbra*, — vagy *balra!* 2. *Csáгат:* *elfordítja a beszéd értelmét*. 3. *Csaba:* *csámpás*. (= Olyan ember, aki a lábával, menésközben *kaszál*, — tehát aki a lábát *csavar*-va viszi előre.) 4. *Csabukkol* = *csavarog*. 5.—6. Ezekkel összevethetjük a *csáva* és *csóva* szavakat. Utóbbi szó az előtte állónak a változata. Ezt, — mint azt, — vonatkoztatták egyrészt olyan *tűzgyújtásra való szalmacsutakra*, vagy *gazból csavart tekerésre*, amelyet *tűzes taplóval*, — *kinyújtott kar segístégével*, — *sebesen föl és le addig lóbáltak*, — *csavartak*, — *amíg tüzet nem fogaott*, — használták másrészt azokat bizonyos *határjelek*-re is, — amelyeknél az volt a lényeg, — *hogy valami fára*, — és pedig akár egy földhányásba, — akár a még

¹ Az első változatot Csánki id. művében, — az I. k. 524. l-on, — a másodikat Fényes hivatk. könyvében, — a 242. l-n, — leljük meg.

² Ortway id. műve: I. f. 310. l.

³ A *Tiszarádé*hoz hasonló fekvésben volt egy másik, — a zempléni — a bodrogi — *Rad* is. Erről — a Magyarorsz. várm. és v. c. munka Zemplén vm. kötetéből — ugyanis azt olvashatjuk, hogy az 1888. évi — rendkívül csapadékos időben is, — vízzel — újból — teljesen körül volt zárva. (216. l.)

⁴ Csánki id. műve: I. k. 512. l.

teljesen érintetlen földbe szúrt fára, — egy szalmából csavart csutakot erősítettek.¹

Amennyiben így nyilvánvalóvá vált, hogy azok a tárgyak, vagy cselekmények, amelyekre a csá, csaba, csáva és csóva szavakat vonatkoztatják, egyformán valamiféle *fordulás*-sal, *fordítás*-sal, vagy *csavarás*-sal kapcsolatosak, — és mert a régi nyelvben a *b* jegyet igen sokszor *v*-nek ejtették ki, — a Chabay (Chabaly) és Chobay (Csobaly) névformák chaba (csaba) és choba (csoba) szótövének is ilyenféle értelmet kell tulajdonítanunk. Közelebbről, — mert a község Szabolcs vármegye határán, — és pedig a *zemplén*-i határszélen fekszik, — a nevét is az említett módon felállított ősi határjelből adódónak kell mondanunk, — így értelmét is a *csóváccka*, — *határjelecske* — szóval kell visszaadnunk.

Kemecse: Az 1332.—1337. évek között Kemeche (Kemecse), *Kemecl* [(!) Kemece?] formában örököltette meg a nevét.²

Ezeknek a névalakoknak a szótövét egy másik Kemecse község *Kemenche* névváltozata alapján, — a *kemen* (kemény) szótőre és a *-che* kicsinyítő képzőre bontjuk. Így a községnév *keményecske* jelentését kapjuk meg.

Ezt mi, — akár *Demecser* ősi, — *Kemen Devecher* (Kemény Devecher) névváltozatának az első tagját, — a *kemen*-t (kemény-et) a helynek a levágott és megszáritott *tüskés fák*-kal, — *kökény*-nyel és *galagonya*-val — való körülvételeből, — közelebbről az ezekkel való megerősítési módjából — adódónak mondjuk. Így egy ősmagyar *kis várra* emlékeztető nevet is látunk benne.

Zsurk: E község nevét az 1067. év táján a *Suruk* (Sörök),³ — 1353. évben a *Swrk* (Sürk) és *Zwrk* (Szürk), — 1471-ben a *Zurk* (Szörk), — 1476-ban a *Surk* (Sörk), — 1477-ben a *Swrk* (Sürk)⁴ formában írták.

Az ősi névváltozatoknak a *sör*, *ször*, *sűr* és *szür* főnevek az alapszavai. Ezekhez járult, — kötőhanggal, — vagy a nélkül, — a *k* kicsinyítő képző.

Mivel ez alapszavak *sz* jegyét az *s* közönséges szóeleji elváltozásának tekinthetjük, — az első helyen említett szót, — a másodikkal, — úgyszintén a harmadikat a negyedikkel — azonos jelentésűnek is tarthatjuk. S amennyiben az első szópár magas jellegű ajakhangzójának, — az *ö*-nek, — a második szópár egyéb magas ajakhangzójával, az *ü*-vel — való helyettesítése révén előálló értelemzavarra, — vagy

¹ Előbbi rendben, — az I. k.-ben, — a 253., 255., 253., 253., 350. és 349. hasábon.

² Ortway id. műve. I. f. 184. l-on és a névmutatójában.

³ A Magyarorsz. várm. és v. Szabolcs k. 410. l.

⁴ Csánki id. művében. I. k. 529. l.

elváltozásra — más szavak példájához hasonlóan, — nem gondolhatunk, — már az alapszavaknak, — kivétel nélkül is, ugyanegy értelmet tulajdoníthatunk.¹

Igy az alakilag, — a sör szóhoz egészen közel álló — *sodrás* és *sodrat* értelmű — *ser* szóra is vezethetjük vissza őket.²

A kisközség nevét, — ezután már — a *Rétköz* — vízmentesítés által eltüntetett, — legnagyobb folyóvizének a folyási módjával is magyarázhatjuk. Ennek a *Zsurk* közelében a *Zovány* nevű *tiszaág*-ból kiszakadó nagy *ér*-nek t. i. sebes és örvényes folyása volt.³

Legszebb bizonyíték, erre nézve a túlon túl kanyargó, — de még nádas szélű tavakban sokszor el is tűnő, — s éppen ezért, — szinte községenként más névhez jutó — folyásnak a *Suruk* (*Sörök*), *Zurk* (*Szörk*) stb. nevekkel azonos jelentésű *Szerecse* névváltozata

Utóbbi, a *Zsurktól* nem messze eső *Döge* térképére jegyezték fel.⁴

A mai *Zsurk* és a tőle, — csupán kezdőjegye zöngétlenségével — különböző, — korábbi —, 1720: évi *Surk*⁵ névforma, — egyaránt a *Swrk* (*Sürk*) névalak mélyhangú változatainak tekintendők.

Igy tehát a községnev jelentése nem más, mint a *sodrásocska*, — vagy *kis sodrás*. És ebben a névben a községnek a mondott nagy *ér* mellett való fekvését látjuk megörökítve.

Nyírtura: Az 1462. évben *Thwra*-nak (*Türának*)⁶, — 1720-ban pedig *Thura*-nak (*Turá-nak*)⁷ írták, 1908-ban *Nyírtura* alakban fordult elő a neve.

Az ősi formákat a *tűr* és *tur* szavakra és az *a* kicsinyítő képzőre bonthatjuk.

A két szótó egyformán főnév. Mi több: egyik a másikának a változata. Hogy a sorrendet megtartsuk: a névben előbb jelentkező *tür*-nek a *tur* csupán mélyhangú elváltozása. Értelmük egyformán a *kis hányás*, — vagy *felhányás* — szóval adható vissza. (A szótóveket v. ö. a *tűr*⁸ és *tur*⁹ igékkel, — továbbá az összehajtás által alakult *göngyöleg* és *csomó* jelentésű *türedék*¹⁰ és *türet*,¹¹ — valamint a *genyedő seb*,

¹ V. ö. az oklevél-szótárban található *öveg* és *üveg*, — *örö* és *ürü*, stb. szavakkal. (1043. és 1041. h.)

² Tájszótár, II. k. 370. h.

³ Kék közs. tört. frajza. 10. l.

⁴ Kék közs. tört. frajza. 40. l.

⁵ Szabolcs vm. lt. Liber Sub Numero Romano XI. Registrat etc.

⁶ Csánki id. műve. I. k. 528.

⁷ Szabolcs vm. lt. Liber Sub Numero Romano XI. Registrat. tc.

⁸ Czuczor és Fogarasi-féle szótár szerint ezzel bizonyos testnek a tömegbe való tekerését is ki lehet fejezni. (VI. k. 525. h.)

⁹ Nyilván *hány* és *felhány* a jelentése — akár kézzel, — akár más testrészsel, — vagy eszközzel is végzik azt.

¹⁰ Tájszótár. II. k. 830. h.

es koszmó jelentésű *túr* és *tur*,¹ — nemkülönbén a *feltúrt föld* értelmű *turás*² szavakkal.)

Az első névformában, — a Twrában (Türában) előforduló a kicsinyítőt egy átmeneti állapot, — a név mai alak felé való elhajlása — jellemzőjének tartjuk. Így a képzőt — magát, — az egyazon értékű, — magashangú — *e* kicsinyítő képző elváltozásának mondjuk. (Erdekes ellentéte ennek a kolozsvármegye-i *Ture* községnev.)³

A név ősi *túr* töszavában, — a *túr* igével történő összevetése után, — bizonyos rendszerességet is csak fel fogunk fedezni. Rájövünk, hogy az ezzel a szóval megjelölt eredmény, — legalább részben, — egy síkban, — kör, — vagy megközelítően kör alakot vesz fel.

Így a község neve már egy kisebb méretű ősi erődítési művelet kifejezőjévé válik előttünk.

Erre nézve különben teljes értékű bizonnyság az a kissé megkétszerezett adat, hogy a község neve az 1347. évben *Turavárallya* alakban is előfordul.⁴

Teljesség kedvéért megjegyezzük még azt is, hogy a község mai névformájában előforduló *Nyír* szócskával annak, — akár más szabolcs-i községeknek, — a *Nyírség* nevű tájhoz való tartozását juttatták kifejezésre.

Gyüre: Neve az 1332—1337. évben *Gure* (Göre, v. Györe), — 1358-ban *Gyre* (Gire v. Gyire), — 1484-ben *Gyure* (Györe) változatokban jelentkezik.⁵

A nevek így a *győr*, — a *gyír* és a *gyűr* főnevekre és kicsinyítő képzőjükre, — az *e*-re bonthatók.

Az Oklevél szótár a *gyír* és *gyűr* alakban jelentkező változatokat azonos értelműeknek látja.⁶ Mi pedig, — Kék község történelmi földrajza c. munkánkban, — már a *gyűr* és *győr* alakokra bizonyítottuk a jelentésazonosságot.⁷

A Czuczor és Fogarasi-féle nagy szótár szerint a *gyűr*-nek, mint igének, — a jelentése nem más, mint valami csomóra, gömbölyüre stb. összehajtogat, tekerget.⁸ Így a *gyűr* főnév, — nemkülönbén az említett két változata is — a *gyűrű* szóhoz hasonlóan olyan testre tárgyira

¹ Czuczor-Fogarasi: VI. k. 527.

² Tájszótár. II. k. 495. h.

³ Czuczor-Fogarasi: VI. k. 493.

⁴ Zoltai Lajos: Debrecen és vidékének urai, stb.: 24. l.

⁵ Csánki id. műve. I. k. 515. l.

⁶ 320. h. — Ugyanakkor azonban nem valljuk a szótár írójának az egyéb irányú értelmezését.

⁷ 28—29. l. — Ez azonban nem jelenti azt, hogy a rétes helyek Győr, Győr vagy Gyűr neveit azonos származásúaknak mondanánk.

⁸ II. k. 1256. h.

alkalmazható „mely kerekre, gömbölyűre van alakítva, — (vagy még inkább) mely kört képez, valamit körülvesz.”¹

Ezen az alapon a Gyürét, — akár Turát, — egy kóralakú ősi kis magyar földvárra emlékeztető községnevek mondjuk.

Nyírlövő: Az 1323. évben *Nogh Lweuu* (Nagy Lüevő) és *Magna Luew* (M. Löeü, v. Löö,² az 1913-ban *Oltarus lewew* (Oltáros v. Oltáros — leüü, — v. löö), — az 1430-ban *Lewe* (Leüe, v. Lõe)³ — 1720-ban *Lövő*⁴ alakban fordul elő.

A névváltozatok közül az egyik *nagy* jelzője a helynek más községekhez viszonyított, — régi nagyságát, — a másiknak az *oltáros* része pedig már ugyanannak a helynek a *templomos*-ságát jelzi.

A Lövő nevű községek, *Melich* szerint általában a *királyi nyilasok*-ra emlékeztetnek bennünket.⁵ Mi az ilyen nevű szabolcsi községgel kapcsolatban már jóval közelebbit tudunk mondani: Hogy t. i. az ennek nevet adó nyilasok *székely határőrök* voltak. Bizonyosság erre nézve az, hogy itt a székely nemzetségből származó — *Senői Domokos*-nak, — mint *Székely* községben is, — őseitől öröklött birtoka volt.⁶

Levelék: Az 1067. év körül *preaedium Leveluky* (Levelöki puszta), — az 1332—1337. évek közt *Lenebik*, *Levelik*, *Leuelek* (Levelék), *Leuolek* (Levolek) és *Nelelok*, — az 1446—1448. évek között pedig *Lewelek* és *Leweleg* változatokban fordul elő a község neve.⁷

A legkétségtelenebb Levelék formát a mi a *lev*, *löv*, — *löv*, — *v.* (lő) szótőre, — továbbá az *el* képzőre, — valamint az *e* kötőjeggyel hozzájuk fűzött *k* képzőre bontjuk.

A lev (lő) ige, — mint azt *Melich* és *Pais* kifejtették, olyan ősi községek neveiben található, amelyekben az embereknek a *lövöldözés* volt a foglalkozásuk. Ezeket pedig nyilasok-nak, — *sagittariusoknak* — nevezték.⁸

Az említett szótőhöz járuló *el* képzőt, — a *mosonvármegye*-i, *Lwer*-nek és *Lewel*-nek is írt, — *Levél* község példája után, — mi a foglalkozást jelentő *ér* képző elváltozásának mondjuk.⁹ [Az *e* jegy

¹ II. k. 1257. h.

² Magyar nyelv. XXVII. évf. 207. l.

³ Csánki id. műve. I. k. 519. l.

⁴ Szabolcs vm. lt.: Liber Sub Numero Romano XI. Regetrat etc.

⁵ Magyar nyelv. XXVIII. évf. 18. l.

⁶ Magyar nyelv. XXVII. évf. 208. l.

⁷ Az első névformát a Magyarorsz. várm. és v. Szabolcs vm. k.-ben, a 407. l.-on, — a következő ötöt Ortway hivatk. művében, — az I. f. 239. és II. f. 201. l.-on, — az utolsó kettőt Csánki id. könyvében, — az I. k. 519. l.-on találjuk.

⁸ Magyar nyelv. XXVIII. k. 18., — ill. XXIII. k. 53. l.

⁹ Magyar nyelv. XXV. k. 218. l.

után következő *r*-nek az *l*-re való változását még a kéki ősi *Kurmur* (Körmör) — *Kurmul* (Körmöl) helynévvel is valószínűsíthetjük.¹)

Az *e* és *k* jegyeket itt a többesszám jeleinek mondjuk

A községnév értelmét így a *lövőkben* is találjuk meg.

Jéke: A község ősi birtokosainak a nevében az 1280. év körül és az 1355. évben *Jeky*, — az 1329-ben *Yeyke* (Jejke, vagy Jéke), — az 1334.-ben *yeke* (Jeke), — az 1357-ben *Veyke* (Vejke), — esetleg *Ejke*, stb.) — az 1362-ben *Cyke* (Cike), — ugyanabban az évben *Zeyka* (Szejka), — az 1380-ban *Jekul* (Jeköl), — az 1402-ben *Cheyke* (Cszejke, v. Cséke, — az 1408-ban *Ceyke* (Cejke, v. Céke) alakban fordul elő. Egy további *Zeyke* (Szejke, v. Széke) névformát csupán a Zichy-okmánytárbeli névmutatóból ismerünk.²

A névváltozatok között az elsőnek, — a legősibbnek — van legnagyobb fontossága.

Amennyiben pedig ezt, — mint mondtuk, — egy család nevéből vontuk el, — s ennek a teljes formája a latin *de Jeky* volt, — így, — szükségképen, — a *Jekyy* szóval is kell azt magyar nyelvre visszafordítanunk. S ha aztán ezt a család mai névformájával, a *Jékey*-vel a *székely*-eknek az *erdélyi szászok*-nál egykor használatos *Jekely* névvel összevetjük, lehetetlen arra nem gondolnunk, hogy a család és a nép nevének a *hasonlósága*, sőt *egyezése*, nem tekinthető pusztán véletlennek.³

Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy *latinos* *de Jekul* formáját a *Jeköli*, — vagy *Jeköly*, — a *de Cyké*-t a *Cikei*, v. *Cikej*, — a *de Ceyké*-t a *Cejkei*, — v. *Cejkej*, — a *de Zeykú*-t a *Szejkai*, — v. *Szejkaj*, — a *de Zeyké*-t pedig a *Szejkei*, — v. *Szejkej*, — sőt *Székej* (*Székely*) szavakkal adhatjuk vissza. Továbbá, hogy *Szabolcs vármegyé*-ben ősi soron más *székely* eredetű család, — sőt *székely* eredetű *határőrség* — is volt. Erről teljes bizonyosságot fogunk szerezni, — a *Székely* községnév magyarozatával kapcsolatban.

A *Jéke* nevet azért olyannak tekintjük, amelyik a község legősibb birtokosai nevéből vonódott el. Olyan a viszonyuk, mint *Kulchey comes Kölcsey* nevű leszármazói és *Kölcse* helység között.⁴ A különbség a kettőnél főként abból adódik, hogy a *Jékey* névnek *nem török*,

¹ Két közs. tört. frajza. 27. l.

² A neveket a Zichy okmt.-ból írtuk ki, — és pedig annak az I. k. 47., — II. k. 596., — I. k. 327., — I. k. 435., — III. k. 47., — III. k. 211., — III. k. 212., — IV. k. 142., — V. k. 317., — V. k. 535., — VII. k. 2. f. 176. l.-jairól. — De még más formákat is találunk ott.

³ A *Jekely* név ilyen formában történő használatáról az ilyen nevű költő életleírásából, — kb. két évtizede — szereztünk tudomást. Sajnos. az adatokat közelebről már nem tudjuk elmondani. (*Jekely*—Áprily.)

⁴ V. ö. Pais Dezső Kál és társai c. cikkével. (Magyar nyelv. XXV. k. 127. l.)

nem is *szász*, hanem *magyar* eredete van, annak ellenére, hogy a *székely* névnek ezt a változatát a szászoknál találhatjuk meg.

Olynformán voltak t. i. ezzel a szászok, — mint mi a *besenyő* népnévvel. Ez a név ugyanis attól a néptől került hozzánk, — amelyikre vonatkozott. (Utóbbiról bővebben a Besenyőd helynévnel.) A Jékey—Jéke névpár szótöve, — a *jék*, — vagy *jek* — t. i. nem más, mint a latin *sagitta*-val kifejezhető magyar *ij* szónak a *régiés* többes száma, — a *yek*, — vagy *jek*. Ez a szó ugyanis csak a XVII. században vált mélyhangúvá. Csak azóta használják annak, — az *ijak* formában, — a többes számát.¹

Ezen az alapon a községet, — *Nyírlövő* példájára, — a székely eredetű *sagittarius*-ok, — vagyis *nyilas*-ok ősi telephelyének tekintjük. A *székely*-ek *jekely* névváltozatát pedig a *nyil*-nak, — magának, — a mondott népnél *fő fegyver*-ként történő alkalmazásával hozzuk összefüggésbe.

Székely: Neve az 1284. év körül *Zekul* (Szeköl), — az 1321. évben *Zekel* (Szekel, — az 1323. évben *Zekel* (Szekel²), az 1323-ban pedig *Temus* (Temös) és *Themusy Zekul* (Temösi Szeköl) formában fordul elő.³

Egykorú okiratokból kitűnik az, hogy az *ugocsa-i Sásvár*-ban örökdő, — *székely nemzetség*-hez tartozó, — *Seneu-i* (Senő-i) *Domokos*-nak, — e községben — akár *Nagylövő*-n és *Sényő*-n — *őseitől örökölt birtoka* volt. Így a községnév minden változatát ebből adódónak kell tekintenünk.⁴

Teljesség kedvéért megjegyezzük itt azt, hogy a *Temusy* névrész *y* (=i) jegyét melléknév képzőnek tekintjük, — s hogy a község *Temus* (Temös) nevét bizonyos erődítési munkával, — és pedig ennek a módjával — kapcsoljuk össze. Ezen az alapon tehát a *tem*, *töm* és *döm* szavakkal, nemkülönben a *Temes*, *Tömös* és *Dömös* községnevekkel és ezek származékaival kell őket összevetnünk. Egy helynek is nevet adó, — nagyszabású tömő, — vagy dömő — munka ősi soron, — a székelyeknél — csakis egy földvár készítése alkalmával fordulhatott elő. S az ilyen munka sokkal később, — a *törökvilág*-ban — sem vált feleslegessé. *Török Sándor* szerint a végházak *palánk*-jai sem csupán fából készültek. Ezek közt sok volt a bélelt, — vagyis földdel töltött.⁵ Az ilyeneknek elkészítése, — természetesen megint csak nem képzelhető egyengetés és tömés nélkül.

¹ V. ö. Balassa József: A magánhangzóilleszkedés zavarai c. cikkével. (Magyar nyelvőr. 59. évf. 117. l.), — valamint a Magyar okl.-sz.-ban, — *ij* címszó alatt közölt — *yeg* szóalakkal. (406. h.)

² Csánki id. m. I. k. 526. l.

³ Magyar nyelv. XXVII. k. 207. l.

⁴ Magyar nyelv. XXVII. k. 205—209. l.

⁵ Rajzok a török világból. II. k. 25. és 43. l.

Sényő: Nevét az 1323. és 1360. évben *Seneu* (Senő),¹ — az 1378-ban *Semien* és *Semyen* (Semjen), — az 1417-ben *Senye*, — az 1421-ben *Synev* (Sinő), — az 1480-ban pedig *Szernyew* (Szernyeű, — v. Szernyő) és *Senyew* (Senyeű, — v. Senyő) alakban fordul elő.²

Különös, hogy e névsorban a *Semien* és *Semyen* névformákat is ott találjuk. Ha ezeket az utánuk idézett névváltozatokkal, — a *Senyé*-vel, a *Synev*-vel, a *Szernyew*-vel és a *Senyew*-vel — nem *Csánki Dezső* hozta volna össze, talán egy tekintetnél többre aligha méltatnánk: Ahogy vannak, tévedésnek minősítenénk.

Ha azoban ennél a dolognál — az íróra való tekintettel, — kissé megállunk és még ugyanannak az ugyancsak *szabolcs-i Nagy Semjén* helységgel kapcsolatban írt soraival is összevetjük, — már nem is látjuk valószínűtlennek.

„Két *Semjén* létezett hajdan Kálló vidékén, — írja *Csánki*. — *Nagy Semjén* és *Kis Semjén*, vagy *Semjén*... Mind a kettő a *Nyírség*-hez tartozott, s a *Kállay*-aké volt. Ma csak egy *Kálló Semjén* nevű helyet találunk *Nagykálló* mellett, délkeletre. Egy harmadik *Semjén Kér*-rel együtt tűnik fel megfelel a mai *Kérsenjén*-nek.”⁴

A *Csánki* által ez úttal ismeretlennek hitt második *Semjén*, — vagy *Kis Semjén*, — véleményünk szerint — nem lehetett más, — mint az előbbieken, — ugyancsak általa, — *Semiennek* és *Semyen*-nek is írt *Sényő* helység.

Ezt bizonyítják a *Sényő* községnev fontosabb változatainak a községgel egykor rendelkező *Kállay-család* nemzetségnevének, — a *Balog-Semjén*-nek — az összetevése.

Fejtegetéseinkhez fogadjuk el alapnak a nemzetségnev első tagját, — a *Balog*-ot. Ennek az értelme ismeretes, — századokkal ezelőtt is csak *balkezes* volt a jelentése.⁵

Ha ezután a községnev *Senye*, *Senyew*, *Senyő* és *Synev* (*Sinő*) formáit a magyar tájszöbéli *senye*, *sene* és *sunya* szóalakokkal vetjük össze, az eredmény nem lesz kétséges: azoknak is a *balkezes* jelentést lehet tulajdonítanunk.⁶

És ugyanez az értelme a községnev másik ősi formájának, — a *Szernyewnek* (*Szernyőnek*) — is.

¹ Magyar nyelv. XXVII. k. 208. l.

² *Csánki* id. m. I. k. 525. l.

³ *Csánki* id. m. I. k. 508. l.

⁴ *Csoma József* vizsgálatai során kiderítette, hogy a nemzetség ősi címere a sas volt. A hal egész későn, — 1474-ben — mutatható ki a nemz. leszármazónál. (*Magyar nemzetségi címerek*. 39—40. l.) Ezért a *Balog* név halból való magyarázása, — s a nemzetség ez úton való eltörökösítése is, — meddő munkának mondható.

⁵ II. k. 367. l.

Ezt a nevet t. i. a *szer* szótőre, — valamint az *-ny* és *ew* (eü, — vagy ö) névszóképzőkre bonthatjuk.¹

A *szer* szót, — mint azt már a *Zsurk* helységnév fejtegetésénél mondtuk, — a *ser* szó elváltozásának tekinthetjük. Utóbbi szónak pedig, — ahogy az a *serdít* ige *fordít* jelentéséből következik, — a *sodrás* értelem mellett a *fordítás* jelentést is tulajdoníthatjuk. Aki a falun nem egyszer-kétszer jár, — az előtt már nem kétséges, — hogy a nép valami dolgot nem a megszokott, — rendes, — hanem fordított, — fonák, — módon végző emberre nagyon hamar a *sete*, — vagyis megint a *balkezes* — jelzőt használja. Hogy aztán, aki valamit nem a jobb kezével, — hanem a ballal — végzi el, — a nép szerint ugyancsak fordítottan cselekszik, — ezután már kétséges nem lehet. [A *sete* szó különben maga is a *ser* származéka. (Serte = sete.)]

A hátralévő *Semien* és *Semyen* névformákról is csak ezt kell mondanunk.

Ezeket ugyanis a *sem* tőszóra, — nemkülönb az *é* jegy által összekötött *i* v. *y* (*-ly*) és *-n* névszó, — közelebből kicsinyítő képzőkre bontjuk. E képzők közül az elsőt, az *i*-t — v. *y*-t (*ly*-t), az ősből kicsinyítő képzőnek tekintjük. A másodikat, — az *n*-et — egy következő, vagyis olyan — időbelinek, — amikor az elsőnek a kicsinyítőképző voltát már nem érezték.

A *sem* tőszónak a magyar tájszótárbeli *sodor* és *pödör* jelelentsű *semer* igével való összevetése után, — akár a *ser* főnévnek, — a *sodrás* és *fordítás* értelmet adjuk.² E véleményünket a *gyékény*, *sás* stb. jelentésű *sémény*, — valamint a *vizenyős kaszáló*, — vagy a *süppedékes*, *ingoványos hely* — értelmű *semlyék* szavakkal való egybevetése után is álljuk.³ Hiszen ezek, — akár mint e növény termőhelyének a neve, — egyformán a primitív emberek legközönségesebb *kötőanyagára* vonatkoznak. S ez az anyag, — lett légyen az *gyékény*, vagy *sás*, — mindig *sodorva*, *fordítva* került ki a dolgos kezek közül.

Hogy a *Senye*, *Szernye* és *Semjén* névformákban kicsinyítő képző is van jelen, az különösebb gondot nem okozhat. A nemzetségnév első

¹ V. ö. Techert Józsefnek a savanyú szó kialakulásáról szóló cikkével. Magyar nyelv: XXVII. k. 117. l. Nevezett író azonban a savanyú szó végső betűjére, — az *ú*-ra, — vagy *ó*-ra, — még azt is megjegyezte, hogy „másodlagos és hihetőleg minden különösebb jelentés nélküli (kicsinyítő?) képző”. Mi azonban inkább az — *ny* képzőnek tulajdonítanánk kicsinyítő tulajdonságot. Így az *-ly* elváltozásának is tekintenénk. (V. ö. ezeket a *dereglye* — *dereglyő*, — és a *sarjú* (*sarlyú*) — *sarnyú* szóalakulásokat.) Az utolsó *ew* (ö) és *ü* (ó) jegyekben ugyanakkor azonban a szavak megnyújtását célzó betűket látnánk. (Akár a magas magánhangzójú, — jelentésű *dühü* szónál.)

² II. k. 366. h.

³ II. k. 366. h.

tagjának, — a Balognak, — a végső jegye, — a -g, — t. i. ugyanilyen képző.¹

Ezzel az imént említett községnév változatoknak, — a nemzetség-név első és második tagjának az azonos jelentését is bizonyítottnak kell mondanunk.²

Kállósemjén: Az 1332. évből a *Nog Semien* (Nagy Semjén), — az 1325-ből a *Symeyn magna* (Simejn, — vagy Simén m.), — az 1332—1337. évekből a *Semyan* és a *Semian* (Semján), — az 1414-ből a *Semyen* (Semjén), — az 1720. évből pedig a *Kálló Semien* névformáiról van tudomásunk.³

¹ Lsd. Pais Dezső véleményét az Ugeg név megfelelő jegyéről. Magyar nyelv XXIX. k. 30. l.

² A nemzetséghez, — érdekesen, hozzákapcsolhatunk, a — Sényőhöz nem messze eső — *Kék* és *Beszterec* községekből származó — két mondát. Mind a kettőben, — sajtáságosan, — a *besztereci várról* esik szó. A Beszterecen feljegyzett monda szerint „mikor az besztereci vár elpusztult az háborúságba, itten akkor estek el 3 királyok. Egyiknek neve volt *Henye* (a másikkak) *Hunya* (a harmadikkak) *Sebesnye* és egy testvérek voltak”. (A besztereci ref. egyház-község anyakönyvében található feljegyzésről.) A mondákban előforduló nevek, — hangzásra nézve — oly közelállók, hogy előre is hozzá mertük kötni a szóban levő vidék leghatalmasabb ősi nemzetségének, — a Balog-Semjénnek — a nevéhez. — Kétségtelen, hogy e nemzetség egyik tagját csupán a nép képzelete tette királlyá. Ezt azonban minden ok nélkül meg nem cselekedhette. — Miben gyökerezhetett hát annak a királyéhoz hasonló nagy hatalma? — Ennek a tisztázására a Székely községnév tárgyalása során említett *Senew-i*, — vagy *Sényei*—*Domokos* származási adatainak a tüzetesebb vizsgálata révén juthatunk el. — Sényeinek az 1323—1326. években Sényőn, — azaz Kis Semjénben, — őseitől örökölt birtoka volt. Ezzel mi a Balog-Semjén nemzetségbe való tartozását is bizonyítva látjuk. Úgyde Sényei székely nemzetségbelinek is mondatott. Ezzel viszont a Balog-Semjén nemzetség székelységét látjuk igazolva. (V. ö. ezeket a Magyar nyelv: XXVII. k. 205—209. lapjairól mondottakkal.) Az ilyen katonai szervezettel bíró nemzetség *fej-e*, — a vészben — talán épen a besztereci *besenyő* eredetű határőrök lázadása alkalmával, — szinte királyi hatalommal rendelkezhetett. — (A nyugtalan vérű besenyők besztereci tartózkodására kellő bizonyítékok a Gyalap, Bajcs, Boz és Zultha helynevek. (Ezek magyarázatát lsd Kék közs. tört. frajza c. könyvünkben.) Mire vezessük vissza a Balog-Semjén nemzetséghez tartozó családok további kitűnő helyzetét? — Erre nagyon egyszerű a válaszuk: *Fejedelm-i*, — vagy épen *király-i akarat-ra*! Ahogyan azt a Sényei-családdal kapcsolatosan olvastuk. — Meg kell még jegyeznünk azt, hogy előttünk, — aki a *Nyíregyháza* melletti *Er* nevű kis folyóvíz XIV. századbéli, — vagylagos két nevét, — a *Hwgyaj-t* (*Hügyaly-t*) és *Hevke-t* (*Hévké-t*) az ennek a felsőbb szakasza mellett található, — *Érpatak* nevű, — község lakosainak a folyócska folyási módjával kapcsolatos, *nézete* alapján meg tudtuk fejteni, — előttünk — nem látszik tudományellenesnek a *helyi* izzel bíró *besztereci mondáknak* ezen a helyen s ilyen formában való felhasználása. (Lsd a Nyíregyháza névmagyarázatnál.) A Kéki mondában Senye Sunya Sebestyén király besztereci vár-ostromáról van szó. (A Pesty-féle kéziratok közt, a M. N. Múzeumban.)

³ Csánki id. m. I. k. 508. l. és Szabolcs vm. lt.: Liber Sub. No. Rom. XI. Reg.

A községnevek legfontosabb része, — a Semjén, — mint azt már a *Sényő* név fejtegetése során bizonyítottuk, — egykori birtokosának, — a *Balog-Semjén nemzetség*-nek — a nevére emlékeztet bennünket.

A névváltozatokban található *Nagy* jelző által egy *másik Semjén*-től, — a *kisebbik*-től, — különböztették meg. A *Kálló* ugyanennek a *Nagykálló* melletti fekvéséről tesz bizonyosságot,

Besenyőd: Az 1448. évben Bessenyewd alakban írták le a község nevét.¹

Ezt a *besenyő* szóra és a *-d* kicsinyítőképzőre bonthatjuk. Így a községnévnek a *besenyőcske* értelmét is kapjuk.

Németh Gyula szerint a *besenyő* szó a magyarban bolgár-török származású, s egy nép neve volt.

Ennek a névnek az eredeti alakja, — ahogy a *besenyők* is nevezték magukat, — a *bácänäk*.²

Nyirtét: Az 1347. év *Theth*, — az 1378-ban *Thoth* (Tot) alakban fordul elő.³

Melich és *Németh Gyula* szerint a név ősi alakja személynév eredetű. A *herceg* jelentésű töröknyelvi *tigit* szóból származott. Ahogy az *Árpád-korban* nem egy embert *Herceg*-nek hívtak, azonképen neveztek másokat *Tét*-nek. A *győrmege*-i *Tét* kifejezetten a *besenyők földjé*-n feküdt.⁴ A *szabolcs*-i *Tét* környékén is több olyan község van, melynek *besenyő* eredetű a neve. Azért ezt a helynevet is *besenyő* eredetűnek kell mondanunk.

Nagykálló, Kiskálló és Tiszadada: E községek valamennyijét az elhagyott, — vagy részben átalakított — ősi névváltozatuk, — az elsőt és másodikat pedig még a *mai* névformájuk alapján is — soroztuk egyazon fejezetbe.

Az első helyen említett község nevét az 1271. évben *Tuth* (Töt), — az 1325-ben *Kallov maior alio nom. Boznudada* (= *Nagykálló*, — más néven *Bosznödada*), — az 1332.—1337. években *Kallo Maior, Bollo Maior, Kalou* és *Callov Maior* (= *Nagykálló*), — az 1349-ben *Vasaros Kallou* (*Vásáros Kálló*), — a XV. században általában *Nagkallo* (*Nagykálló*) formában írogatták.⁵ *Görömbei Péter* szerint azon-

¹ Csánki id. m. I. k. 511. l.

² Magyar nyelv. XXVII. k. 145. l.

³ Csánki id. m. I. k. 52. l.

⁴ Előbbinek a Magyar nyelvből ismert cikkéből. (224—225. l.)

⁵ A névváltozatok közül az első *Nagy J.* id. művében találjuk. (VI. k. 33. l.) Itt a *Fejér Cod. Dipl. tom. VII. vol. II. p. 205*-re utalt az író. — A következőket részben Csánki id. művében (I. k. 507. l.), — részben pedig *Ortvay* hivatk. munkájában (II. f. 184. l.) találjuk. A *Vásáros-Kálló*t *Zoltai* id. könyvében is meg-
lelhetjük. (25. l.)

ban a tatárjárást megelőző időben *Buzna Dada* (Böszna Dada) és *Buzen Dada* (Böszen Dada) neveken is emlegették.

A második községnevet az 1325. évben *Alia Kallow al. nom. Fedemus* (Második Kálló, — más néven Fedemös), — az 1332—1337. években *Kolló Minor, Kalów Minor és Caluo Minor* (Kiskálló), — a következőkben pedig *Thothkallo* (Totkálló és *Kis Kálló* alakokban jegyezték fel.¹

A harmadik község nevét az 1254. évben *Dada*, — az 1300-ban *Deda*, — az 1332—1337. évek között *Dada* és *Dady*, — az 1437-ben *Deda*, — az ezután valóban ismét *Dada*, — az 1900-ban pedig már *Tiszadada* formában emlegették.²

A három község legősibbnek mondható névváltozatai közül Nagykállóéból a *Tuth*-ot (Tötöt), — a *Boznudadá-t* (Bosznödadát), — a *Buzna-dadá-t* (Böszna Dadát) és a *Buzen Dadát* (Böszen Dadát), — Kiskállóéból a *Fedemus-t* (Fedemöst) és a *Thothkallo-t* (Totkállót), — Tiszadadaéból pedig a *Dadá-t*, *Dady-t* és *Dedá-t* vesszük vizsgálat alá.

Nagykálló *Tuth* (Töt) névalakját a *Balog-Semjén nemzetség* egyik tagjának, a — a *Kállay-ak Mihály* nevű ősének — az 1271. évben kelt *adománylevel*-ében találhatjuk meg. Itt, mint pusztá, — egy másik pusztával, — *Nuncupul*-lel (Nönköpöllel — Napkorral) van említve.

Nagy Iván a *Tuth*-öt még *Guth*-nak olvasta. Nyilvánvaló tévedés volt. Ennek t. i. nem csupán a *Tuth* név pusztá betűi vannak ellene: *Guth*ot ugyanis, — bár *Nagy Iván*, — *Katona Hist. Critica* könyvére való utalással, — 1292. évről, — megint csak a *Kállay-család* egyik őse, — *Mihály*, — tulajdonának mondta,³ — az Árpádkori új okmánytárban, — az 1289. évből, — mint a *Gut-keled nemzetség* ősi birtokát találjuk megemlítve.⁴

A *Tuth* (Töt) név tehát egy kétségtelen ősi *Kállay*-birtokra megy vissza: És pedig az említett család legnagyobb jelentőségű birtokára *Nagykálló*ra.

Utóbbi lépésre első sorban *Kiskállónak* a *Thothkalo* (Totkálló) névformájában találunk indítéket.

¹ A Nagykállói ev. ref. egyház tört., 5. sz. jegyzet is. — Bár az író által közölt névformákat elfogadhatjuk — a nagy általánosságban hivatkozott okiratokra vonatkozó korjelzését magunkévá tenni nem tudjuk. — A magunk adatai alapján, azokat az okiratokat a tatárjárás utániaknak, — sőt még az 1271. év utániaknak is — kell tekintenünk.

² A Nagykállónál hivatk. Csánki és Ortutay-művekben.

³ Az első és másodikat *Wertner Mór Magyar nemzetségek stb. c. munkájából* (I. k. 244. és 250. l.) vettük. A harmadikat — s a következő kettőt is, — *Ortvay* hivatk. művéből írtuk ki.

⁴ Magyarország. családai. VI. k. 33—34. l.

⁵ IX. k. 505. l.

Ebben az első részen, — a Thotthot (Tot-ot) — t. i. *Lövőpetri* és *Pócspetri* nevek példájára olyannak kell tekintenünk, amelyekkel egy vele ősi soron szomszédos község nevére utaltak. Bizonyos azonban, hogy ez a község *nem* — a Toth néven ugyancsak említett, — *Nyírtét* volt. Hiszen Kiskállót és Nyírtétet, Napkor, *Apagy* és Senyő helységek területei elválasztották.

A helyzetet *látszólag* bonyolítja az a tény, hogy Napkor területén, — a *kiskállói határ* közelébe eső részen, — egy *vizes hely*-nek a *Tóti-rét*, — *Töti-rét*, — sőt *Töt* — hármassal neve van.¹

Ha azonban ezt a területrészt olyannak tekintjük, amelyik egy határeltolás következtében került át a napkoriba, — s azt, — de Kiskálló egészét is, — olyannak vesszük, amelyik az egykor Tuth néven ismert, — Nagykálló területéből vágódott ki, — a kérdés megoldásához segít bennünket. (V. ö. ezt a *Kéklő-hegy tájaka*-nak a *Nyírbogdány* községben lakó birtokosa által a XIX. század elején *Kék-től* való elszakításával, — s az előbb említett községhez való csatolásával, — nemkülönben *Jánosfalva* egész területének, — a Ramocsházából, — a XVII. sz. folyamán történő kiszakításával.)

Egy ilyen megoldást azért is a legtermészetesebbnek kell mondanunk, mert a Napkorrá vált Nuncupul területét így szomszédossá is tettük, — a Nagykállóvá alakult, — Thut területével.

Ha aztán Nagykálló első sorban tárgyalni kívánt *Boznudada* (Bosznödada), *Buzna Dada* (Böszna Dada) és *Buzen Dada* (Böszen Dada) névalakjait közelebről vizsgáljuk, reádöbbenünk, hogy annak első tagjában, — elváltoztatott alakban a *besenyő* népnév van jelen. Amennyiben pedig egy másik besenyő eredetű községnévnek, — Nyírtétnek, — az ősi névformái közt a Tothot (Totot) ugyancsak megtaláljuk, s ennek a névváltozatnak pedig már egy a kicsinyítő képzős *Tota* alakját is kézenfekvőnek látjuk, — s végezetre, — mert a *t* és *d* jegyeket, — mint azt a *Demecser* községnév fejtegetése alkalmával bizonyítottuk, — nagyon sokszor váltogatták is egymással. — a községnév második tagját, — a *Dadát*, — a *Tota* — *Téta*, *Téte* — vagy éppen a *Töte* — név elváltozásának is látjuk.

Nagyon természetes, hogy ezek után *Tisza-dada* ősi névformáinak, — akár Nagykállóénak, — a *Tétecske* jelentést kell tulajdonítanunk.

Ezek után Kiskálló ősi *Fedemus* (Fedémös) nevében, — az *Ecellő* név *Tykylev* (Tikillő, Tikirlő-Tekergető), — vagy éppen a *Nyiregyháza* név *Ecclesia de Nyr* példájára, — egy *Tetemus* (Tetémös) név átfordított, — sőt elferdített — formáját kell látnunk. (Tető — Fedő?) A *Tetem* t. i. — Pais szerint — a *Tét* név *m* kicsinyítő — becéző képzős alakja.² S ez a névrész így meg is felel Nagykálló *Tota* — *Dada* név-

¹ Imre János szíves közlése.

² Magyar Anonymus. 144. 1.

alakjának. A *Fedemus* (Tetemös) névváltozat végén levő jegy pedig egy nomen possessoris képző. Így a név egészének a *Tétecskés* jelentést tulajdonítjuk. Ezért Kiskálló ősi Thothkallo névformáját a *Tétkálló* név elváltozásának is tekintjük. Így ennek, meg a *Tétecske mellett fekvő Kálló* értelmet tulajdonítjuk. Ilyen körülmények között azonban az sem lehet vitás, hogy a két község közül a kisebbiknek kellett előbb a *Kálló* névhez hozzájutnia. Ennek azonban az 1300. év előtt kellett megtörténnie, hiszen *Egyed* fiát *Iván*-t ebben az időben már *Kálló*-ról nevezték.¹

A kis községet azonban a nagyobbik is csakhamar követte a névváltoztatásban. Ez nyilván annak a jele, hogy a változás egyazon dolognak a következménye volt. S ezt, — a körülmények alapos vizsgálata után a két községet elválasztó ősi vízfolyáson (eren) végbe ment változásnak tulajdonítjuk. [Ősinek mondtuk azt a már elfelejtett régizamatú, jó magyar neve, — a *Berettyó* (Berek-jó) alapján.]²

Változás alatt itt *annak az elgátol-ását és reá egy kálló-nak, — sőt kolló-nak is —* mondott, — *durva darócvászon és fürtösguba áztatására, tisztítására és puhítására szolgáló készülék felállítását* értjük.³

A folyóvíz *egyéb* célból, — *vizi malom* létesítése céljából — történő elgátolásáról biztos tudomásunk is van. Azt is tudjuk, hogy *egy másik szabolcsi eren, — a nyíregyház-in, —* persze későbbi időkben, — volt is *egy gubakálló*.⁴ Egy ilyen építménynek a *Berettyón* való felépítése és működtetése tehát *kézenfekvőnek* is mondható. Hogy pedig ez is be következett, — s ezen a réven a községek *nagyobbik-ja* — nagyon is korán — *iparos* jellegűvé is vált, arra nézve kellő bizonyíték még, — az eddigieken kívül, — annak az 1349. évi *Vásáros Kállou* neve.

Tiszabездéd: Az 1337. évben *Bezdeyd* (Bezdejd), — 1348-ban *Bezdeed* (Bezded), — az 1353-ban *Bezded*, — az 1403-ban, — egyik birtokosa nevében, *Bezdyd*, — ugyanebben az évben egy másikében, többször is *Bezned* (Bezned, v. Beszned, — sőt Besned), — az 1908-ban *Tiszabездéd* formában irogatták a nevét.⁵

Útbaigazítónknak a többiek közül kiváló *Bezned* (Beszned, Besned) formát tekintjük. Ebben azonban nem többet, — csak a név *besenyő*

¹ Zoltai id. m. 25. l.

² Kiss L. id. cikke: 88. l.

³ M. tájszótár. I. k. 1025. h.

⁴ Kiss L. id. cikke: 92. l.

⁵ Az első, negyedik és ötödik formát a Zichy okmt.-ból (I. k. 520. l., V. k. 335. l. és V. k. 339—340. l.), a harmadikat és negyediket Csánki id. művéből (I. k. 511. l.) írtuk ki.

⁶ Rásonyi Nagy László: A Brassó név eredete. (Magyar nyelv. XXV. k. 17. l.)

eredetének a bizonyosságát — látjuk. Lehetetlen is ennek a községnevének a szláv *bez* és *ded* szavak után a *széppapa nélkül* jelentést tulajdonítanunk. Hiszen a széppapák *rendesen nem élék* meg a szépreményű *szépunokák* megszületését. A legkisebb valószínűséggel sem bir tehát ennek a köztudomású dolognak egy névebn, — s hozzá községnévben — való kifejezésre jutása.

A községnév ősi formái, — szerintünk, — a *szürke* jelentésű *boz*¹ és a *herceg* értelmű *tét* besenyő szavak összetételéből keletkezett. Ennek a két szónak a *Bezdéd* formára való átfordítását a hangzóilleszkedés szabályaival is tudjuk igazolni. Bátran mondhatjuk, hogy a *tét* szó *e* jegyének az előrehatása következtében változott át a *boznak* az *o* betűje *e*-vé, s a *z* mássalhangzó hátrahatása következtében lett a *tét* szó két *t* jegyéből *d*.

Az utóbbiszó *a* kicsinyítő képzős alakja *t*-jeinek az ilyenféle elváltozásával, — egy ízben, nevezetesen *Tiszadada*-nak a *Deda* névformájánál — már találkoztunk. Ebben az estben, — persze, — csak az *e* jegynél mélyebb hangzású *a* zavaró előrehatásáról lehetne beszélnünk.

A községnév első tagját, — eredeti hangzásában, — a *boz*-ban — egy *besenyőtörzs* nevének lehetne tekintenünk, — ezzel nemcsak a *Tiszabezdedét*, — hanem *Szabolcs vármegye* jelentékeny részét is *megülő* besenyők törzsi hovatartozását is bizonyosnak mondhatnánk. Ehhez, — természetesen, — még több adatra is szükségünk lenne.

Napkor: Az 1271. évben *Nuncupul*,¹ — 1332—1337-ben *Nokpur* és *Nupkor*, — 1414-ben pedig *Napkor*² néven említik.

A névformák két részre oszthatók. Így a *Nuncu* + *pul* (olv: Nönkö + pöl), — *Nok* + *pur* (olv: Nok + pör), — *Nup* + *kor* (olv: Nöp + kor) — *Nap* + *kor* tagolt névsor áll előttünk.

A nevek első részében található szavak valamennyijét a legősibb alakra, — a *nuncu*-ra vagyis *nönkö*-re kell — visszavezetnünk.

Most említett szó feltűnően hasonlít a Tájyszótárban közölt *nünüké*-hez. Ez egy *isten-tehénkéjé*-nek is mondott cifra bogár neve volt.³ Ugyanabban a szótárban még az *Isten nünüje* kifejezést is megtalálhatjuk.⁴ A szótár ezt, — mint azt, — összevetendőnek mondja az *isten-üneje* kifejezéssel.

Az oklevélszótár szerint az *ünő* szónak *vacca* és *junge kuh*, vagyis *üsző* a jelentése.⁵

¹ Nagy J. id. m. VI. k. 33. l.

² Csánki hivatk. műve. I. k. 522. l.

³ M. tájyszótár I. k. 1528. h.

⁴ M. tájyszótár I. k. 1528. h.

⁵ 1045. h.

A nuncu (nönkö) és nünüke szavak közti különbség egymagában még nem okozna gondot nekünk. Hiszen nem egy példát mondhatunk arra, hogy egy zártabb magánhangzó — jelen estben a magashangú ö helyét — zavar nélkül, — egy nyíltabb, — de ugyancsak magashangú — ü foglalja el. (Így az *örő* és *ürű*, — valamint az *öveg* és *üveg* szavakban is!)¹ A nuncu (nönkö) szó említett módon való értelmezésének azonban, — hogy nagyon is távoli szóalakot, — a napot, — mint a nup (nöp), — vagy még inkább ennek a helyébe lépő — *nep* — forma mélyhangú változatát — ne is említsük, — úgy látszik ellene mond a rákövetkező kettő: a nok és a nup (nöp).

Az alábbi két szó közül, — a sorrend megbontásával, — a könynyebbnek tetsző nöp alaknak kíséreljük meg előbb, az elfogadható magyarázatát megadni. Ezt a szót, — a még később használt névforma első részének, — a Napnak — a figyelembe vételével, — mint mondtuk — nepnek kell olvasnunk. Ez pedig feltűnően hasonlít az ősi *nép* szóhoz.

Györffy István szerint „a nép a finn-ugor né + pi (nő + fi) szóból ered. A *moldvai csángók*-nál a nép még csak *feleség*-et jelent. Nálunk is a *fehérnép* kifejezés csak *nő*-re vonatkozik”.² (V. ö. ezt az *Asszonynepe* nevű helység 1332—1337. évek közötti *Azunnepe* név-változatával.)³

Ha ezen az alapon az ősi nup (nöp) szónak már a nő értelmet próbáljuk adni, meglepő eredményhez jutunk. A nok szót, — mint a nő, — vagy sokkal inkább a nő, — *k* kicsinyítő képzős alakjának, — *nök*-nek a mélyhangú változatát foghatjuk fel. S ezután pedig már a nuncu (nönkö) szóban, ugyancsak a nő szó *kő* — vagy *ke* kicsinyítő képzős alakját láthatjuk. Amikor is a harmadik helyen álló *n* jegyet — esetleg — csupán kisegítő betoldásnak mondhatjuk. (V. ö. ezzel a *picike* szó *picinke* és *picinyke* formáit.) Vagy még inkább, az alapszó becéző kettőzésére mutató maradék jegynek tekinthetjük.) A nep-nap névrészváltozást így népethymologiainak kell tekintenünk.

Hogy kezdetben a nuncu (nönkö) szónak az ünő, — vagy ünőcske jelentéséig jutottunk el, — azon fent nem akadhatunk. Hiszen ennek a szónak a lejegyzési idejében a nőket, — még az imádságban is — *asszonyi állatok*-nak mondták.

A község névváltozásaiban második helyen található *pul* (*pöl*), — *pur* (*pör*) — *kor* szavak megfejtése számunkra a *kék*-i *Pulber* (*Pölber*), *Kulbeer* (*Kölbér*), *Kuhubur* (*Köcsöbör*) *Kuchkur* (*Köcskör*) és *Kecsker* ősi névformák figyelembe vételével válik lehetővé.

¹ Magyar okl. szt.: 1041. és 1043. h.

² A néphagyomány és a nemz. műv. 5. l.

³ Ortvyai id. m. (II. f. 628. l.)

Kék község történelmi földrajzában bizonyítottuk azt, hogy az imént felsorolt névformák két kéki halászó helyre vonatkoztak. Közülük aztán az első kettő ugyanegy helynek a különböző időből származó neve volt. S ugyanígy a következő három is csak egy halászóhely különböző időbeli névváltozatának tekinthető.

Azt is részletesen kifejtettük, hogy a Pulber név első tagját a *pul*, — vagy *pöl* — szót a *pöly*, — vagy *pölyh* szóalakokkal azonosíthatjuk, — hogy ezek a szavak eredetileg apró tárgyak elfújhatását. — végeredményben pedig a könnyűségét érzékelteti velünk. Ezek a szavak azonban, — bizonyos esetekben úgy is értelmezhetők, hogy a szóbanforgó jelzőkkel, — vagy nevekkal illetett tárgyak nagyok, — sőt túl nagyok is lehettek — és mégis könnyűeknek tetszetek az emberek előtt, — ha t. i. azokat a tárgyakat rajtuk kívül álló, — tehát általuk kellőképpen nem érzékelhető — erő, — pl. a víz ereje, — könnyűnek látszó módon hordozta. Mert, hogy a községnév különféle formában megjelenő második tagja csak ilyen féle tárgyra vonatkozhatott, az a következő pör és kor alakok vizsgálata során kétségtelenné lesz előttünk.

Az előbb hivatkozott kéki Pulber, Kulbeer és Kuhubur neveknek második részében, — a *ber*, *beer* (bér) és *bur* (bör) szavak találhatók.

Ezeknek a szavaknak mi, — kivétel nélkül a *bőr* jelentést tulajdonítjuk. Ezt pedig már a vármegyénk *nyir*-i részén is, — egykor nagy számban előforduló *ingóláp* helyi nevének is mondjuk. [Vessük össze ezt a forralt tej bőrnek is, — *pillé*-nek is nevezett hártvás részével. Utóbbi nevet pedig a Nuncupul szó *pul* (*pöly* v. *pölyh*) tagjával.¹]

Nem kell hosszabban bizonyítanunk azt, hogy egy pillanatnyi zöngés hang, — jelen esetben a *b*. — helyébe — különösebb következmények nélkül — egy pillanatnyi zöngétlen hang, — *p* betehető. (Így lehet a *bubos*-ból *púpos*, — a *borholy*-ból *porhó* stb. stb.)²

Ezen az alapon aztán a *pur* (*pör*) szót is azonos értelműnek tekintetjük a *börrel* és *börrel*, — s annak, — végeredményben — az *ingóláp* jelentést tulajdoníthatjuk.

Hátra van még, a *Nupkor* és *Napkor* nevek utolsó tagjának a vizsgálata.

A kéki *Kuchkur* (*Köcskör* és *Kecsker* helynevek második részében, — mint látjuk, — a *kur* (*kör*) és *ker* szavak találhatók. Amennyiben pedig a nyelvtörténeti szótárban a *kér* és *ker* szavak mellett a *kéreg* jelentést találjuk, — és mert az *ingóláp* az *ibrányi*-i úrbéri per során élő és elhalt vízínövények *kéregszerű* vastag szövevényének

¹ A 43., ill. 45—47., ill. 34—36. l.-kon. (Kék közs. tört. frajza.)

² Tájszótár. I. k. 185., ill. 34—36. l.-kon.

lett mondva, — s végül, — mert a Nupkor és Napkor nevek utolsó tagja, — a kor, — a ker szóval egy értelmű kur (kör) mélyhangú változatának tekinthető, — a kornak, — magának, — a jelentését, — akár a pul (pöl), — vagy a pur (pör) — szóét, — megintcsak az *ingóláp* szóval adhatjuk vissza.¹

Ezek szerint, aztán, a Napkor névnek az *Asszony-láp*, — vagy még inkább, — *Fiatalasszony-lápja* — értelmet tulajdonítjuk.

Nagyobb bizonyosság okáért megemlítjük itt azt, hogy a községben ma is van egy *Lápos-tó* nevű vizes hely.²

Nyírkércs: Nevét az 1454. és 1463. években *Kyrch* (Kírcs) és *Kerch* (Kércs), — az 1908-ban pedig a mai alakban írták.³

Ezek a nevek a *kyr* (kír) és *ker* tőszavakból és a hozzájuk járuló -ch (-cs) kicsinyítő képzőből adódtak. Az első szó nyilvánvaló változata a másodiknak. (V. ö. őket egy *harkály-féle* madárnak, — a *sitta caesia*-nak — a *kireg höcs* és *kéreg szotty* neveivel.⁴ Így a *Napkor* község *Nupkor* névváltozatával kapcsolatban mondottakat reájuk is alkalmazhatjuk. Azoknak, — akár az imént említett *Nupkor* névforma második tagjának, a *kor*-nak, — az *ingóláp* jelentést tulajdonítjuk.

A Kércs községnev tehát tősgyökeres magyar név. A jelentése pedig a *lápocska*, — vagy *kis láp*.

Oros: Az 1325. évben *Wrus* (Ürös), — az 1332—1337 közti időben *Oras*, *Vrs* (Örs) és *Wrus* (Ürös), — az 1430—1454. években *Wrus*, — az 1440-ben *Orosvaras* (Orosváras), — az 1447-ben *Orros* néven említik.⁵

A köznévnév legrégebbi alakjai az *wr* (úr), *or* és *vr* (ör) tőszavakra és az -s melléknévi képzőre, — s természetesen ennek az esetleges — kötőjegyére is — bonthatók.⁶

Amennyiben az utánuk következő, — torz — névváltozat utolsó részében a magyarázó *varas* (váras) szót is ott találjuk, — kétségtelennek kell mondanunk, hogy a legősibb nevek szótövei egytől-egyig a — *vigiliae* és *wache* jelentésű, — ősi *ör* szónak a változatai.⁷ (E szó változási irányai: az *ör* és *úr*, — az *ör* és *ör*, — az *ör* és *or*.)

Így a helynév eredeti jelentése az *örös*. S a községet, — magát, — így a legeredetibb magyar telepnek is kell mondanunk.

¹ V. ö. Kék közs. tört. frajza. 36. l.

² Kiss L. szíves közlése.

³ Az első kettő Csánki id. m. (I. k. 518. l.) M. tájszótár. 1101. h.

⁴ M. tájszótár. 1101. h.

⁵ Csánki id. m. I. k. 522. l.

⁶ Az *wr* szó *ör* jelentésére, — érdekesen, — a Magyar okl.-szt.-ban is találunk utalást. (724. h.)

⁷ Magyar okl.-szt. 728. h.

Berkesz: Az 1361. és 1423. években *Berkus* (Berkös) és *Berkes* alakban fordul elő.

Ezek a nevek *Melich* szerint is a *berek* köznévi változatai.¹ E szónak a Czuczor és Fogarasi szótára szerint — egyebek közt — *vizes lapályokat... ellepő és sűrű bokrokkal, tövisekből, vesszőkből álló cserjés erdőcske a jelentése.*² Így a községnevi értelmét a *vizes erdős hely* kifejezéssel adhatjuk vissza.

Ófehértó és Újfehértó: Az elsőt az 1332—1337. évek közt *Feyerthov* (Fejértó), — az 1420-an *Fejertho*, — az 1720-ban *Ó Fejértó*, — a másodikat pedig az 1326. évben *Fehertou* (Fehértó), — az 1379-ben *Feyertow* (Fejértó), s az 1720-ban *Rátz Fejértó* néven ismerték.³ Ezeket elsősorban a községek erősen *szikés tavak* közelében való fekvésével kell magyaráznunk. Azok megkülönböztető jelzői közül, — érzésünk szerint, — csak az egyetlen *rátz* (rác) szorul valamelyes magyarázatra Ennek a szónak — ősi soron — *szerb* volt a jelentése. A helynévnek ez a járuléka az elpusztult községet az 1610. év táján újra megülő *hajdú*-k származására, — vagy méginkább — csupán a vallására emlékeztetnek bennünket.⁴

Gemzse: Az 1374. évben, — úgyszintén még az 1728. évben is — *Gemse*-nek írták.⁵ Tőszava ennek, — egy vizimadár neve, — a *gém*. Az *s* jegy megint, ennek a melléknévi képzője. Ehhez természetesen, — még egy kötőjegynek, — az *e*-nek — is kellett járulnia. Az így kialakított szónak, — a *gemes*-nek, — vagy *gemes*-nek, — azonban eredetileg még egy másik szó, — egy névszó — előtt kellett állnia. S ez, — jelen esetben, — a *hely* lehetett. (V. ö. a *kék*-i *Gemes* v. *Gémes* félsziget nevével.) Az eredeti helynév megrövidítésével, — a *Gemes* alakban való használatával, — vált csupán lehetővé a községnek a végső *-e* jeggyel, — mint kicsinyítő képzővel — való megtoldása. S csak ezután az ősi középső *e* jegynek a belőle való kiesése. (Az utóbbi lehetőségre jó példa az *emes* szóból képzett, — *seítés* jelentésű — *emse* szó megfelelő jegyének az eltűnése.⁶ S legvégül következett be a zöngétlen *s* hangnak egy zöngés jeggyel, — a *zs*-vel való helyettesítése. (Példa lehet rá a *pünközd*.)

Nagyvarsány és Kisvarsány: Az 1408. évből a *Wassan*, — az

⁸ Csánki id. m. I. k. 511. l.

¹ Magyar nyelv. XXV. k. 389. l.

² I. k. 586. h.

³ A név középkori formái Csánki id. m. I. k. 514. l. — az 1720-as Szabolcs vm. lt.: Liber Sub Numero Romano XI. Registrat. etc.

⁴ Györffy I.: A hajdúk eredete. 18. l.

⁵ Csánki id. m. (I. k. 515. l.) és Szabolcs vm. lt.-ban (Liber Sub Numero Romano XI. Registrat. etc.)

⁶ Pais D.: Magyar Anonymus. 113. l.

1489-ből pedig a *Nagy-Varsány* névről van tudomásunk. Évszám nélkül, — a középkorban, — mind a két községről megemlékeztek ilyenformán: *Utraque Wossyan*. Az 1720. évben *Nagy- és Kisvarsány*.¹

Az említett nevek a *vassa*, *varsa* és *vasja* szótövekből és az *-n* (*-ny*) kicsinyítőképzőből áll.

A szótövek közül egyelőre a varsával foglalkozunk.

Ez a szó már a halászat legalaposabb ismerőjét, — Herman Ottót is foglalkoztatta. S érdekesen, már ő is kifogásolta Miklosichnak azt az állítását, hogy az a szláv *vrša* szóból származott volna.²

Herman Ottó szerint a varsa nevű halászati szerszámok anyagukra és készítési módjukra nézve a legkülönbözőbbek lehetnek. Mindössze két lényeges ismertető jegyünk van: 1. A halak betévedését idézik elő. 2. Valamennyi ilyen szerszám hordozható.³

Ilyenhalfogó eszközt, — A Rétköz régi halászata c. tanulmányunkban, — többet is leírtunk. S érdekesen más neveken. Ezek egyike a *verse*, — a másika a *véter* — volt⁴

A versenéről már Herman Ottó is megállapította azt, hogy a varsa szó egyszerű változata. Ehhez, — nekünk — csupán annyi hozzátenni valónk lehet, hogy az, — a varsának — magashangú változata.⁵

A véter szó az ősi *vét* főnévből, — a már nagyon sokszor említett — *r* kicsinyítőképzővel és *e* kötőjeggyel van képezve. (Lásd ezt a szótövet a *vétek* szóban is.)

A *vét* szó így teljes mértékben igazolja az eszköznek a varsa néven neven nevezett halfogó szerszámokhoz való tartozását. Ennek az eszköznek a halfogásra való előkészítési munkája, — viszont, — rávezet bennünket a varsa név kialakulásának a módjára.

A vesszéből font, — tehát a fonálból való versénél, — vagy varsánál — ősi bnek tekintendő halászszerszám tetejére, — részben vízben való sülyesztése után általában gazt, s erre földet tettek. Ez a gaz lenyomására szolgált. S ezzel, — helyesebben már ezekkel, — azt akarták elérni, hogy a véterbe világosság ne szűrődjön. Így a halak vissza ne riadjanak: A véterben megmaradjanak.⁶

¹ Az első név a Zichy okmt.-ből (IV. k. 533. l.), — a második és harmadik Csánki id. művéből (I. k. 528. l.), az utolsó kettő Szabolcs vm. lt.-ből (Liber Sub Numero Romano XI. Registrat, etc.)

² A magyar halászat könyve. II. k. 838. l.

³ Id. m. II. k. 239. l.

⁴ Ethnographia — Népélet. XLVIX. évfolyam. 163. l.

⁵ Id. műve II. k. 839. l.

⁶ Ilyesmire — másfelé — érdekesen — még a víz mélyébe lesüllyesztett szerszámoknál is gondolt a nép. Ennek a bizonyosságára idézzük itt Szabó Kálmánnak a Kecskeméti Múzeum halászati gyűjteménye c. dolgozatából a követ-

A nyomatékknak szolgáló föld a nap és levegő behatására morzsalékossá, — s így egy betegség gyakori kifejezőjéhez, — a *var*-hoz — hasonlónak is vált.¹

Ez a megállapítás önkényesnek a legkevésebbé sem mondható. Hiszen a tájszótárban e szó származéka, — a *varancsos* — mellett az *érides*, — *köhöz*, *fakéreghez stb. hasonlófölszinű* jelentés áll.²

Ezek után már természetesnek is látjuk, hogy a szerszám nagy általánosságban, — előbb a *varas*, — később, — az *-a* kicsinyítő képzővel való megtoldása után, — a *varasa*, — s végül, — a középső *a* jegyének a kiesése után — pedig a *varsa* névhez jutott.

A *varsa* eszköznév vassává való változásának a lehetőségét az egyazon jelentésű *varsinta* és *vasinta* szavakkal igazolhatjuk. A *Wassan* (*Vassán*) név *Vossjanná* (*Vasjanná*) való alakulását az utolsó helyen álló *n* jegynek az időközben *ny*-re való formálódása segítette elő. (Lásd ezt a köztük idézett Nagy-Varsány névalakban.) Az *ny*-ből kiváló *y* előreugrásának tudható be.

A két községnevet így teljesen *magyar*-nak kell mondanunk. S a jelentésüket a *nagy* és *kis varsás* hely — esetleg a *nagy* és *kis var-sácska* szavakkal kell kifejezésre juttatnunk.

Döge: Az 1284. év körül *Kys duge* (*Kis döge*) 1291. előtt *Dioga* (*Djoga*, vagy *Gyoga*), — 1370-ben *Degenow* (*Degenó*), — 1380-ban *giuge*, *gyuge* és *guge* (*gjöge*, *gyöge* és *göge*), — 1381-ben *duege* és *dwge* (*döege* és *düge*), — 1393-ban *degew* (*degeü* v. *degö*), — 1414-ben pedig *Kysdewge* (*Kisdéuge* v. *Kisdöge*) alakban fordul elő.³

A nevekben különféle változatokban megtalálható *döge* szót a *dög* töre és *e* kicsinyítő képzőre bonthatjuk. A *Degenow* (*Degenó*) névalak a legjobb bizonyíték arra nézve, hogy az említett szótővel kapcsolatban nem valami hullára kell gondolnunk. A *degenó*, — *degenyó*, — vagy *degenyő*, — t. i. mélyhangú változata a *dagonya* szónak. Ennek pedig a tájszótár szerint *sűrű*, *tapadós*, *sár* a jelentése.⁴

A *Döge* név tehát természetes következménye volt a község vizes jellegű tájon való fekvésének, — nemkülönben a kicsiségének is. A szabolcsi tájnak, — magának — ma *Rétköz* a neve.

Dr. Nyárády Mihály.

---

kezőket: „Régóta él halászaink kezén a ritka fonású, nagy vesszővarsa. A folyó Tiszában áradásos időben használják, karóhoz kikötik és kövekkel süllyesztik le. Az elejét és száját fűzfaágakal takarják, hogy a halat jobban megtévezzék”. (Etnographia — Népelet: 1937. évf. 3—4. sz. 388. l.)

¹ Fekély-var is. (Magyar oklevél-szótár: 230. h.)

² II. k. 921. h. — A szónak és származékainak az alkalmazására lásd még az „Ügy lapul, mint a tetű a var alatt”, — szólást-mondást, — valamint a varangy, — vagyis varangyos béka — állatnevet.

³ A névformákat a Zichy okmt.-ből írtuk ki. — Ezek közt a legfontosabb *Degenow* forma a III. k. 506. l.-on található.

⁴ I. k. 381. h.

Magyarországi városképek

I. Soproni városkép.

Minden városképnek két arca van: egy külső és egy belső. Hogy a kettő közül melyik a fontosabbik, arra nézve eltérőek a vélemények. Az idegenforgalom, a szociális és a közegészségügyi követelmények szempontjából a városnak a külső arca is nagyon fontos. A város külső arca legtöbbször sejteti a város belső, társadalmi, szociális és kulturális képét is. A poros utcák, a széles, puszta és rideg terek szinte fájnak az embernek, és sokszor bizony fáradt szellemű várost is sejtetnek.

A belső városképnek még nagyobb jelentősége van. A belső-városkép alatt értjük egy város szellemi és kulturális életének megnyilatkozásait.

Milyen a városképe a leghűségesebb magyar városnak, Sopronnak? A nemzet hálája „civitas fidelissima”-nak nevezte el Sopront. A magyar élet nyugati kapujában fekszik ez a város. A látogató megcsodálja tisztaságát, régi épületeit, tereit és egészséges levegőt lélező hegyeit. Tegyük felfedező sétákat ebben a városban s rajzoljuk meg a séták nyomán ennek a városnak külső és belső városképét!

Egy régi urbárium „nemes, belső Soproni város”-nak nevezte el ezt a várost. A régi város ma is igézni tud. Sétáljunk csak ki a Panoráma-útra! Erről az útról, mint egy emelvényről szemlélhetjük Sopron városát. Nappal is szép ez a látvány, este meg egyenesen elbűvölő! A város az esti szépség ködszerű palástját ölti magára, igéz és hív vissza... Sopron elvarázsolva lebeg a sötétes égboltozat alatt s puhán fekszi meg a teret.

Az élet halkuló ritmusát még hozza felénk a szél s lenn a város aludni készül. Gyönyörű a város háttere is, a szép soproni vidék, a zöld lombot eresztett hegyek, szagos virágokkal telepermetezett rétek és mezők. Egészen messziről a tiszta légben szikrázó hősüvegű Schneeberg küldi a muzsikát, a szél játékát, amely elmaradhatatlan szórakoztatója ennek a vidéknek.

A Panoráma-útról az ijedt esti csendben a Lővér sétányok felé vezet utunk. A szomszédos kertnek fain lomhán lapul meg a sötétség. Előttünk, fenn a Károly-magaslat lomposan könyököl bele a sötétbe... A város még mélyebb katlanba került. Itt-ott a lámpák fénye merészebb csíkokat rajzol a katlan kráterére s a várostorony teste furcsán kékelő színeit szórja szét a fekete háttér sötét vonalaira. Leköt a látvány, s szinte csodálkozunk, hogy egy-egy szerelmes pár oly egykedvűen tekintget vissza a város felé, hogy azután összebújva vágják szét a sűrűsödő sötétséget, ott valahol a Turistaház simogató bokrai között... A szél szüntelenül a környező fenyőerdők illatát vágja arcunkba.

Megfrissülve fordulunk vissza a város felé. Az Erzsébet-kert táján, valamelyik bánfalvi utcáról kétszólamú német dalt hoz felénk a szél. A dal megállít, oly szomorúan peregnek a melódiák, mintha a csalódott szerelmes utolsó óhaját lehelné bele a dalba.

A régi város köré új Sopron fonta gyűrűjét, a szép tiszta utcák és terek mutatják a kultúrált élet jegyeit mindenütt. Lassan jutunk be a régi városba, a régi vár környékére. A régi falak között barátságos ölelő csendben simulnak alá a régi utcák: Templom-utca, Új-utca, Klostrom-utca, Szent György-utca, Fegyvertár-utca stb.. Csak úgy ontják a középkor szagát és ízét, a meleg szépségek és vágyak, a komoly akarások és múltbeli vádak emlékezetét. Lehetetlen egykedvűen járni itt e falak között. A nehéz magyar sors megnagyítva lapul a falakon. A falak mögül, a boltozatos kapualjából hajdani fényes múltunk renaissance és barokk emlékei kandikálnak ki... Egy középkori regény háttére elevenedik elénk. Keleti homokhoz, akácokhoz szokott szemünk kitágult, magyar szívünk könnyebb lett s olyanok voltunk itt az estben, mintha első áldozatunkat mutattuk volna be a jobb magyar jövőért. Itt a szél is ezüstös könnyű húrokon játszott fényes múltunkról nehéz melódiákat s a régi kövek meleg szépsége átsugárzik belénk. A régi Sopron rabjai lettünk...

A látomástól botorkálva keresünk valamit a régi falak között, talán nehéz múltunkra magyarázatot, talán szebb jövőnk zálogait...

A városház-tér loggiás udvaraiban, áhítatot parancsoló levegőjében öröklik a tiszta középkor. Csupa ihlet és áhítat itt minden, kő, szobor és árnyék. A Szent-Háromság szobor oszlopának barokkfara-gású alakjain a mesterséges fény játéka meg egyenesen elbűvölő mese bábszínház...

A bencések templomának árnyékában szinte éreztük a magyar középkor nehéz kezének meleg érintését is, amint új életre simtija ki forró homlokunknak ráncait...

A kövek idézik bennünk a múltat és az alázatos hódolás ösztönét! Istenem, ha ez a keleti magyar részeken is lehetséges lett volna! Ott keleten a homok tengerek múltjában hiába keressük ezt az ígézetet.

Az estben feloldott formák igéznak a nappali fényben is. A szép múlt ragyog a régi város külső arcán. De ez az arc tele van szépségekkel és ízléssel. A nyugat kezét érezzük mindenütt. Szinte fojtogat itt a történelmi múlt és az emlékezet. Sok történelmi és irodalmi emléket hordoz ez a város... Tele is van emléktáblákkal.

A Szent-Mihály templom régi temetőjében is a múltat idézzük. Kevés itt a tört kő és a porladó kereszt. Szép művészi formát adtak itt a fájdalomnak is. A soproni patricius alkotó lelke öröklik itt a soproni temető költői csendjében.

A nagyszerűség komor csendje és a múlt ígéz Sopron „véncsendű” templomaiban is. A Kecske-templom. Szent-Mihály temploma a múlt, a hívő múlt lelkének egy-egy darabját jelentik itt, a modern élet forogtatásában. Ahítatot, lelket permeteznek benn ránk, ezek az imádságban megszentelt templomok. Tömjénillatú levegőjünkben olyan jó volt megfürdetni lelkünket.

Ma már csatornákat húztak a régi város utcái alá is. A csatornázás munkálatai közben egy régi római forum romjait találták meg. Több római feiratot kőtáblát is kiemeltek. Írás, alkotás és műveltségi nyomok vannak itt a föld alatt is. Annak idején megbámultam és büszke voltam. Jó néhány évvel azelőtt szűkebb hazámban, keleten is ástak a föld mélyébe. A munkás ásója rojtozott török fezt, buzogányokat, bevett erős koponyákat és összetört emberi kulcscsontokat vetett a föld felszínére. Szomorú és sokat mondó ellentét. Nem lehet elmenni közömbösen e két valóság mellett! Itt Sopronban nem voltam annyira büszke a forum romjai felett, mint amennyire szomorú voltam ott, a bevett koponyák és összetört kulcscsontok felett...

Jókait elbűvölte az alföldi napfelkelte s mi is olyan nehéz helyzetben lennénk, mint Jókai festője, ha a soproni hajnalt s a soproni napfelkeltét kellene megfestenünk. Először sötétes kékszínű a hajnal. A város még alszik, de mi már kinn botorkálunk a hajnali csendben a Lővérek között. Egy pillanat és a város felett ködszerű rózsaszínű fátyol jelenik meg: a felkelő nap első híradója. Itt-ott madárfütty hangzik, az erdő fái még lomhán pihegnek. De ime egyszerre a környező hegyeket bámulatos szinompával önti le a kibukkanó nap ezer színeket lehelő sugárhulláma.

Messze, lenn a Fertő-tó felé huzódik el a várost borító rózsaszínű fátyol s a város feletti harmatos homály a szivárványszínek tündöklő pompájában változik át világossággá és életet adó melegséggé... Az ég puha tengerében előkészített a nap. Sugarai szerelmesen csókolgatják a város régi köveit, az erdő fáit. Lenn, a városban, valamelyik véncsendű templomban megkondul a harang. Sopron is ébred. Ott lenn, a kötenger között, nem is veszi észre az ember, milyen szép e város ébredése!

A város külső arca megfogott bennünket, a nyugat kezét éreztük mindenütt. A kultúráját permetező falak között ma is kultúrált élet lüktet. Rengeteg iskola erjeszti a mai magyar kultúráját. A városi polgári életforma is tág, széles távlatokat nyújt a szemlélőnek. Az újabb évtizedek alatt a nyugati német kultúra lokális, magyaros ízt kapott. A magyar Dunántúl sajátos kultúrájának színeit és vonásait hordozza ez a város, soproni ember lelki és szellemi habitusa hasonlít általában a dunántúli ember lelki szellemi adottságaihoz...

A város bennszülött, patricius családjainak nemes műveltsége még ma is erősen németszellemű és -ízű. Egy-egy család könyvtárának polcait a régi német irodalom termékeivel rakták tele. De már a városi könyvtár magyar könyveit is szorgos olvasók koptatják. A mai magyar irodalom hű olvasókra talált itt s a magyar irodalom komoly megbecsülését jelenti az a társaság is, amelyik Frankenburg Irodalmi Társulat néven nagy kultúrális feladatokat teljesít itt, a nyugati határvégen.

Ma is egyik legkultúráltabb városunk Sopron. Sopron belső, kulturális városképét sok erő formálta, köztük a német szellemi élet ható erői is. Mégis a magyar történelmi és irodalmi mult igéz minden utcájában, minden kövében. A magyar élet, a magyar szellem, a magyar alkotó erők hatása tette lehetővé azt, hogy itt, a nyugati határszélien, a magyar lélek örökös e város dicső múltat idéző falai között!

Dr. Bakos József

Az első út

Jelentés a Bessenyei Társaság másfélévi működéséről.

Ebben az esztendőben 170 esztendeje annak, hogy Bessenyei Györgyünk Ágis tragédiája megjelent, az a munka, melyhez irodalmunk a köztudomás szerint a megújulás korának kezdetét s vele a modern irodalmi életünk alapjainak megvetését fűzi. Kétségkívül igaz, hogy egy munkához ilyen nagy jelentőségű eseményt fűzni kissé túlzott értékelést jelenthet, de irodalmunk vizsgálatában mindig az a szempont vezette az illetékes kutatókat és rendszerezőket, hogy az Ágis tragédiájában színbólu mot, jelképet lássanak, mely egy új világ megszületését és beköszöntését jelentette szellemi életünkben. Ez az új világ akkor a felvilágosodás szellemének érvényesülése volt, mely nálunk a szabadságunk egyik pillérének megalapozását jelentette, a magyar nyelven való írás, szólás és kifejezés teljes szabadságát s az anyanyelvnek a nyugati művelődésbe való bekapcsolódását hozta meg. Nyilvánvaló, hogy enélkül az alapvetés nélkül nem is lehetett volna annak az 50 év múlva meginduló hatalmas reformmozgalomnak gyors sikerét sem elérni, mely nemzeti szellemünk kasszikus korához vezetett, s kétségtelen, hogyha Bessenyei mást nem is tett volna, csak ennek a szellemnek érvényesülését hozta volna meg szellemi életünkbe, mérhetetlen hála rá kötelezte volna kortársait és utódait egyaránt. Bessenyeinek azonban szerteágazó hatalmas munkássága, mely a szintézis szemlélmódjában mindig az egészet tartotta szeme előtt, olyan rendszerváltozásnak lett előkészítőjévé, mely

Széchenyink mozgalmás és tevékeny életében csúcsosodott ki. Ez a rendszerváltozás hozza meg csírájában már a szellem szabadságát, hogy egy fél évszázad múlva követelje a magyar emberek mindegyikének egyforma jogait és kötelességeit is, ez a rendszerváltozás idézi elő egy hatalmas népi program előkészítését is, mely 50 év múlva a legklasszikusabb költőink munkásságában és életében nyer először létjogot magának: Petőfi, Arany szellemében. De Ágis tragédiája éppen ezzel kapcsolatban mást is szimbolizál: Ágis a szegény nép ügyéért küzdő spártai államférfi, aki a gazdagok uzsorájától akarja a szegényeket megszabadítani, s ennek a hősi közdelemnek tragikus bukás a vége. Ágis, aki a Lykurgos féle törvények visszaállítását, azaz a javak egyenlőségének kihirdetését követeli, ármány és cselszövés áldozatává válik, s egyetlen reménye, hogy utódai, a jövő nemzedéke végre fogja hajtani a nemes tettet és kivívja az igazság győzelmét. Nem tévedünk, ha ebben az eszmében olyan korszerű szociális eszmét ismerünk fel a mi Bessenyeink erőtlen drámai hangjában is, mely a ma oly sokat hangoztatott új világ előkészítésének és megvalósításának egyik sarkköve lesz. Bessenyeink tehát nemcsak történelmi maradvány és tiszteletet érdemlő történelmi alakja a szellemi életünknek, hanem szavai és hangja ma is felénk szól jóformán minden művéből, s különösen ebből a most 170 éves könyvdrámájából.

Nem felesleges ezt ma hangoztatni, amikor a történelmi múltunk számtalan kiválóságának útmutatását nem akarjuk, vagy nem is tudjuk észrevenni, s legkevesebbé felesleges ezt ma itt, akkor észbe juttatni, amikor Bessenyei-kultusz ápolásában serénykedő társaságunk másfélévi fontos működéséről kell számot adni, bizonyos alapvetések birtoklásáról beszámolni, mert ezzel világosodhatik ki igazán, hogy társaságunk a Bessenyei-kultuszt élőnek látja és érzi, s be tudja állítani abba a korszerű szemszögbe, amit századunk 40-es évei megkövetelnek, mellyel az életszerűséget igazán jelképezhetjük. Mert Társaságunk — nyugodtan elmondhatjuk — annak a kulturális értelemben vett szociális szellemnek gondolkörében működik, mely a műveltséget nem pusztán egyedek és egyedekre ható közösségek birtokának tekinti, hanem amelynek legfőbb célja a maga kicsiny területén is az egységes közszellem irányítása, vezetése a műveltség fegyvereivel s lényeges tényezőivel. Ezért tart fenn zeneiskolát, ezért szervez népfőiskolai tanfolyamokat, ezért szerkeszt folyóiratot, ezért keresi a közösségi alkalmaknak számtalan megnyilvánulását is, amelyek mind a közvélemény kulturális átformálására törekszenek. S intézményei, szervezetei, orgánumai mind csak arra valóak, hogy velük a nemzeti közösséget szolgálja, az egész, nemzeti egyetemességet érintő kapcsolatok teremtésével. De ki szeretném ezzel kapcsolatban azt is emelni, hogy a társaság eme tudatos munkájában arra is törekszik, hogy a

Bessenyei szellemet a maga kezdeményező, indító és útmutató szerepében is szolgálja. Talán szabad előrebocsátásul is már megemlíteni, hogy a zeneiskola és népfőiskolai tanfolyam a maga milyenségében és meglevőségében kezdeményező szellemű mai napig is egész országunkban. A népfőiskolai tanfolyam a maga felekezetenfelülállásával, a zeneiskola pedig azzal, hogy egyetlen kultúrális egyesülés szervezetében a saját erőiből tartja fenn magát, s ilyenképp is határozott fejlődésben van, páratlan jellegű egész Magyarországon. Mondhatnók azt is, hogy az új világ szellemében működő intézményekről van szó, melyek a saját önzetlen és mindig áldozatkész erőire támaszkodnak, ez a legbiztosabb alap számunkra a jövőt illetően is. Hogy pedig mindkettő a fentebb említett szociális kultúrális munkában találja meg alapját, az mindenki előtt nyilvánvalóvá lehet,

A Bessenyei Társaság 1940. szeptember 24-én tartott közgyűlésén új szervezettel lépett elő, melyet a közgyűlés elfogadott és a belügyminiszter Úr elé terjesztett. Ennek eredményeképpen jelenthetjük, hogy a belügyminiszter Úr 1941. szeptember 29-iki kelettel alapszabályainkat jóváhagyta. Elnökségünk gondoskodott az alapszabályoknak kinyomatásáról, s néhány nap múlva a tagdíjbeszedőnk útján minden tagunk megkapja ingyen az alapszabályok 1 példányát. Ezek az alapszabályok biztosítják most már a társaság működését, irányvonalait és szervezetét is. A választmány gondoskodott arról, hogy a működés szerves folytatása érdekében az egyes szakosztályok ügyrendtervezetüket dolgozzák ki, tárgyalják le, mutassák be mind a választmánynak, mind a közgyűlésnek jóváhagyás céljából. Ezzel a működésünk minden alapfeltétele biztosított lesz, s a társaság célkitűzéseit szabályos keretek közt megvalósíthatja.

Ezzel kapcsolatban kell beszámolni arról is, hogy a Magyar Kultúrális Egyesületek Országos Szövetsége még 1940 október 11-én a Szabolcsvármegyei Bessenyei Kör jogutódját, a Bessenyei Társaságot különösen Bessenyei kultuszának érdekében kifejtett tevékenysége elismeréseképpen *dicsérő elismerésben* részesítette. Ez az elismerés, mely *előkelő felső helyről* érkezett Társaságunkhoz nemcsak a múlt megbecsülését szolgálja, de igazolja azt is, hogy Társaságunk Bessenyei szellemét mindig maga előtt tartja, s buzdítás ez arra, hogy a jövőben is hasonló törekvések közt igyekezzünk munkánkat folytatni.

A Bessenyei-kultusz nevében tartottuk meg 1941 március 31-én *emlékünnepepyünket*, melynek ilusztris előadója *Milotay István* főszerkesztő volt, akit belső szálak fűznek Szabolcshoz, s aki az *Alföld Széchenyi, Kossuth és Petőfi lelkében címen* tartott igen mélyenjáró előadást körünkben. A nagy érdeklődéssel kísért ünnepségen elnökünk emlékezett Bessenyeiről, az állami tanítóképző énekkara pedig magyar népdalokat mutatott be. Ez alkalommal adta át a Tár-

saság elnöke Milotay Istvánnak és Korompay Károly dr.-nak a Bessenyei emlékérmét kiemelkedő munkásságukért, mellyel a szabolcsi műveltséget is előmozdították. Az ünnepséget követő ebéden Korompay Károly mondott serlegbeszédet Bessenyeiről, míg a főtktár elnökünket, mint a Szabolcsi Szemle főszerkesztőjét köszöntötte, s nyújtotta át neki a szerkesztőség ajándékát, Ugyancsak ez alkalommal koszorúzta meg a Társaság vezetősége Bessenyei sírját is, mely sírt rendszeres gondozásban részesíti Társaságunk. Itt említem meg, hogy alkalmasabb és nyugodalmasabb időknek kell elkövetkezniök, hogy nagy adósságunkat, Bessenyei hamvainak mauzóleumban történő végleges elhelyezését megvalósíthassuk.

A Bessenyei kultuszhoz kapcsolódik Szabolcsi Szemlének az ügye is. A folyóirat 8 évfolyamot ért már meg, s jelen évfolyamával lép a 9-ik évbe, hogy a jövő esztendőben első jubileumát megünnepelehesse. Határozott fejlődést kell észrevenni a folyóiratunk életében, s ma már nyugodtan mondhatjuk, hogy a Szemle mindazon kívánalmakat és követelményeket teljesen kielégíti, melyeket egy modernszellemű vidéki folyóirattól ma meg lehet kívánni. A szabolcsi érdekek nemzeti és országos képviselőjében jelölhetjük meg azt az útirányt, melyen haladnia kell a jelenben és a jövőben egyaránt, s mind tartalmában, mind pedig kiadványaiban ezt igyekszik meg is valósítani. Itt emeljük ki külön Nyárády Mihály dr. Kék község tört. földrajza c. értekezését, mely nyomtatásban is megjelent, s a legilletékesebbek elismerését kivívta. Az elmúlt év folyamán 13 ív terjedelemben jelent meg a folyóirat, mely ma már széles körök érdeklődésére is igényt tarthat. Tagjaink illetményként kapják meg a szemlét, s több folyóirattal csereviszonyban állunk, sőt az összes jelentősebb országos jellegű tudományos és kulturális intézmények és egyesületek megkapják folyóiratunkat. Itt emlíjük meg, hogy a társaság kiadványaiban eddig másfél év alatt 11 szám jelent meg, amelyek közül 4 olyan is volt, mely önállóan jelent csak meg, nem mint a Szemle különnyomata. Ezek között volt a Bessenyei irodalom, Bessenyei összes műveinek és a róla megjelent írásoknak teljes tudományos jegyzéke, a népfőiskolai tanfolyamunk előadásainak gyűjteménye 2 kötetben 15 ív terjedelemben, s beszámoló a népfőiskolások levelezéseiből és írásaiból Vác Eelemér dr. gyűjtésében. A folyóirat és kiadványaink további fejlődése teljesen biztosítottnak mondható, bár a mai igen nagy nyomdaárak kétségkívül több meggondolásra késztetnek a folyóirat kiadását illetően, mert igen nagy anyagi nehézségeket kell leküzdeni a folyóirat rendszeres kiadásának biztosítása érdekében.

Társaságunk működési területének legfiatalabb, s amellet leg-több figyelmet keltő hajtása volt az a népfőiskolai tanfolyam, melyet immár harmadizben rendezett meg a Társaság. 1941-ben és az elmúlt

1941

hónapban rendezett tanfolyamokról kell itt néhány szóval beszámolni. Bár az 1941-évi tanfolyamunkról részletes beszámoló jelent meg, hadd említsünk meg itt néhány adatot, s egészítsük ki azokat olyan szempontokkal, melyek a mi célkitűzéseink határozottságáról tanúskodhatnak. Az elmúlt évben megtartott 4-hetes tanfolyamnak 41 hallgatója volt, akik január 9-től február 5-ig tartózkodtak városunkban, s vettek részt a népfőiskolai tanfolyami munkában. A tanfolyam négyhetes tartama olyan programot adott a hallgatók elé, mely minden tekintetben megfelelt annak a szellemnek, amit a magyar népfőiskolák kialakítanak magukban. Különös hangsúlyozással kell megemlíteni, hogy a mi népfőiskolai tanfolyamunk nem felekezeti alapon szerveződött meg, s ezt az alapelvünket fenntartjuk, mert nincs okunk kételkedni abban, hogy ez az út vezethet a jövő magyar népfőiskolájának teljes megértéséhez és kialakulásához. A lelki gondozást elsőrendű fontosságúnak tartjuk, minden hallgatónk meg is kapja a maga lelkigondozását felekezetének megfelelően, de a második tanfolyam is igazolni látszott azt a feltevésünket, hogy ezen az alapon is szerveződhetnek igazi magyar népfőiskolák, ezen az alapon is el lehet jutni ahhoz a lelki megújuláshoz, mely a népfőiskola elsőrendű hivatása. Hogy milyen előadások hangzottak el, s milyen szellemben, két vastos kiadványunk a bizonyítéka. Hogy pedig a hallgatóink mennyire megértették törekvéseinket és szándékainkat, azt igazolja az a belső kapcsolat, mely azóta is fennáll a tanfolyam vezetősége és hallgatók közt s beszédes bizonyítéka ennek a Magvetés c. kiadvány is, mely a hallgatók felfogásáról, értelmi színvonaláról jegyzetekben és idézetekben számol be. A tanfolyamnak a múlt évben is sok vendége volt, s mind az anyagi ügyekben, mind pedig a szellemi színvonal tekintetében igen értékes elismeréseknek lehetett társaságunk osztályosa.

1942

Az idei 23 napos tanfolyamunknak 39 hallgatója volt, s hasonló körülmények közt, de már kipróbált szervezőkkel az élen és kiváló előadókkal teljesítette hivatását. Ebben az évben érlékesíteni lehetett teljesen a múlt tapasztalatait, s ki lehetett küszöbölni már teljesen az esetleges fogyatkozásokat is. A népfőiskolai gondolat népszerűsödése folytán anyagi nehézségekkel egyáltalán nem kellett megküzdenie intézményünknek. Szabolcsvármegye főispánja, Szabolcsvármegye, Nyíregyháza városa, egyesületek, pénzintézetek és magánosok siettek a tanfolyam segítségére, akiknek ez úton és itt is hálás köszönetet mondunk nemes gesztusukért.

Itt kell megemlíteni, hogy az idei tanfolyami munkáról is kiadványok fognak elkészülni. A tanfolyam költségei ugyanis jelentős összeg megtakarítását tették lehetővé. Általában fenntartottuk és az intézmény érdekében szükségesnek tartjuk továbbra is fenntartani

azt az alapelvet, hogy a népfőiskola és a társaság anyagi és szellemi vonatkozásban egymástól függetlenül él, mert így látjuk biztosítottnak a fejlődést is. Kétségtelen azonban, hogy ma már annak az időszaknak belsejébe kerültünk, amikor a népfőiskolai ház megléte nélkülözhetetlen a népfőiskolává fejlődés szempontjából. Ennek érdekében sikerült a belügyminisztérium útján az ONCSA alapból 18 ezer pengőért a vármegyeháza mellett házat is venni, mely mindenféleképp megfelel igényeinknek, csak a mai nehéz körülmények egyelőre nem engedik meg kihasználását, így igen nagy probléma előttünk a jövőt tekintve a további tanfolyamok rendezése. Szükségesnek találjuk azt is, hogy a cél elérése érdekében akár társadalmi mozgalmat is indítsunk, mely lehetővé tenné és kivívná, hogy a népfőiskolánk immár végleges otthonhoz jusson, s működése teljesen biztosított legyen. Erre annyival inkább szükség van, mert lassanként 200 lesz már azoknak a száma, akik népfőiskolai tanfolyamainkon megfordultak, s akikkel való szoros kapcsolat fenntartása biztosíthatja egyedül azt a célt, amit a népfőiskolai gondolat maga elé tűzött. Ezt a szerepet u. i. egyelőre csak a személyes érintkezés gyér lehetősége és Új Út c. kéthetenként megjelenő kiadványunk időszakos megjelenése biztosítja.

A népfőiskolai mozgalom nem olyan, mely egyéni érdemeket keresne, sőt éppen a névtelenség és áldozatkészség alapjain épül fel azok részéről, akik ezt végrehajtják. Mégis itt, e körben, ahol mint egy családban ismernie kell mindenkinek a népfőiskolai mozgalom szervezőit, nem követünk el semmit az új szellem ellen, ha kiemeljük *dr. Vác Elemér* és *Jákváry Kálmán* szakosztályi elnökeink nevét, mint akiken nyugszik ez intézmény minden gondja, fáradsága, nehézsége. Őszinte hála és köszönet illeti meg őket nemes áldozatkészségükért e téren is.

Másik fiatal, úttörő intézményünk az áll. engedélyezett *zeneiskola*. Harmadik évét járja ugyancsak, s szellemében, összetételében a legnagyobb igényeket is kielégíti. Vezető igazgatója rátermettségével és agilitásával, tanerőink példás munkájával ma már kétségkívül jelentős helyet tölt be. Igazgatójának jelentéséből a következőket közlöm:

A Bessenyei Társaság alapszabályait elfogadván a Belügyminiszter Úr, az ezen Társaság által fenntartott egyesületi zeneiskola neve is megváltozott, s Bessenyei Társaság áll. eng. zeneiskolája címet vette fel. Ezt a névváltozást a Zeneiskolák Országos Szakfelügyelőisége 1942 jan. hó 7-én kelt leiratában jóváhagyólag tudomásul vette.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 74.500/1942. VKM. számú rendelete alapján febr. 15. napjától kezdődő hatállyal megszüntette az eddigi országos szakfelügyeletet s a zeneiskolákat az ille-

tékes tanker. kir. főigazgatóság felügyelete alá rendelte a Budapesti Közlöny 1942 febr. 8-án, a 31-ik számban megjelent szabályrendeletek alapján. A megszűnő szakfelügyeletnek megköszöntem az eddigi támogatást s a tanker. kir. főigazgatóságnak a szükséges hivatalos bejelentéseket megtettem.

Visszapillantva az 1940/41. tanévre, örömmel jelentem, hogy zeneiskolánk ezen második éve beigazolta a hozzáfűzött reményeket, amennyiben a beiratkozott növendékeink létszáma elérte a 120-at. Három jólsikerült növendék-hangversenyt tartottunk, s egy műsoros évváró ünnepélyt, melyen Kazacsay Tibor, volt orsz. szakfelügyelő úr is megjelent s a tanévet Szohor Pál polgármester, a Bessenyei Társaság elnöke zárta be. Azt hiszem, az összes zeneiskolák közül nekünk sikerült az az említésre méltó tény, hogy minden növendékünknek egy-egy ajándékonyvet adhattunk. A nemesszívű adakozóknak annak idején köszönetünket tolmácsoltam.

Az 1940/41. tanévben még Debrecenből átjáró tanáraink voltak, akik hetenként kétszer jártak át vonattal, bizony sokszor nagy nehézségek között. Zongorát tanítottak: Galánffy Lajos, özv. dr. Darkó Jenőné, Kissné Bessenyei Erzsébet, Somogyi Etelka, hegedűt tanított: Timári Mária okl. zenetanárok. Mindezekről különben bővebben beszámol a zeneiskola évkönyve, melyet az elmúlt év végén először adhattunk ki.

Az 1941/42. tanévet szeptember elején, rendes időben, kellő propaganda után óriási érdeklődéssel kezdtük meg. Növendékeink létszáma már felülhaladta a kettőszázat.

Nehézségeket a tantermek kérdése okoz. Többfelé tanítottunk: A Kálvineum Tanítóképzőben, a Kálvineum Leánypolgáriban, az Ev. Leánygimnáziumban, a kir. kat. fiúgimnáziumban. Zeneiskolánk ilyenformán igyekszik bevonni a zenetanítás munkájába az összes nyíregyházi iskolákat. Ez így is van jól. A dilettáns zenetanítás megszüntetése elsőrendű kulturális érdek, sőt a tanítató szülők részére nem csekély mértékben anyagi érdek is, hiszen drága pénzért rendszerint sem szakszerű vezetést, sem kellő eredményt nem érhetnek el a magukat olcsón hirdető zenetanítóknál.

Nem mulaszthatom el ez alkalommal is, hogy hálás köszönetemet ne tolmácsoljam az előbb említett iskolák igazgatóinak megértő szives támogatásukért, amennyiben növendékeik körében zeneiskolánkat ajánlották, sőt annak helyiséget is adtak. Kérjük, hogy a jövőben is támogassák zeneiskoláinkat.

Még egy kedves kötelességemnek teszek eleget akkor, mikor Nyíregyháza város polgármesterének, a Bessenyei Társaság elnökének mondok hálás köszönetet azért az anyagi támogatásért, mellyel két

éven keresztül 550 pengős városi segélyben részesítette a zeneiskolánkat, mely segélyt az idén 600 pengőre emelte fel. Kérjük Öt is, hogy zeneiskolánk iránt szives, támogatni kész jóindulatát ezután se vonja meg tőlünk.

Decemberben, karácsony előtt a kis zeneóvodásokkal rendeztünk karácsonyi népszokások színrevitelével egy jólsikerült nyilvános előadást. Január hóban szintén a kisebb növendékek részére bábszínház előadást tartottunk. Úgy gondoltam, hogy a mindig többfelé és mindig jobban elterjedő bábszínház nagyon alkalmas eszköz arra, hogy a kisebb növendékeinket nemesen szórakoztatva, így is zeneiskolánkhoz kapcsoljuk őket. Művészi kivitelű bábszínházunk feltétlenül megteszi a maga propaganda hatását zeneiskolánk érdekében.

Február hónapban tartottuk meg az első növendékhangversenyünket, komoly, említésreméltó pedagógiai eredménnyel. Ez évben a nagy növendéklétszámnak megfelelően több növendékhangversenyt óhajtunk rendezni egyenlőre a Kálvineum tornatermében, a tavasszal pedig a Korona nagytermében. Bábszínház előadásainkat is folytatni fogjuk.

Zeneiskolánkban csak Zeneművészeti Főiskolát végzett okleveles zenetanárok tanítanak. Igyekszem mindent elkövetni, hogy a tanárok tekintetében a legmagasabb igényeket is kielégíthessük. A Debrecenből való átjárást, okulva a mult keserves és nehéz tapasztalataim, megszüntettem, amennyiben tanárainknak helyben kell lakni. Így függetlenek vagyunk az esetleges vonatkorlátozásoktól, sőt anyagilag is jobban jövünk ki. Jelenlegi zongoratanárnőink: *Nagy Ilona*, *Somogyi Etelka*, *Takács Irma*, hegedűtanárunk: *Timári Mária* okl. zenetanárok.

Zeneiskolánk tanárikara nemcsak elsőrendű pedagógiai munkát kíván végezni, de részt óhajtunk venni városunk hangversenyéletében is. Ezt célozta a Kaszinóban rendezett idei első hangverseny, melyet bizonyára több is fog követni, s melynek szereplői a zeneiskola tanári karából kerültek ki.

Így kapcsolódik bele mind több és több szállal zeneiskolánk a város kulturális életébe. Nemcsak a gyermekek zenei nevelését látjuk el, hanem propagáljuk és megkedveltetjük a nagyközönséggel is a zeneművészetet. Nehéz időket élünk és zeneiskolánkat is nehéz körülmények között kell fenntartani és vezetni.

Ebből a jelentésből nyilvánvalóan tűnik ki, hogy zeneiskolánk fejlődésének, további menetében a legfontosabb kérdés a helyiség kérdése. Ezzel magától megoldódik sok olyan apró kérdés, mely ma nehézségnek tűnik és kellemetlenségnek előidézője is lehet. Kétségkívül ezt kell elsősorban szemünk előtt tartani, amikor a jövőről

beszélünk. Ma már minden anyagi lehetőség, úgy látszik, megvan arra, hogy a zeneiskolát otthonhoz is juttassuk, bár kétségtelen, hogy ez igen nagy gondok elé állítja majd még intézetünket, s amellet ez az a kérdés, sajnos ép, amely a mai rendkívüli viszonyok folytán a legnehezebben megvalósítható a korlátozó rendelkezések folytán. Nem látjuk azonban aggodalommal a jövő kérdéseit: három év előtt 64 növendékkel meginduló iskolánknak ma már majd 200 növendéke van, a tanítás korlátozottsága is megszűnt, s ma már 4 állandó tanerő látja el a zeneiskolát. S anyagi szempontból is azt jelenthetjük a közgyűlésnek, hogy az első évben 4000 pengős költségvetésünk már idén 13—14000 pengős bevétellel fokozódott, ami biztosítékot nyújthat a zeneiskola jövő alapjainak biztosítására is. Azzal, hogy az iskola a szatmárnémeti tankerület tartozéka lett, a fejlődés lehetősége és szervezeti kiépítés teljesen biztosítottak látszik. Így mindenképen azt mondhatom, hogy ez az intézményünk is komoly és szép jövő előtt áll, s társaságunknak van nagy érdeme abban, hogy ezt a hézagpótló intézményt városunkban kifejlesztette. Emellet hangsúlyozzuk, hogy társaságunknak ezzel az intézménnyel nincsen nagyobb egyéni érdeke, a megalakulás tervei szerint is csak addig, míg olyan rentabilis intézménnyé nem válik, hogy azt Nyíregyháza városnak átadhassa, amelynek hivatása lesz a továbbépítés.

Szakosztályaink működésüket változó menetben teljesíthették csak. Részben a tapasztalatok arról győztek meg, hogy bizonyos szempontból nem alakult még ki olyan szervezett kulturális légkör városunkban és megyénkben, mely a szakosztályi életet biztosíthassa, másrészt viszont az a sok fájó veszteség, mely társaságunkat megalakulása óta érte, bizony nem egyszer megoldhatatlan feladatok elé állította a vezetőséget. Így a szakosztályaink működése különösen az elmúlt legutolsó 6 hónap alatt nem lehetett eredményes. Minden meglévő munkásunk fennálló intézményeink szolgálatába állította rendelkezésre álló idejét. Mégis arra törekedtünk, hogy a nehézségeket elhárítsuk az útból és meggyőződésünk, hogy azok a személyi változások, melyek felett ép e közgyűlés hivatott dönteni, meghozza a helyes kiegyenlítődést és megteremti a munkalehetőséget is ezen a területen is. De nem volna ez a beszámoló teljes, ha nem emelné ki azokat az előadásokat, melyek az irodalmi, a táj- és népkutató szakosztályban e másfél év alatt lefolytak, s melyeknek határozott céljuk volt a helyzettel teljesen megismerkedni. Az *irodalmi szakosztály* az elmúlt másfél év alatt 12 összejövetelt tartott. Ezek sorrendben szerepeltek időszerű kérdések fejtegetéseivel, irodalmi problémákkal és szépirodalmi írásokkal: Sziklay László, Tóth Béla (Debrecen), Margócsy Emiiné, Szohor Pál, Belohorszky Ferenc, Vikár Sándor, Rezessy Zoltán, Móricz György (két alkalommal is!), Papp György, Kis Margit.

Ezenkívül bemutatkozott 1—1 alkalommal a helybeli középiskolák önképzőköreinek válogatott ifjúsága is igen szép és nagy érdeklődés mellett. Ezzel igyekezett a társaság irodalmi osztálya azt a kapcsolatot megteremteni a jövőendő nemzedékkel Bessenyei kultuszában, melyre vélekedésünk szerint igen nagy szükség mutatkozik.

A *táj- és népkutató szakosztályban* a másfél év alatt 7 összejevetel volt. Ez alkalmakkor főként idegen előadók tájékoztatták a szakosztályt a táj- és népkutató munka fontos problémáiról. Így előadást tartottak: Mendöl Tibor egyetemi tanár, Mester Miklós országgyűlési képviselő, Nyárády Mihály, Svéda Pál, Kring Miklós egyet. magántanár, Mády Zoltán igazgató, s az idei népfőiskolánk munkáját megelőzően Turóczy Zoltán püspök, aki Lelki nevelés a magyar népfőiskolán c. tartott nagy nyilvánosság előtt előadást.

Képzőművészeti szakosztályunk még 1940 decemberében helyi művészek közreműködésével szépen sikerült kiállítást rendezett, igen nagy érdeklődés mellett.

A teljesség kedvéért is, de meg nagy sikere folytán is ki kell emelni még ez év február 16-án tartott hangversenyünket, melyen Szentgyörgyi László hegedűművész, Harangozó Gyula és Veres Ilona balettáncosok működtek közre. Kíéhezett közönségük zsúfolásig megtöltötte a Koronát.

Fentebb már utaltunk azokra a *nehézségekre*, amelyek főképp a belső munkánkban adódtak azzal, hogy igen sokan, aktív tagjaink közül eltávoztak körünkből. Így elvesztettük munkánk egyik jelentős harcos egyéniségét *Sziklay László dr.* személyében, aki irodalmi szakosztályunk vezetője volt. Kassára történt kinevezése nagyon súlyosan érintette irodalmi életünket, s mindazokat, akik kultúrális életben való tevékenykedését ismerték. Páratlan hozzáértéssel és agilitásával vezette szakosztályunkat, s mi nagy reményeket fűztünk vezetéséhez, de sajnos, derékban tör ketté az a működési terület, melyen szorgalmaskodott. *Mérey Ferencné dr.* irodalmi büszkeségünk volt éveken át, s az ő elvesztése igen értékes munkaerőnkől fosztott meg Kolozsvárra történt eltávozásával. *Mérey Ferenc dr.* higgadt és nyugodt tudós egyénisége is nagy vesztesége társaságunknak. Az úrt, melyet maguk mögött hagytak, csak nagy és nehéz munkával fogjuk tudni betölteni. Amikor innen is hálás köszönetet küldünk tevékenységük és fáradhatatlan munkásságuk elismeréseképpen nekik, ugyanakkor meleg szerencsekívánatainkkal kísérjük őket további pályájukon. Eltávozott körünkből *Vernes Gyula dr.*, aki szervezeti szabályaink elkészítésében legutolsó időkig is megmutatta önzetlen készségét, *Rezessy Zoltán* tagunk, aki számtalan érdekes előadással gazdagította társaságunkat a múltban is. Legyen további pályájukon Istennek gazdag áldása

a jutalom a minálunk kifejtett önzetlen tevékenységért. Meg kell emlékezni társaságunk két *halottjáról is*: Az egyik tiszteleti tagunk *Lőrinczy György*, a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagja, akit benső kapcsolatok fűztek Szabolcshoz. Működéséből mi különös szeretettel gondolunk azokra, amikor 15—20 év előtt Bessenyei emlékének megszentelésekor a Tiszaparton tartott ünnepélyek sorában volt többször is köztünk. Meghalt *Komáromy Károly* főmérnök is, aki többször sietett áldozatkészséggel társaságunk segítségére. Emléküket kegyelettel őrizzük, a gyászoló családoknak részvétnyilatkozatokat küldtünk.

A Társaság újjáalakulásával kapcsolatban szükségessé vált *tagszervezés* folyamán 184 tagot sikerült beszervezni eddig a társaság soraiba, akik közül — igazolásul a fentebb mondottakra — 14 már azóta távozott el körünkből, majd minden esetben áthelyezés, új elhelyezkedés folytán. Így ma 170 tagunk van, s a további szervezés lehetővé teszi, hogy ezt a számot 200-ra felemeljük, ami alapot biztosít a Társaságnak.

De nem volna ez a beszámoló teljes, ha a *jövő lehetőségeiről* meg nem emlékeznénk. A fentebbiekben rámutattunk már a Népfőiskolai Ház és a zeneiskolánk helyhezjuttatása érdekében kifejtendő munka fontosságára, s talán sikerült is mindenkit meggyőzni arról, hogy ezek az alapfeltételek a további fejlődéshez. A jelen nehéz időkben éppen azért nem nagyon tudunk mást magunk elé üzni, mint a belső szakosztályi élet megszervezését, határozott utak felé vezetését, esetleges vidéki előadóstékkal szoros kapcsolatok teremtését, s a Bessenyei mauzóleum megvalósításának állandó napirenden tartását. Ha vinni tudjuk továbbra is a megkezdett munkát, ha sikerül az intézményeink további fejlődését határozott és biztosított alapokra fektetni, akkor, azt hiszem, a mai időket tekintetbe véve, megtettünk minden lehetőt arra, hogy valóban eredményesen és Bessenyei szellemében járjunk el. Az a szociális-kulturális program, melyről kezdetben beszéltem, ezzel válik teljesen megalapozottá.

Végül engedjék meg, hogy *köszönetet* mondjak elsősorban is azoknak, akik anyagi eszközökkel segítették társaságunkat az elmúlt másfél év alatt. Így elősorban *Borbély Sándor* dr. alispán úrnak, aki eddig is minden esztendőben módot talált arra, hogy társaságunk a vármegye segélyét élvezhesse. Sőt a népfőiskolai munkában is jelentős összeggel támogatta társaságunkat. *Szohor Pál* polgármester úrnak, aki zeneiskolánk, népfőiskolánk támogatásával biztosította ezeknek az intézményeinknek megalapozását; mindazoknak a *közületeknek és pénzüzeteknek*, melyek sohasem fukarkodnak adományainkkal, ha néha hozzájuk fordulunk nemes céljainkkal. Hálás köszönet és elismerés *közönségünknek*, mely megértően támogatott, a *sajtónak*, mely

mindenkor rendelkezésünkre állt, s különösen köszönetet kell mondani *elnökeinknek és a társaság minden aktív munkásának*, akik mindenkor érezték és tudták, mi a kötelességük a társasággal szemben. Boldogok vagyunk, hogy sokakat magunkénak mondhatunk, s még boldogabbak leszünk, ha azt látjuk, hogy az a munka, melyet folytatunk, nemcsak a társaságnak, de főképp ennek a megyének kulturális és szociális életét magasabbra emelheti.

Azt írja Bessenyei Ágisa tudósításában: Kiki üldöz és ismét külön-külön ki-ki üldöztetik közülünk, mindnyájunknak ez a sorsunk, de azért alacsonyság volna a jóra való igyekezetben megszűnni. Mi is elmondhatjuk, hogy munkánk közepette nem egyszer kellett nehézségekkel, talán ellenérzéssel is megküzdeni, de efelett mindig győzni tudott jóra való érzésünk, az a magasabb eszményiség, mely Bessenyeit is hevítette: a nemzet művelődésének nem öncélú, de nemzetnevelő szolgálata.

Kérem jelentésem tudomásulvételét. *Dr. Belohorszky Ferenc.*

MAGYAR NÉZŐ

Tessedik Sámuel

(1742—1942)

Alig fejeződtek be a múlt század nagy reformerének, Széchenyi Istvánnak emlékére rendezett ünnepek, a megemlékezésnek újból egy olyan állomásához érkeztünk, ahol a nemzet minden munkás tagjának meg kell állni egy pillanatra. A mai korban, amidőn az évfordulók már egészen hétköznapivá válnak, a nemzetnevelési és gazdasági problémák egyre nagyobb kihangsúlyozása idején, egészen különös jelentősége van a Tessedik-jubileumnak.

Tessedikről megfeledezett az utókor és csak most születése után két évszázaddal kezdjük munkáját a maga valóságában felmérni és értékelni, most amidőn a figyelem mind jobban a falu, a nép felé fordul, amidőn a nemzetnevelési, nemzetgazdasági, népfőiskolai és más hasonló kérdések egyre jobban döngetik a magyar élet kapuját. Nagy elégtételadás Tessediknek, hogy e „modern” kérdések vizsgálatánál és tárgyalásánál munkásságát és főképp módszerét csaknem minden változtatás nélkül lehet alapul venni.

Tessedik Sámuel, az egyszerű sarvasi evangélikus lelkészt kizárólag a falusi nép, az akkori jobbágyság lelki, szellemi, erkölcsi és anyagi felemelkedésének a kérdései érdekelték és ebben a munkájában az igazi nemzetnevelésnek még ma is példaadó módszerét alkalmazta: a tanítást, a helyes példaadást és a problémák megoldását. Nem-

csak a feladatoknak felismerésében, hanem éppen a helyes módszer megválasztásában és alkalmazásában látjuk Tessedik igazi nagyságát.

Tessedik tanított. Tanította a fiatalságot az általa alapított gyakorlati irányú gazdasági iskolában, de tanította a falu népét is az egészségesebb életre, erkölcsösebb felfogásra, helyesebb gazdálkodásra és minden más szükséges jóra mindenütt, ahol erre mód és lehetőség kínálkozott.

Tanítását kiegészítette helyes példaadása. Nem tartozott azok közé, akik mást hirdetnek és mást követnek. Nagy közönnyel és meg nem értéssel, az elismerések mellett sok gáncsoskodással kellett megküzdenie, mindezt példaadás nélkül nem tudta volna megtenni.

Eredményes munkálkodásának mégis legnagyobb nyitja az volt, hogy amihez hozzáfogott, azt megvalósította, aminek a szükségességéről meggyőződött, nem nyugodott, amíg azt keresztül nem vitte.

Ennek a módszernek az alkalmazásához természetesen olyan egyéni tulajdonságok kellettek, mint 'amilyenekkel Tessedik rendelkezett: tehetség, nagy emberismeret, akarat erő, erős önfegyelem, fanatikus hit és kitartás. Ezekkel az adottságokkal és módszerrel komoly eredményeket ért el Tessedik a falu jólétének, szellemi, szociális és gazdasági színvonalának az emelése terén.

Ma sok tekintetben nehezebb a helyzet, mint volt Tessedik idejében. Mégis nem hisszük, hogy a nemzet mai sorsdöntő idejében társadalmunk válságát, a fennálló szociális, gazdasági és népi problémákat más módszerrel meg lehetne oldani, mint tanítással, helyes példaadással és a problémák gyökeres megoldásával, tehát azzal a módszerrel, amit Tessedik követett.

Tessedik iskoláját ma már az idő meghaladta, bár a népfőiskola magyar vonatkozásban ide viszi vissza eredetét. Gazdasági elgondolásainak, a falu belső és külső berendezésének megjavítására tett javaslatainak tekintélyes része idők folyamán megvalósult. Csodálatos mégis, hogy mindezek ellenére Tessedik ma időszerűbb, mint valaha. Időszerűbb, mert úttörő munkássága, korát messze megelőző gondolatai, tervei és javaslatai ma, amikor a földművelő nép kérdései az érdeklődés előterében állanak, nagyobb megértésre találnak, mint a közvetlen utódoknál. Az első népfőiskolát róla neveztük el, munkásságáról egyre több tanulmány jelenik meg, munkáit újból kiadják, szobrot emelünk emlékének, mindez annak a jele, hogy a mai kor magyarja felismerte azoknak a problémáknak a horderejét, amelyeknek megoldásán Tessedik is fáradozott. Megbecsülésünk és tiszteletünk tehát egyre növekszik az iránt, aki elsőként közt kondította meg a magyar falvak vészharangját, elsőként kiáltotta bele a magyar életbe, hogy emeljük ki a falut elmaradottságából, mert a faluval pusztul a nép és pusztul az egész nemzet.

Dr. Váczy Elemér

A magyar közösségi eszme

Megnyitó a Bessenyei Társaság népfőiskolájának 1942. január hó 30-iki záróünnepélyén.

Minden kornak, évszázadnak megvan a maga uralkodó eszméje, gondolata, melynek jegyében igyekszik a nemzet a maga örök nagy célkitűzéseit közelebb juttatni a valósághoz. Ez az uralkodó eszme és gondolat manapság *a nemzeti közösségben valósul meg*, legalább is azokban az országokban, melyek a keresztyénség örök hatóerőit nem tudták magukról levetközni, sem átalakítani. Az élet minden területén erre hivatkozunk, legyen az akár társadalmi, gazdasági, szellemi és politikai terület, ennek a jegyében kívánunk a jövő érdekében tevékenykedni. S mindazok, akik ezt az eszmét nem értik meg, vagy nem tudják megérteni, előbb vagy utóbb kénytelenek belátni és beismerni, hogy idegenül állnak abban az emberi közösségben, melybe Isten helyezte őket. Ennek a közösségi eszmének szolgálata nem jelent egyszerű feladatot, sőt ellenkezőleg, mérhetetlen nagy lemondást és önfeláldozást. Lemondást mindarról, ami körülvelt bennünket, s egyedül minket szolgált, önfeláldozást, mert azt követeli tőlünk, hogy életünkkel és annak minden megnyilvánulásával példát mutassunk és szolgáltsunk azoknak, akik mellettünk vannak, alánk vagy fölénk vannak rendelve. Aki tudatában van annak, hogy lemondani és önfeláldozónak lenni nemcsak kényelmetlen, nehéz, hanem amellettszolgáltattevő is, az látja igazán tisztán a korkövetelte eszmény igazi felelősségét is a nemzettel és önmagunkkal szemben.

De a közösségért való életnek vannak olyan valóságos, megfogható követelményei, amelyeknek tudatában könnyebben érhetjük el céljainkat és biztosabb lépésekkel haladhatunk a jövő útjain. Nem felesleges ezeket kissé közelebről szemügyre venni.

Aki a közösség életébe bele akar illeszkedni és tevékenyen akar benne dogozni, annak legelsősorban is tisztában kell lennie azzal, hogy *a helyzeteket világosan kell látnia, mérlegelnie*, s semminő előítélettel sem szabad a jövőt alakító jelenbe tekintenie. Nemzeti multunk nem egy példájából okulva világosan kell látnunk azt, hogy hányszor, de hányszor kellett szomorú csalódásokon keresztül mennie nemzetünknek csak azért, mert a helyzet világos mérlegelése és meglátása kiesett valahogy a tudatunkból, s nem voltunk képesek akár társadalmi, akár politikai előítéletek folytán felmérni magunkban a valóságot, aminek keserű igazságát csak későn, legtöbbször már a bukásban kaphattuk meg.

De aki tisztán lát a helyzetekben, s főként a közösség életében, annak még csak az erények és bajok forrásai nyilhatnak meg szemei

előtt. Fontos és jelentős ez is, de a munkának csak az egyik fele. A közösségi szolgálat a helyzet felismerésében még csak negatív munka, amely nem hoz elegendő biztosítékot a jövőnek. Ezért nem elegendő tisztán látni a helyzetet, mindenki akkor teljesíti feladatát, ha a helyzetbe beleilleszkedve minden erejét és tehetségét a jövő munkálásába helyezi. Ismételten nagy nemzetek és hatalmas történelmi megmozdulások lehetnek igazolói annak a valóságnak, hogy jövőt munkálás és igazi megerősödés akkor következik el a nemzetek közösségében, amikor a nemzet minden polgára egyenlően megfelelő feltételek mellett vívhatja meg a maga harcát, amikor mindenki vállalva küzdhet másokkal egyetemben a jövő kialakításáért.

De tapasztalati tény az is, sőt mi több, megdönthetetlen igazság, hogy a helyzetek tisztánlátásában és a vállvetett munkában csak azok tudnak igazán előljárni és csak azok képesek igazi hivatást betölteni, akik nemcsak másokba tudnak őszintén belenézni, de önmaguk hibáival, erényeivel és értékeivel is tisztában vannak, s akikben az erények nem emelkednek göggé, hibák és bűnök nem döntik őket a porba, hanem fel tudnak emelkedni abba az eszményien szép valóságba, ahol a jó és a rossz közelsége örök önszemléletet és lélekbenézést jelent. Gondoljunk csak a finn népre, azokra a testvéreinkre, akikben a magasságoknak és mélységeknek olyan hatalmas skálái találhatók meg, s akik kicsiségükben nem egyszer mutatták meg az irányadó eszméket éppen azzal, hogy mindig magukba is mélyen tudtak belenézni.

A helyzetek világos mérlegelése, állandó munkásság másokért, állandó önszemlélet és önvizsgálat: ezek azok a tényezők, amelyek a közösség uralkodó eszmeiségét a valóságban meghatározhatják. Csak az a kérdés, hogy mit kell ezekért nekünk magyar viszonylatban cselekednünk, mivel tudjuk ezt a közösségi eszmét szolgálni. Pontosabban kifejezve: milyen meggyőződésre kell jutnom nekem a magyarság életében végzendő szolgálatom megvalósítása érdekében?

Be kell látni, hogy itt, ezen a helyen, ahová Isten rendelt minket, a Kárpátok övezte területen voltaképpen társtalank vagyunk. Barátaink lehetnek és vannak is, de mi mégsem bízhatunk másban, csak önmagunkban. Világosan kell látni azt, hogy manapság az európai dűlásban mi csak kicsiny rész vagyunk, s a magunk kérdéseit egyedül és kizárólag magunknak kell megoldanunk, hacsak azt nem akarjuk, hogy mások majd a maguk szája íze szerint rendezzék a mi kérdéseinket. A világos helyzet meglátása ezt jelenti elsősorban. Ha mi nem tudunk erre a meggyőződésre jutni, s ennek igazságát nem vagyunk képesek belátni, akkor akarva vagy nem akarva, előbb-utóbb keserű orvosságokat kell lenyelnünk. S ez a tisztánlátás azt is jelenti, hogy éppen ezért minden magyar erőt egy cél érdekében kell összefogni a múlt értékeinek megbecsülésével, de a múlt hibáinak teljes kiküszö-

bölésével. Jelenti ez a közösségi ezme azt a mi vonalunkon, hogy ma mindenkinek a közösségért, annak minden rétegéért kell küzdeni, nem az előjogok fenntartásával, hanem a teljes megértés belátásával. Dolgozni egymásért, élni nem önmagunkért, hanem a felebarátainkért, megérteni a szenvedést és nyomort úgy, hogy belőle értékeket szerezzünk magunknak, s emellett mindig önmagunkba is nézzünk, s meglássuk a hibát és bünt lelkünk legmélyén, melytől szabadulni: első kötelesség, — ezt jelenti a magyar közösségi eszme megvalósítása.

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim! 1941 őszén áldozott nemzetünk Széchenyi István születése 150. fordulójának, s emlékét ma valamenynyien életünkben azzal szentelhetjük meg a legjobban, ha azokat az eszméket és irányító jellemvonásokat sajátítjuk el, amelyek életét olyan magasra tudták emelni, hogy több mint egy század távlatában is világító fátylaként emelkednek ki, s Széchenyink ma időszerűbb, mint valaha. Ez az időszerűsége épen abban rejlik, amit az előbbieken kifejtettünk. Nem volt magyar ember, aki nálánál világosabban látta volna a magyarság helyzetét s a magyar jelen értelmezéséből a magyar jövőnek tudott volna örök talizmánokat adni. Nem volt nálánál áldozatosabb és tevékenyebb munkása ennek a magyar földnek, akinek példaadása bevilágít a magyar mába is épen úgy, mint ahogy kora magyar tespedtségét s aléltságát is munkára lendítette. De nem volt nálánál lelkiismeretesebb magyar sem. Nemcsak ez ösztönözte őt igazi munkára, ez vezette őt Istennek mély, öntudatos és igaz tiszteletére, de ez, ennek hatása alatt élte át nemzetének tragédiáját úgy, hogy az meg hasonlósba, lelki alkata erőinek megbontásába kergette. Ma, amikor az ő képe és eszméinek világa élőbb, mint valaha, nemcsak nem felesleges, de szükséges is odaállítani őt igaz magyarként e kor minden magyar embere elé.

Kedves fiatal barátaim! Széchenyi példáját, életét, eszményeit és kiméletlen áldozatkészségét állítottam ma elétek is akkor, amikor bucsúzni jöttünk össze a 23 napos tanfolyamunk után. Széchenyiben nemcsak elmerülni lehet, de felemelkedni is szellemében, megerősödvé gondolataiban és érzéseiben. Ez a tanfolyam is életével, műsorával és egész tartalmával ezt a szellemet akarta elétek vetíteni. Tisztán látni az életet és a közösség helyzetét, erről bizonyára sok, tapasztalatokban gazdag előadást hallottatok, s látogatások alkalmával is erről győződhattetek meg. Látni és tapasztalni, ez az élet és főképp a magyar élet első talizmánja nektek is. Érezhattétek és beláthatjátok, hogy a munka szelleme és az állandó tevékenység gondolatban és példaadásban is előttetek járt mindig, minden vonalon. S lelkieken is tapasztalhattátok, hogy arra a meggyőződésre akartunk és kellett is vezetni titeket, hogy az önmagába néző és önmagát szemlélő, vizsgáló, bíráló tevékeny ember hozhatja meg a nemzetünknek is azt az erőt, amire mulhatat-

lanul szükség van. Amikor elmentek innen, és magatokkal vizitek a sok tapasztalatot, hiszem, hogy magatokkal vizitek ezeket a gondolatokat és érzéseket, lelkiséget, s azokat nemcsak magatokban építitek ki kellőképpen, hogy ösztönössé váljanak bennetek, hanem tevékenyen fogjátok át is adni mindazoknak, akik a falu népét alkotják. Meggyőződhettem arról is, hogy mi, itt a városban álljuk és valljuk azt a gondolatot, amit Bessenyei Györgyünk úgy fejtett ki, hogy a paraszti sorban élők a gyökerei a magyar népnek, s a nép a tenger szerepét tölti be a mi életünkben is. Minden folyóvíz abból ered és oda is dől vissza. De nemcsak hisszük ezt, hanem épen az igazságért is mindent megteszünk azért, hogy kiemeljük elmaradottságából, tespedtségéből azokat, akik gyökerei és legnagyobb erői nemzeti életünknek. De sohse feledjétek, hogy ennek a kiemelkedésnek feltétlen követelményei azok az erények, amiket a tisztánlátásban, helyzetek felismerésében, tevékeny munkakészségben, áldozatos szolgálatban és örökös önvizsgálatban jelöltünk meg.

Ezekkel a gondolatokkal mély tisztelettel köszöntöm a megjelenteket a Bessenyei Társaság nevében is, s a mai záróünnepélyünket tisztelettel megnyitom.

Dr. Belohorszky Ferenc.

H O L M I

A BESSENYEI TÁRSASÁG

a Magyar Rádió és Telefonhíradó Rt. meghívására 1942. július hó 14-én este Budapest I. hullámhosszán a Magyar toll a magyar kardért c. sorozatban az alábbi műsorral szerepelt:

1. Szohor Pál, Nyiregyháza város polgármestere, a Társaság elnöke A szabolcsi kard útja c. előadása.

2. Belohorszky Ferenc dr., tanár, a Társaság főtitkára Az élő Bessenyei c. előadása.

3. Vietórisz József dr. főigazgató, a Kisfaludy Társaság tagja, a Társaság tiszteleti tagja Vértanúink ünnepén, A magyar honvéd c. verseit szavalja Baló Elemér előadóművész.

Táj- és népiségkutató szakosztály 1941. évi működése

A működés elé nehézségek hárultak, elsősorban az, hogy kicsiny volt az érdeklődés, nem igen akadtak munkásai a táj- és népiségkutatásnak.

Felolvasó üléseket tartottunk neves előadókkal, de ezeket éppen az érdeklődés hiánya miatt a múlt év őszen beszüntettük.

A szakosztály tudományos munkássága szempontjából figyelmet érdemelnek a megjelent kiadványok, ezek között is elsősorban dr. Nyárády Mihály: Kék község történelmi földrajza c. munkája, amely az illetékes körök (Cholnoky, Melich, Mendöl) elismerését is megnyerte. Kiadtuk még dr. Kring Miklós egy. m. tanár Helytörténelem c. előadását is. Kékből eladtunk 47 példányt 162 P értékben.

A szakosztály tulajdonképeni munkássága a népfőiskolai munka volt. 1941 januárjában 4 hetes és ez év januárjában is 3 és félhetes népfőiskolai tanfolyamot rendeztünk. Az 1941. évi tanfolyamról a már megjelent, a mostani tanfolyamról a közeljövőben megjelenő beszámoló részletes ismertetést ad, ezért ettől most eltekintek. Múlt év decemberében nyilvános ülésen Túróczy Zoltán ev. püspök Lelki nevelés a népfőiskolán címen előadást tartott. Ez alkalommal is hálás köszönetet mondok

mind az előadónak, mind azoknak, akik a népfőiskolai tanfolyamok munkáját erkölcsileg vagy anyagilag támogatták. — A tavalyi tanfolyam előadásait 13 íves kiadványban kiadtuk, ugyancsak kiadtuk propaganda szempontból a népfőiskolai hallgatók dolgozatait is.

Ismeretes, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap az Egyház-u. 13. sz. alatti házat megvette népfőiskola céljaira. A birtokbavétel nem történni képtelen még, pedig minden szempontból kívánatos lenne, hogy a népfőiskolai internátus és otthon kérdése megoldáshoz jusson. Az épület tulajdonosa a kincstár. viszont a kincstár, illetve a Nép- és Családvédelmi Alap 30 éves bérleti szerződést köt a Bessenyei Társasággal, amely bérleti szerződés értelmében az adó és a tatarozási költségek a kincstár, illetve a Nép- és Családvédelmi Alapot terhelik, ennek ellenében viszont a Bessenyei Társaság kötelezi magát népfőiskolai tanfolyamok tartására.

A népfőiskolásokkal való kapcsolat elmélyítésére kéthavonként megjelen-tetjük az Új Utat.

A BESSENYEI TÁRSASÁG

1942. február hó 28-iki közgyűlésén az irodalmi szakosztály elnökévé *Porzolt István* igazgatót, h. elnökévé *Merényi Oszkár dr.* egyetemi magántanárt választotta meg. Pénztárossá *Perge István* városi tisztviselőt, ellenőrré *Marsay Miklós* bankigazgatót választotta meg.

Képzőművészeti szakosztály működése és tervei

1. Az elmúlt 1941. év folyamán, a szakosztály a maga erejéből és minden külső támogatás nélkül tovább folytatta és be is fejezte a tehetséges ifjak ingyenes művészeti oktatását. Számszerint 8 egyént: 5 fiút és 3 leányt tanított. Kiállítást is akartunk rendezni, de katonai szolgálatra bevonultak (három) kérésére most elhalasztottuk békésebb időre.

2. A szakosztály többbizben volt segítségére tanácsokkal társadalmi egyesületeknek és magánosoknak, ünnepélyek rendezésénél és műtárgyak vásárlásánál.

3. Karácsony előtt a szakosztály meghívta az Orsz. m. kir. Képzőművészeti Főiskola grafikai osztályát egy, a városunkban tartandó reprezentatív kiállítás megtartására. A meghívást

Varga Nándor főiskolai tanár-vezető el is fogadta, de a pontos idő felől eddig még nem határozott.

4. Tervbe van véve az ungvári festő-művészek meghívása is és egy képkiállítás rendezése.

5. A szakosztály által nevelt tehetségek kiállítását még ebben az évben megtartjuk, ha addig sikerül a szakosztálynak a kiállításához szükséges drapériákat megszerezni.

6. Részvétáviratot küldött a szakosztály a családnak Aba Novák Miklós halálakor.

MAGYAR IDÉZETEK KÖNYVE

Vajthó László műhelymunkája

A Berzsényi Dániel-gimnázium most érettségiző .VIII. A. osztályos tanulóival gyűjtötte össze a kötet anyagát Vajthó professzor. A művelt olvasó mindennapi olvasókönyvét nyújtja vele, az idei könyvnap egyik legszebb magyar könyvét. A számtalan, szebbnél-szebb idézetet kiemelkedőbb címszavak gyűjtik egy-egy gondolatcsoport köré, de éppen ez a kényszerű csoportosítás mutatja, hogy a magyar irodalom még kiragadott idézeteiben is mennyire önálló, egyéni. Egyik jeles írónk írta nemrégiben, hogy szükségesnek érzi a magyar versekből, irodalmi remekéből, a halhatatlan magyar alkotásokból kivilágító szépséges versszakok, örökértékű, kemény meghatározások, vallo-mások összegyűjtését: örök társaink legyenek mindennapi életünkben. Ez a könyv az első kísérlet a hiány pótlására. Kísérlet, mert hogyan lehetne egyetlen kötetben kimeríteni a magyar irodalom briliáns szeméit, egyetlen próbálkozásra. A kitűnő tanár vezetése alatt diákjaink azonban teljesértékű munkát végeztek. Ajándékol adtak a magyar olvasóknak, ezernyi magyar könyv ragyogását szorították bele egyetlen kötetbe. Büszkéek lehetünk erre a ragyogásra, a kötet beköszöntő szavaival mi is csak ismételni tudjuk: szórjuk, téko-zoljuk, olvassuk szüntelenül.

Bisztray Gyula : SZINHÁZI ESTÉK

A magyar színházi kultúra nagy hiánya, hogy nincsenek világos ítéletű, nagy drámai műveltségű könyveink, melyek a színházak folytonosan növekvő közönségét tájékoztatnák, vezetnék, sőt azt kell mondanunk: kényszerítenék a színházi értékek helyes mérlegelésére. Bisztray Gyula könyvében az 1930—1940. esztendőök színházi kultúrájának képét kapjuk s örömmel üdvözölhetjük benne azt a munkát, mely Gyulai Pál, Péterfy Jenő nagy örökségét hivatott átvenni, mivel magas szempontok szerint vállalkozik a magyar színpadi művészet tizesztendőös megbírálására, hogy a következő évtized már fejtegetéseinek megszívvelésével épüljön.

A könyv a magaravállalt feladatban jóformán egyedül áll a magyar könyvek között. Tartalmából nyomatékosan ki kell emelnünk „Madách a színpadon” önálló tanulmányértékű fejezetét, s azokat a fejtegetéseket, melyek a százesztendőös Nemzeti Színház ünnepi esztendejéhez kapcsolódnak. A színre kerülő darabokkal szemben mindig megtalálja a helyes kritikai szempontot, még a közönség túlzott lelkesedése ellenére is. Az újságok és folyóiratok átmeneti beszámolóí helyett éles logikával, messzetenítő ítéletekkel állapítja meg a magyar színpadok igazi feladatát. Gyulai Pál és Péterfy Jenő fáradozását a magyar színházi élet művészi felemelkedése követte. Bisztray Gyula méltó utód, bárcsak mintaképeinek sikere koronázná az ő munkáját is.

Mindenféle nyomtatványok, könyvek, folyóiratok,
meghívók, eljegyzési és esküvői kártyák, névjegyek,
cégekártyák egy és több színben jutányos árban készülnek

GARAB JÓZSEF

NYOMDA ÜZEMÉBEN

CEGLÉD, I., ÁRPÁD-TÉR 5. SZ. (EV. BAZÁR.)

TELEFON: 83 — POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI CSEKKSZÁMLA: 11.634

Nyiregyházi Termény- és Áruraktár Rt. NYIREGYHÁZA

Fiókraktár Rakamaz

Szesz szabadraktár

Zsák- és ponyvakölcsönzés. — Olajgyár.
Gabonaneműek bizományi adásvétele.

ELFOGAD:

tárolás, kezelés céljából mindenféle mezőgazdasági
szemes terményt, bort, szeszes italt, szalonnát stb.

Jutányos kamat mellett lombardkölcsönt nyújt.

Trieszti Általános Biztosító Társulat

(Assicurazioni Generali főügynöksége)

ELFOGAD: Tűzbiztosításokat, életbiztosításokat, betöréses-lopás
elleni biztosításokat, baleset és jégkár elleni biztosításokat
kedvező feltételekkel és méltányos díjakkal.

Hajdúszoboszlói gyógyfürdő ma már európai hírű

Fedett gyógymedencék, ivócsarnok, inhalatórium, strandfürdő. Páratlanul eredményes fürdő-, ivó- és belélekző kúrák. A fürdőt Hajdúszoboszló 73 és 78 fokos sós-jódos-brómos-hidrokarbonatos hévizei táplálják. 3000 liter forróvíz percenként. Magyar- és németnyelvű ismertetővel készséggel szolgál a fürdő igazgatósága.

A Bessenyei Társaság kiadványai:

1. *Dr. Vác Elemér*: A zsidóság elszaporodása Szabolcs megyében. Ára: 1 pengő.
2. *Gombás András*: Peregj orsó, peregj! Ára 50 fillér. (Elfogyott!)
3. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Bessenyei-irodalom. Ára 1.50 pengő.
4. *Dr. Kring Miklós*: Helytörténelem. Ára: 50 fillér.
5. *Dr. Nyárády Mihály*: Kék község történelmi földrajza.
6. A második szabolcsmegyei népfőiskolai tanfolyam előadásai. I. k. Ára: 3 pengő. — II. k. Ára: 1.20 pengő. (Elfogyott!)
7. A Bessenyei Társaság zeneiskolájának 1940—41. évi működése. Ára: 50 fillér. (Elfogyott!)
8. *Dr. Vác Elemér*: Magvetés, részletek a szabolcsvármegyei népfőiskolások dolgozataiból. Ára: 1 pengő.
9. *Jósa Jolán*: Bessenyei György (hangjáték). Ára: 1.50 pengő.
10. *Kiss Margit*: Czóbel Minka és a Nyírség. Ára: 50 fillér.
11. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Széchenyi és a nemzeti öntudat. Ára: 1 P.
12. *Dr. Vác Elemér*: Beszámoló a Bessenyei Társaság harmadik népfőiskolai tanfolyamáról. Ára: 1 pengő.
13. A szabolcsvármegyei népfőiskolai tanfolyam gazdasági előadásai. Összeállította: *Dr. Vác Elemér*. Ára: 2 pengő.
14. *Nyárády Mihály*: Szabolcsi községnevek eredete. (Sajtó alatt.)

A kiadványok beszerezhetők: Nyíregyháza, Ujságbolt.

Nyiregyházi Gabonakereskedelmi Rt.

Nyiregyháza, Zrinyi Ilona-utca 7.

Sürgőnycím: Nyirgabona.

Telefonszám: 221. és 448.

Foglalkozik a gabonaüzlet minden ágával, valamint mezőgazdasági termények vételével és eladásával.

Nyomatott Garab József könyvnyomdájában, Cegléd.